5665/6 1905

ROCZNIK ŻYDOWSKI

Cena 1 k. 20 h.

Nakładem żydowskiej spółki wydawniczej „KADIMAH“ we Lwowie, Stowarzyszenia zarejestr. z ogran. poręką.

Lwów. — Drukiem A. Goldmana. — 1905

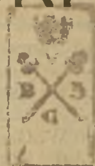

ROCZNIK ŻYDOWSKI

1905—5665 6.

pod redakcyą Adolfa Standa.

TREŚĆ:

Winieta tytułowa Wachtla, tudzież 8 tablic z ozdobnie wykonanemi ilustracyami: Maurycego Gottlieba: Szachiści i Autoportret; Liliena: Winieta; Ex libris Lattmana; Heleny Misesównej: Narada; Wilhelma Wachtla: Kiszyniew: Dawid i Goliat; Kol Nidre, nadto winiety ozdobne Wachtla i Misesównej.

Lwów 1905.
Nakładem Spółki dla wydawnictw żydowskich „Kadimah" Stow. zarej. z ogr. poręką.
DRUK A. GOLDMANA LWÓW.

STYCZEŃ

כ"ד טבת — כ"ה שבט.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 **N. Nowy Rok**	19 **N. pr. Rożd. Hł. 6**			24
2 P. Makarego P.	20 Ihnatyja			25
3 W. Genowefy p.	21 Jułyanny m.			26
4 Ś. Tytusa bisk.	22 Anastazyi m.	וארא		27
5 C. Telesfora b.	23 10 Mucz. w Kr.			28
6 **P. Trzech Króli**	24 Jewhenyi †			29
7 S. Walentego b.	25 **Rożd. Chrysta**		ר"ח שבט	1
8 **N. A. 1 po 3 Kr.**	26 **Sobor P. Bohor**			2
9 P. Marcyanny p.	27 **Stefana mucz.**			3
10 W. Pawła pust.	28 2000 Muczen.			4
11 Ś Hyginiusza	29 S. S. Mład.	בא		5
12 C. Honoraty p.	30 Anysyi m.			6
13 P. Hilarego b	31 Mełanyi			7
14 S. Feliksa z Noli	1 **Henwar 1905**			8
15 **N. A. 2 po 3 Kr.**	2 **N pr. Boh. Hł. 8**			9
16 P. Marcelego I. p.	3 Małachyja pr.			10
17 W. Antoniego p.	4 Sobor 70 Apost.			11
18 Ś. Pryski panny	5 Fteopempta	בשלח		12
19 C. Ferdynanda	6 **Bohojaw. Hosp.**			13
20 P. Fab. i Seb.	7 Sobor ś. Joana			14
21 S. Agnieszki p.	8 Hryhorya pr.		חמשה עשר	15
22 **N. A. 3 po 3 Kr.**	9 **N. 1 po Boh. H. 1**			16
23 P. Zaślub. NPM.	10 Hryhorya Jep.			17
24 W. Tymoteusza	11 Fteodozya			18
25 Ś. Nawr. ś Paw.	12 Tatianny m.	יתרו		19
26 C. Polikarpa b.	13 Ermyła i Str.			20
27 P. Jana Chryz.	14 S. S. Otec w S.			21
28 S. Karola Wielk.	15 Pawła Ftew.			22
29 **N. A. 4 po 3 Kr.**	16 **N. 2 o M. i F Hł. 2**			23
30 P. Martyny p.	17 Antonya weł.			24
31 W. Piotra Nolaski	18 Aftanazya			25

LUTY

כ״ו שבט — כ״ג אדר א׳

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 Ś. Ignacego b.	19 Makarya	משפטים		26
2 C. **NPM. Gromn.**	20 Ewfymija weł.			27
3 P. Błażeja bisk.	21 Maksyma			28
4 S. Weroniki p.	22 Tymofteja ap.			29
5 **N. A. 5 po 3 Kr.**	23 **N. 3 po B. Hł. 3.**	תרומה	א׳ דר״ח אדר א׳	30
6 P. Doroty panny	24 Xenyi prep.		ב׳ דר״ח	1
7 W. Romualda	25 Hryhorya ap.			2
8 Ś. Jana z Malty	26 Ksenofonta			3
9 C. Apolonii p. m.	27 Joana Chryz.			4
10 P. Scholastyki p.	28 Jefrema			5
11 S. Lucyusza b.	29 Ihnatya mucz.			6
12 **N. A. 6 po 3 Kr.**	30 **N. 4 Trech Św.**	תצוה		7
13 P. Katarzyny R.	31 Kyra i Joana			8
14 W. Walentego b.	1 **Fewr.** Tryfona			9
15 Ś. Faustyna m.	2 **N. Stritenie Hos.**			10
16 C. Julianny p.	3 Symeona i Anny			11
17 P. Konstancyi p.	4 Isydora			12
18 S. Flawiana b.	5 Ahaftyi mucz.			13
19 **N. A. Starozap.**	6 **N. o Myt. i Far.**	תשא		14
20 P. Nicef. i Felik.	7 Partaftenija			15
21 W. Eleonory kr.	8 Fteodora			16
22 Ś. Piotra K.	9 Nykyfora			17
23 C. Romany pan.	10 Charłampya			18
24 P. Macieja ap.	11 Własyja mucz.			19
25 S. Anastazyi m.	12 Mełetya arch.			20
26 **N. A. Mięsop.**	13 **N. O obł. S. Hł. 6**			21
27 P. Aleksandra b.	14 Kiryła			22
28 W. Romana op.	15 Onysyma			23

MARZEC

כ"ד אדר א' — כ"ד אדר ב'

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski	
1 Ś. Albina bisk.	16 Pamfyja mucz.	ויקהל	24
2 C. Symplicyusza	17 Fteodora m.		25
3 P. Kunegundy k.	18 Lwa pap. rym.		26
4 S. Kazimierza kr.	19 Archyppa		27
5 **N. A. Zapustna**	20 **N. Miasop. Hł. 7**	פקודי	28
6 P. Kolety p. 🌕	21 Tymofteja		29
7 W. Tomasza z A.	22 SS. Mucz. w Ef.	א' דר"ח אדר ב'	30
8 Ś. *Popielec.* Jana	23 Polykarpa	ב' דר"ח	1
9 C. Franciszki p.	24 Obr. hl. ś. Joan.		2
10 P. 40 męczennik.	25 Tarasia		3
11 S. Konstantyna	26 Porfyrya		4
12 **N. A. 1 Wstępna**	27 **N. Syrop. Hł. 8**	ויקרא	5
13 P. Rozyny i Rudr.	28 Wasyłyja		6
14 W. Matyldy p. ☽	1 **Marta.** Jewdoki		7
15 Ś. *Such.* Lon. †	2 Fteodota		8
16 C. Lubina męcz.	3 Ewtropia		9
17 P. Gertrudy p. †	4 Harasyma		10
18 S. Edwarda II. †	5 Konona		11
19 **N. 2 Sucha** J. O.	6 **N. 1 Post. Hł. 1**	צו	12
20 P. Joach. i Klaud.	7 Wasyłya m.	תענית אסתר	13
21 W. Benedykta 🌑	8 Fteofyłakta	פורים	14
22 Ś. Oktawiana	9 S. S. 40 mucz.	פורים שושן	15
23 C. Wiktora m.	10 Kondrata		16
24 P. Gabryela arch.	11 Sofronya		17
25 **S. Zwiast. NMP.**	12 Fteofana		18
26 **N A. 3 Głucha**	13 **N. 2 Post. Hł. 2**		19
27 P. Ruperta ☾	14 Wenedykta		20
28 W. Sykstusa pap.	15 Ahapia mucz.		21
29 Ś. Cyryla	16 Sawyna		22
30 C. Kwiryna m.	17 Aleksa p.		23
31 P. Balbiny pan.	18 Kiryłła A.		24

KWIECIEŃ

כ"ה אדר ב' — כ"ה ניסן.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 S. Hugona bisk.	19 Chrysanfta	25	שמיני	
2 **N. A. 4 Środop.**	20 **N. 3 Post. Hł. 3**	26		תזריע
3 P. Ryszarda bisk.	21 Jakowa	27		
4 W. Izydora	22 Wasyłya	28		
5 Ś. Wincentego F.	23 Nykona prep.	29	ר"ח ניסן	
6 C. Celestyna 🌕	24 Zacharya	1		
7 P. Hermana w.	25 **Błahow. Bohor.**	2		
8 S. Dyonizego b.	26 Sobor Hawryiła	3		
9 **N. A. 5 Czarna**	27 **N. 4 Post. Hł. 4**	4		מצורע
10 P. Ezechiela p.	28 Iłaryona pr.	5		
11 W. Leona Wielk.	29 Marka	6		
12 Ś. Juliusza p. 🌗	30 Joana Łyst.	7		
13 C. Justyna m.	31 Ipatya	8		
14 P. *7 boleści PM.*	1 **Aprył.** Maryi	9		
15 S. Anastazyi	2 Tyta prep.	10	שבת הגדול	
16 **N. A. 6 Kwietnia**	3 **N. 5 Post. Hł. 5**	11		
17 P. Rudolfa bisk.	4 Josyfa prep.	12		
18 W. Apoloniusza	5 Fteoduła	13		
19 Ś. Emmy wd. 🌑	6 Jewtychia	14	ערב פסח	
20 C. *Wiecz. Pań.*	7 Hrehorya prep.	15	א' דפסח	
21 P. *Wielki Piątek*	8 Iridiona	16	ב' דפסח	
22 S. *Wielk. Sobota*	9 Jewpsychya	17	שבת הוה"מ	
23 **N. A. Wielkanoc**	10 **N. 6 Post. Hł. 6**	18	חה"מ	אחרי
24 **P. Poniedz. Wielk.**	11 Antypy mucz.	19		
25 W. Marka ew.	12 Wasylyja	20		
26 Ś. Kleta i Mar. 🌘	13 Artemona m.	21	ז' דפסח	
27 C. Peregryna w.	14 Czetwer wełyki	22	ח' דפסח	
28 P. Witalisa	15 **Piatok wełyki**	23		
29 S. Piotra męcz.	16 Subota wełyka	24		
30 **N. A. 1 po Wielk.**	17 **Woskres Hosp.**	25		

MAJ

כ"ז ניסן — כ"ז אייר.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 P. Filipa i Jakóba	18 **Poned. Woskr.**	קדשים		26
2 W. Zygmunta kr.	19 **Wtorok Woskr.**			27
3 Ś. Znal. św. †	20 Fteodora			28
4 C. Floryana m.	21 Jannuaria			29
5 P. Piusa V. pap.	22 Fteodora Syk.		א' דר"ח אייר	30
6 S. Jana w oleju	23 Heorhya m.		ב' דר"ח	1
7 **N. A. 2 po Wielk.**	24 **N. 1 po Woskr.**	אמר		2
8 P. Stanisława b.	25 Marka Jewang.			3
9 W. Grzegorza N.	26 Wasyłyja			4
10 Ś. Izydora oracza	27 Symeona ep.			5
11 C. Beatryksy p.	28 Jasona arch.			6
12 P. Pankracego	29 Dewiat mucz.			7
13 S. Serwacego	30 Jakowa ap.			8
14 **N. A. 3 po Wielk.**	1 **Maja. N 2 po W.**	בהר		9
15 P. Zofii i 3 córek	2 Aftanazya m.			10
16 W. Jana Nepom.	3 Tymofteja			11
17 Ś. Paschalisa	4 Pełahyi m.			12
18 C. Feliksa sp.	5 Iryny mucz.			13
19 P. Piotra Celest.	6 Jowa mnoh.			14
20 S. Bernarda S.	7 Znam. cz. kresta			15
21 **N. A. 4 po W.** Hel.	8 **N. 3 po Woskr.**	בחקתי		16
22 P. Julii panny	9 Isaji pror.			17
23 W. Dezyderyusza	10 Symeona ap.		ל"ג בעומר	18
24 Ś. Joanny wd.	11 Mokija			19
25 C. Urbana I. p.	12 Jepyfanya			20
26 P. Filipa Ner.	13 Hłyheryi mucz.			21
27 S. Jana papieża	14 Izydora mucz.			22
28 **N. A. 5 po Wielk.**	15 **N. 4 po Woskr.**			23
29 P. Maks. } *Dni*	16 Fteodora Ośw.			24
30 W. Felik. } *krzyż.*	17 Andronika			25
31 Ś. Petr. }	18 Fteodota			26

CZERWIEC

כ"ז אייר — כ"ו סיון.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 **C. Wniebowst. P.**	19 Patrykia	במדבר		27
2 P. Erazma bisk.	20 Ftałałeja			28
3 S. Klotyldy M.	21 Konstantyna			29
4 **N. A. 6 po Wielk.**	22 **N. 5 po Woskr.**		ר"ח	1
5 P. Bonifacego	23 Mychaiła			2
6 W. Norberta bisk.	24 Symeona prep.			3
7 Ś. Roberta b. m.	25 Obr. hł. ś. Joana			4
8 C. Medarda b.	26 **Wozn. Hospod.**		ערב שבועות	5
9 P. Felicyana i P.	27 Fteraponta		א' דשבועות	6
10 S. Małgorz. †	28 Nykyty		ב' דשבועות	7
11 **N. B. Zielone Św.**	29 **N. 6 po Woskr.**	נשא		8
12 **P. Pon. Ziel. Św.**	30 Izakyja			9
13 W. Antoniego z P.	31 Jeremija ap.			10
14 Ś. *Such.* Baz. †	1 **Junyi.** Justyna			11
15 C. Wita i Mod.	2 Nykifora			12
16 P. Franciszka †	3 Łukyłyana m.			13
17 S. Adolfa †	4 Subota zaduszna			14
18 **N. A. I. Św. Trój.**	5 **Sosz. św. Ducha**	בהעלתך		15
19 P. Gerwaz. i Prot.	6 **Poned. Sosz.**			16
20 W. Sylweryusza	7 Fteodota świasz.			17
21 Ś. Alojzego Gon.	8 Fteodora Str.			18
22 **C. Boże Ciało**	9 Kyryła arch.			19
23 P. Zenona bisk.	10 Tymoftea			20
24 S. Jana Chrz.	11 Warftolomeja			21
25 **N. A 2 po Święt**	12 **N. 1 W. S. S.**			22
26 P. Jana i Pawła	13 Akiłyny			23
27 W. Władysława k.	14 Ełyseja prep.			24
28 Ś. Leona II. pap.	15 Amosa prep.			25
29 **C. Piotra i Pawła**	16 Tychona			26
30 P. Urocz. S. Jez.	17 Manuiła m.			27

LIPIEC

כ"ח סיון — כ"ח תמוז.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 S. Teobalda op.	18 Łeontya		שלח	28
2 **N. A. 3 po Św.**	19 **N. 2 Tiło Chr.**	קרח		29
3 P. Heliodora	20 Meftodya		א׳ דר"ח תמוז	30
4 W. Józefa Kalas.	21 Jułyana mucz.		ב׳ דר"ח	1
5 Ś. Filomeny p.	22 Jewsewya			2
6 C. Izajasza pr.	23 Ahrypiny			3
7 P. Pulcheryi	24 **Rożd. ś. Joana**			4
8 S. Elżbiety kr.	25 Fewronyi			5
9 **N. A. 4 po Św.**	26 **N. 3 po S. Hł. 2**	חקת בלק		6
10 P. Amalii pan.	27 Samsona			7
11 W. Pelagii panny	28 Kyra i Joana †			8
12 Ś. Henryka	29 **Petra i Pawła**			9
13 C. Małgorzaty p.	30 Sobor SS. 12 Ap.			10
14 P. Bonawentury	1 **Julyi.** Kos. i D.			11
15 S. Rozesłanie Ap.	2 Poł. Ryzy Boh.			12
16 **N. A. 5 po Św.**	3 **N. 4 po S. Hł. 3**	פנחס		13
17 P. Aleksego	4 Andreja			14
18 W. Szymona z L.	5 Aftanazya			15
19 Ś. Winc. a Paulo	6 Syzona Welyk.			16
20 C. Czesł. i Kas.	7 Ftomy prep.		שבעה עשר בתמוז	17
21 P. Praksedy p.	8 Prokopya			18
22 S. Maryi Magd.	9 Pankratya			19
23 **N. A. 6 po Święt.**	10 **N. 5 po S. Hł. 4**	מטות מסעי		20
24 P. Krystyny	11 Jewtymyja			21
25 W. Jakóba apost.	12 Prokła			22
26 Ś. Anny M. NPM.	13 Sobor ś. Hawr.			23
27 C. Natalii panny	14 Akyły Ap.			24
28 P. Innocentego	15 Kyryka i Wołod.			25
29 S. Marty panny	16 Aftyrohena			26
30 **N. A. 7 po Święt.**	17 **N. 6 po S. Hł. 5**			27
31 P. Ignacego Loj.	18 Jemyłyana			28

SIERPIEŃ

כ"ט תמוז — ל' מנחם אב.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski		
1 W. Piotra w ok.	19 Makryny			29
2 Ś. NMP. Aniels.	20 Iłyi pror.	דברים	ר"ח	1
3 C. Znal. ś. Szcz.	21 Symeona			2
4 P. Dominika w.	22 Maryi Mahd.			3
5 S. NPM. Śnieżnej	23 Trofyma			4
6 **N. A. 8 po Święt.**	24 **N. 7 po S. Hł. 6**			5
7 P. Kajetana w.	25 Uspenje ś. Anny			6
8 W. Cyryaka m.	26 Jermołaja	ואתחנן		7
9 Ś. Romana i Sek.	27 Pantałejmona			8
10 C. Wawrzyńca	28 Prohora i Nik.		תשעה באב	9
11 P. Zuzanny pan.	29 Kałłynyka			10
12 S. Klary panny	30 Syły Ap.			11
13 **N. A. 9 po Święt.**	31 **N. 8 po S. Hł. 7**			12
14 P. Euzubiusza †	1 **Awh.** Prois. ś. Kr.			13
15 **W. Wnieb. NMP.**	2 Stefana m.			14
16 Ś. Rocha wyzn.	3 Izaakija	עקב		15
17 C. Liberata bisk.	4 7 Otrok w Efezi			16
18 P. Heleny ces.	5 Ewsychnia			17
19 S. Benigny pan.	6 **Preobr. Hosp.**			18
20 **N. A. 10 po Św.**	7 **N. 9 po S. Hł. 8**			19
21 P. Joanny Frem.	8 Jemyłyana			20
22 W. Filiberta op.	9 Mafteja ap.			21
23 Ś. Filipa b.	10 Ławrentya m.	ראה		22
24 C. Bartłomieja	11 Jewpła Arch.			23
25 P. Ludwika kr.	12 Fotya mucz.			24
26 S. Zefiryny S.	13 Maksyma P.			25
27 **N. A. 11 po Św.**	14 **N. 10 po S. Hł. 1**			26
28 P. Augustyna b.	15 **Uspenje Bohor.**			27
29 W. Ścięcie ś. Jana	16 Nerukoł Obr.			28
30 Ś. Róży z L.	17 Flora i Ławra			29
31 C. Rajmunda w.	18 Andreja m.		א' דר"ח אלול	30

WRZESIEŃ

א׳ אלול — א׳ תשרי.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski
1 P. Idziego opata	19 Andreja mucz.	שופטים 1
2 S. Justa biskupa	20 Samuiła prep.	2
3 **N. A. 12 po Św.**	21 **N. 11 po S. Hł. 2**	תצא 3
4 P. Rozalii panny	22 Ahaftona	4
5 W. Wawrzyńca	23 Łuppa mucz	5
6 Ś. Zacharyasz. ☽	24 Ewtychia	6
7 C. Reginy panny	25 Warftołomeja	7
8 **P. Narodz. NMP.**	26 Adriana	8
9 S. Gorgoniusza	27 Pymona prep.	9
10 **N. A. 13 po Św.**	28 **N. 12 po S. Hł. 3**	תבא 10
11 P. Jacka i Prota	29 Usik. bł. Joana	11
12 W. Gwidona w. ○	30 Aleksandra	12
13 Ś. Tobiasza	31 Poł. Poj. P. Boh.	13
14 C. Podw. ś. †	1 **Sept.** Symeona	14
15 P. Nikodema m.	2 Mamanta	15
16 S. Ludmili p.	3 Anftyma	16
17 **N. A. 14 po Św.**	4 **N. 13 po S. Hł. 4**	נצבים וילך 17
18 P. Tomasza z W.	5 Zacharya	18
19 W. Januaryusza	6 Wosp. cz. Mych.	19
20 Ś. *Such.* Eust. †	7 Sozanta	20
21 C. Mateusza ☾	8 **Rożd. Bohor.**	21
22 P. Maurycego b.	9 Joakima i Anny	22
23 S. Tekli p †	10 Mynodory M.	23
24 **N. A. 15 po Św.**	11 **N. 14 po S. Hł. 5**	24
25 P. Kleofasa m.	12 Awtemona	25
26 W. Cypryana	13 Kornyła Sot.	26
27 Ś. Kosmy i Dam	14 **Wozn. cz. Kresta**	27
28 C. Wacława k. ●	15 Nykyty m.	28
29 **P. Michała Arch.**	16 Jewfimyi	29
30 S. Hieronima w.	17 Sofii Mucz.	א׳ דר״ה 1

PAŹDZIERNIK

ב׳ תשרי — ב׳ מרחשון.

Rzymsko-katol.		Grecko-katol.		Kalendarz żydowski		
1 N.	**A. 16 po Św.**	18	**N. 15 po S. Hł. 6**	2	ב׳ דר״ה	
2 P.	Leodegara	19	Trofyma mucz.	3	צום גדליהו	
3 W.	Kandyda m.	20	Eustafia	4		האזינו
4 Ś.	Franciszka S.	21	Kondrata	5		
5 C.	Placyda m.	22	Foky mucz.	6		
6 P.	Brunona w.	23	Zacz. św. Joana	7		
7 S.	Justyny pan.	24	Ftekly mucz.	8		
8 N.	**A. 17 po Św.**	25	**N. 16 po S. Hł. 7**	9	ערב יום כפור	
9 P.	Wincentego	26	Joana B.	10	יום כפור	
10 W.	Franciszka B.	27	Kałystrata	11		
11 Ś.	Placyda męcz.	28	Charytona	12		
12 C.	Maksymiliana	29	Kyriaka	13		
13 P.	Edwarda k.	30	Hrehorya	14	ערב סוכות	
14 S.	Kaliksta pap.	1	**Okt.** Pokr. P. B.	15	א׳ דסוכות	
15 N.	**A. 18 po Św.**	2	**N. 17 po S. Hł. 8**	16	ב׳ דסוכות	
16 P.	Gawła apost.	3	Dyonysia	17		חוה״מ
17 W.	Łucyny	4	Jerofteja	18		
18 Ś.	Łukasza ew.	5	Charytyny m.	19		
19 C.	Piotra z Alk.	6	Ftomy apost.	20		
20 P.	Felicyana	7	Serhya m.	21	הושע״ר	
21 S.	Urszuli m.	8	Pełahyi m.	22	שמע״צ	
22 N.	**A. 19 po Św.**	9	**N. 18 po S. Hł. 1**	23	שמחת תורה	
23 P.	Jana Kapistr.	10	Jewlampia	24		
24 W.	Rafała arch.	11	Fyłypa ap.	25		בראשית
25 Ś.	Jana Kantego	12	Prowa m.	26		
26 C.	Ewarysta p.	13	Karpa mucz.	27		
27 P.	Sabiny męcz.	14	Nazarya i Par.	28		
28 S.	Szymona i J.	15	Ewfymija	29		
29 N.	**A. 20 po Św.**	16	**N. 19 po S. Hł. 2**	30	א׳ דר״ח מרחשון	
30 P.	Klaudyusza	17	Osyi pror.	1	ב׳ דר״ה	
31 W.	Wolfganga	18	Łuki apost.	2		

LISTOPAD

ג׳ מרחשון — ב׳ כסלו.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski	
1 Ś. **Wszyst. Święt.**	19 Joiła pror.		3
2 C. *Dzień zadusz.*	20 Artemija	נח	4
3 P. Huberta b.	21 Iłaryona pr.		5
4 S. Karola Bor. ☽	22 Awerkyja		6
5 **N.** **A. 21 po Św.**	23 **N. 20 po S. Hł. 3**		7
6 P. Leonarda w.	24 Arefty		8
7 W. Herkulana	25 Markyana		9
8 Ś. 4 Koronatów	26 **Dymetria**	לך לך	10
9 C. Teodora m.	27 Nestora mucz.		11
10 P. Andrzeja z A.	28 Terentya m.		12
11 S. Marcina bisk.	29 Anastazyi m.		13
12 **N.** **A. 22 po Ś** 🌕	30 **N. 21 po S. Hł. 4**		14
13 P. Eugeniusza	31 Stachyja ap.		15
14 W. Serafina wyz.	1 **Noj.** Kos. i Dam.		16
15 Ś. Leopołda w.	2 Akindyna	וירא	17
16 C. Otmara opata	3 Akepsyny m.		18
17 P. Salomei pan.	4 Joannyka prep.		19
18 S. Ottona opata	5 Hałaktyona		20
19 **N.** **A. 23 po Św.**	6 **N. 22 po S. Hł. 5**		21
20 P. Feliksa W. ☾	7 Jerona		22
21 W. Ofiarow. NPM.	8 **Mychaiła Arch.**		23
22 Ś. Cecylii panny	9 Onysifora	חיי שרה	24
23 C. Klemensa p.	10 Erasta ap.		25
24 P. Jana od krzyż.	11 Myny mucz.		26
25 S. Katarzyny p.	12 Joana Mył.		27
26 **N.** **A. 24 po Ś.** 🌑	13 **N. 23 po S. Hł. 6**		28
27 P. Waler. i Wirg.	14 Fyłyppa ap.		29
28 W. Krescentego	15 Hurya i Sams.	א׳ דר"ח כסלו	30
29 Ś. Saturnina m.	16 Mafteja ap.	ב׳ דר"ח	1
30 C. Andrzeja ap.	17 Hryhorya Neok.		2

GRUDZIEŃ

ג׳ כסלו — ג׳ טבת.

Rzymsko-katol.	Grecko-katol.	Kalendarz żydowski	
1 P. Eligiusza b.	18 Platona	תולדות	3
2 S. Bibianny pan.	19 Awdyja		4
3 **N. A. 1 Adw.** ☽	20 **N. 24 po S. Hł. 7**		5
4 P. Barbary pan.	21 **Wow. Boh.**		6
5 W. Sabby opata	22 Fyłymona		7
6 Ś. Mikolaja bisk.	23 Amfyłokia		8
7 C. Ambrożego	24 Ekateryny	ויצא	9
8 **P. Niep. P. NPM.**	25 Kłymenta		10
9 S. Leokadyi p.	26 Ałyppa prep.		11
10 **N. A. 2 Adwent**	27 **N. 25 po S. Hł 8**		12
11 P. Damazego p.	28 Stefana mucz.		13
12 W. Aleksandra 🌕	29 Paramona		14
13 Ś. Łucyi i Otyli	30 Andreja apost.	וישלח	15
14 C. Nikazego	1 **Dek.** Nauma		16
15 P. Fortunata	2 Awakuma		17
16 S. Adelajdy ces.	3 Sofonia prep.		18
17 **N. A. 3 Adwent.**	4 **N. 26 po S. Hł. 1**		19
18 P. Gracyana m.	5 Sawwy ośw.		20
19 W. Nemezyus. ☾	6 **Nykołaja**		21
20 Ś. *Such.* Teof. †	7 Amwrozya	וישב	22
21 C. Tomasza ap.	8 Patapia		23
22 P. Zenona m. †	9 **Zaczat. Bohor.**		24
23 S. Wiktoryi *Wig.*	10 Myny i Erm.		25
24 **N. A. 4 Adwent.**	11 **N. 27 po S. Hł. 2**		26
25 **P. Boże Narodz.**	12 Spirydyona		27
26 **W. Szczepana** 🌑	13 Ewstratyja		28
27 Ś. Jana ewang.	14 Ftyrsa m.	מקץ חנוכה	29
28 C. Młodzianków	15 Jełewterya	א׳ דר״ח טבת	30
29 P. Tomasza b.	16 Ahhea	ב׳ דר״ח	1
30 S. Dawida kr.	17 Danyiła pr.		2
31 **N. A. po B. Nar.**	18 **N. 28 po S. Hł. 3**		3

Lisko: L. Diller
Lubaczów: D. Handwerker
Łysiec: A. Turmann
Mikulińce: H. Pilzer
Monasterzyska: L. Tabak
Mościska: L. Siegall
Nadwórna: M. Maged
Niżniów: F. Zahler
Ottynia: D. Haber
Podhajce: Sonnenschein & Laufer
Podwołoczyska: M. N. Birnberg
Probużna: M. L. Feuerberg
Przemyśl: Don Zeichner, R. Bernstein
Przemyślany: E. Neumann
Przeworsk: I. Karpf
Rohatyn: Propinacya, A. Hatkis, M. L. Judenfreund
Rawa ruska: M. Morgenstern
Rudki: M. Fern
Rymanów: D. Engelherdt
Radymno: I. Halpern
Rzeszów: R. Koplik
Sądowa Wisznia: I. Stadtmauer. I. Seif
Sanok: Ch. Epstein, B. Rosenfeld
Szczawnica: I. Englaender
Skała n. Z.: B. Menczel
Skałat: S. Hirschhorn
Skole: E. Hirschhorn
Śniatyn: Sara Haendel
Sołotwina: I. S. Sobel
Stanisławów: K. Stempler, B. Z. Bleimann, M. Feuer
Stryj: M. Stern, Propinacya
Szczerzec: I. Klinghofer
Tarnopol: M. W. Bard
Tarnów: Ch. G. Muschel, H. Leser
Tłumacz: A. Seif, G. Spund
Trembowla: Ruda Kreisler
Truskawiec: S. Kaufmann
Uhnów: L. Reichler
Wojniłów: A. Strassmann
Waręż: S. Hirschtritt
Założce: S. Nagelberg
Zbaraż: M. Aschkenase, M. Weinsaft
Zborów: Propinacya
Złoczów: L. Kalmus
Żółkiew: I. S. Kreuzer
Żurawno: I. Hack
Żydaczów: J. Gottlieba, wdowa.

b) Bukowina:

Bojan: Propinacya
Czerniowce: S. Bittmann, I. W. Reiner
Dorna-Watra: Propinacya
Gurahumora: Ch. Rachmutt
Frassin: A. B. Schieber
Jakobeni: F. König
Hatna: I. Noimond
Kimpolung: Ch. S. Schieber, Propinacya
Radowce: Dorsche Zion (A. Dawid)
Sadogóra: M. Waniewski
Suczawa: S. Wagner
Wanra: M. Eisenkraft
Wyżnica: S. Schmidt

SPIS RZECZY.

HERZL.

Die wahrhaft schöpferischen Geister haben einen unbedingten Glauben an die Siegeskraft ihres Werks, weil sie selbst nur Werkzeuge der schöpferischen Gotteskraft sind. Sie verknüpfen ihr Werk darum nicht ängstlich mit den zufälligen Lehren, Grundsätzen und Ordnungen, welche für ihre Zeitgenossen bestimmt sind, sondern vertrauen, dass der in ihnen erschienene Geist in kommenden Geschlechtern sich neue Formen und Gestaltungen schaffen werde, weil er im Stande ist, auch in den Epigonen geeignete Werkzeuge zu finden, die sich von ihm beseelen und in den Dienst desselben Zieles stellen lassen.

Hans Gallwitz.

I.

Znamy rozmaite objawy życia. Raz hardy, twardy jego ustęp widzimy. Wydziedziczony wypręża swe muszkuły, wytęża swą siłę, by siebie i swoich od rozpaczliwej nędzy uchronić, złamany cierpieniem starzec głód i chłód, trud i brud znosi, bo ciężkim jest to życie, a dla cierpiącego tak długiem, tak dalekiem, nieskończonem, wiecznem niemal. Po drodze spotykamy też dzieci, które katują srogie matki, lub prześladuje straszny los. Tu dramaty życiowe ciągle powstawają, a zaostrza je choroba ciężka i głód dlugi i mróz dotkliwy.

Świszczą tam burze w powietrzu, a jeszcze silniejsze w sercach. Łamią się tam nadzieje maluczkich i owoce pracy

wyklętych. Poeta schodzi do tych nizin; w jego duszy długo dźwięczy echo tej symfonii bolu i cierpień i upokorzeń i walk i rozpaczy, a gdy pierś twórcy przepełniona, powstaje dramat wstrząsający i opera wzniosła i szary obraz i smutna pieśń i skamieniałe łzy — posąg.

A są i inne życia objawy. Jasna to jego strona. Atmosfera tu wiosenna; wszystko się bawi i cieszy, raduje i rozkoszuje. A więc dzieci zadowolone, jak je w „Fliegende Blätter" oglądamy, ludzie pełni życia, otuchy i swobody. Cieplo nas ogarnia, słońce nas ogrzewa, światło horyzont rozjaśnia. Dowcip się tam rodzi, a na terenie tym wyrastają syte krajobrazy, wesołe humoreski, lekkie piosenki opuszczają uśmiechnięte usta i idą w świat daleki, głosząc szczęście tych ludzi i ich rajskich okolic.

Do ostatnich częściej zaglądał Herzl. W zbiorze jego wykwintnych feljetonów — najlepszych jego produktów literackich — mieszczą się obrazy z izby dziecięcej, sylwety bawiącego się w Praterze ludu wiedeńskiego. Te elementy go najbardziej wabiły. Wesołego, zadowolonego, szczęśliwego, ciągnęło powinowactwo duchowe do dziedzin, z których tryskało jasne źródło życia. Tam patrzył, zapominając o kłopotach codziennych i tak długo obserwował, aż się zjednoczył z otoczeniem. Lubi świat dziecięcy i lud bawiący się ochoczo, bo ciągnie go ich naturalność. Nad starszymi, zamożnymi, kultura już roztacza swe skrzydła, a jej wady bardziej wchłaniają oni, niż jej cenne zalety. Ci stają się sztywnymi, dumnymi, naśladują już innych, przestają być sobą. Inaczej u dzieci i ludu. Wszystko tam takie szczere, naiwne, pierwotne. Mógł się im Herzl długi czas przypatrywać, a potem nam w ich tonie — styl jego przy całem wyrafinowaniu jest tak prosty, jasny, otwarty, jak pytania Hansa lub bole Tru-

dy — ich dzieje kreśli. A są one dość ciekawe. Niemniej od dziejów młodzieńców i mężów. Herzl utworzył powrotny pomost do mitycznych dziejów rodzenia się i tworzenia sił naszych. Zaglądnął do izby dziecięcej, odtworzył siebie i niejedno cenne słówko powiedział o wychowaniu, pielęgnowaniu i kształceniu dziatwy. Jak rówieśnik cieszy się z nimi, gdy im błogo, ale oskarżyciel się w nim budzi, mroźny i groźny, gdy nam malców bladych i nierozwiniętych, potomków zapracowującego się proletaryusza kreśli. Tam gorżkie padają słowa, a ponura sytuacya wywołuje kilka śmiałych, odważnych rzutów biedy ludzkiej.

*
* *

Nastrój feljetonów Herzla przypomina mocno sposób, w jaki Heine liryki pisał. Kiedy całość utworu była pełną życia i radości, następował przed samym końcem stanowczy zwrot. Żydowski pesymizm ogarnia obu twórców. Liryk niemiecki popada w cyniczny ton i kpiąc demoluje, co przedtem tak misternie utworzył; wiedeńskiego artystę ogarniają smutne myśli, a bolesna sentencya zamyka dowcipną całość.

II.

Do roku 1891 pisywał Herzl feljetony z podróży, studya artystyczne, krytyki literackie. W tym roku zaszedł u niego zwrot stanowczy. Artysta przerzucił się do polityki. Przeniósłszy się na stałe do Paryża odbył tam szkołę, z której wyszli wszyscy pierwszorzędni publicyści niemieccy: Wittmann, Bahr, Harden, Nordau, Goldmann.

W Paryżu, centrum kultury artystycznej świata, siedzibie wielkich twórców pędzla i pióra, rylca i słowa, mimo

Luwru i komedyi francuskiej, zainteresował się bardziej parlamentem. Wykwintny konsument sztuki, stał się obserwatorem polityki. Stworzył w sobie kombinacyę obu po dziśdzień niemal dość sobie obcych, a nawet często zwalczających się dziedzin. Oba działy, w których się wyładowuje energia przeważnej części talentów, chcą się od siebie wyemancypować. Sztuka w chwili największego rozkwitu woła „precz z polityką“ i z hasłem „sztuka dla sztuki“ bierze za nawias wszelką działalność społeczną. Polityka kult piękna za sybarytyzm, za zabawkę dyletancką uważa i z chłodem realnych zwycięzców ignoruje estetykę, a z jej wyznawców szydzi jako z ludzi rozporządzających nadmiarem wolnego czasu. Obojętność im przypisuje na bole milionów, o lekceważeniu ich posądza krzyków wydziedziczonych. Polityk snobizm artystom, ostatni pierwszym filisterstwo zarzucają. Herzl przeszedł od sztuki do polityki. W Paryżu, mimo, że to nawet paradoksalne, siedział 5 lat i studyował wyłącznie niemal duszę ustawodawców, badał drogi, któremi idzie słowo od chwili, gdy je pewna warstwa wypowiada do momentu, gdy zapanuje w kodeksach, obowiązujących społeczeństwo. Kilka lat patrzył, a rezultatem obserwacyi było „Palais Bourbon“.

Wspaniała to kombinacya artyzmu i polityki, mistrzowski alians lotnej sztuki i realnego życia. Do najlepszych parlamentów, do tych, na których się Europa wzoruje, pałac burboński nie należy. Ale pierwszy znalazł piewcę. House of commons, Reichstag i Reichsrath czekają na pióro — wypływ subtelnego znawstwa duszy i ścisłej znajomości techniki rządzenia. Reprezentacya francuska je znalazła. Chwycił Herzl za mistrzowskie pióro i rzucił na papier 21 wykończonych portretów zastępców wszelkich kierunków tej Izby. Czerwoni tam rewoltują, czarni intrygują, oportuniści się targują, lojalni

służą, namiętni południowcy nerwami, wyrachowani karyerowicze felonią, romantyczni epigonowie trubadurów zranionem sercem kobiet, ambitni dziennikarze paszkwilem, krzykliwi demagodzy awanturą, drogę sobie torują do celu marzeń, snów, wysiłków, walk, pracy — fotelu ministeryalnego. Wszystko w tych postaciach żyje, porusza się, działa. Owiewa nas chłód logiki Dupuya, pali żar elokwencyi Jauresa, zaciekawia niezrównana dyalektyka Gobleta, interesuje żelazna konsekwencya Milleranda, bawi wieczna służalczość Jumela, a wielce poucza i szereg myśli o sukcesie, jego powstawaniu i zanikaniu podsuwa karyera roju ludzi przeciętnych, miernych, tuzinkowych.

W atakach Clemencau'a czuć upływ krwi, w uderzeniach Jauresa świszczy bat nad obnażonem ciałem winowajców, w ciosach Milleranda zanurza się sztylet w pierś przeciwnika. Jak portrecista pędzlem nam oddaje ciało i duszę i siłę i pierwotność oryginalnych typów, tak wnika literat piórem w ukryte zakątki psychy prowodyrów współczesnej Francyi i kilku śmiałymi rzutami je uwiecznia. Herzl staje się Lenbachem pióra. Guesde, Deschanel, Pelletan, Freycinet, Rochefort stają przed oczyma naszymi, widzimy całą technikę aparatu ustawodawczego Francyi, udziela się nam buchająca namiętność ludu, uczestniczymy w wulkanicznych erupcyach ducha moralności, gdy się panamizm jako rdza rozsiadła, co zatruwa czystość Galii. Portrety tych ludzi mają, że się tak wyrażę, charakter dynamiczny. To nie fotografia chwili, to retrospektywna analiza tworzenia się tych ludzi, oryginalne obserwowanie momentu kulminacyjnego i — a tego się chyba po portreciście nie spodziewamy — proroczym duchem często owiana prognoza przyszłości.

*
*   *

Potęgę obserwacyi Herzla i wartości jej na przyszłość, niech poświadczą dwa fakty: W „Palais Bourbon“ opisuje nam posła Milleranda, a ze słów jego wynika niedwuznacznie, że ten, a nie inny poseł radykalny wybije się i zdobędzie fotel ministeryalny. Słowa te padły w lutym 1895. W kilka lat później powołał Waldeck-Rousseau socyalistę do Rządu. Na kongresie bazylejskim 28 sierpnia 1898 wypowiedział Herzl następujące zdania: „Azya jest dyplomatycznym problematem następującego dziesięciolecia“. Myśl ta prześladowała go ciągle. Powtórzył ją w Londynie 13 sierpnia 1900. Tam powiedział: „Problem azyatycki staje się codziennie poważniejszym, boję się, że wkrótce przybierze charakter krwawy, kto ma zrozumienie dla spraw politycznych, niech się spieszy i wyzyska wszelką sposobność zbliżenia się do Azyi“. W roku 1904 wybuchła wojna rosyjsko-japońska. Jak Lassale przepowiedział wybuch wojen z lat 1866 i 1870, tak przeczuł Herzl 6 lat przedtem pojedynek dwóch ras na dalekim Wschodzie.

III.

Herzl wchodzi w trzecią fazę życia.

Gdy dawniej był wyłącznie estetą, potem stal się obserwatorem politycznym, jest wreszcie działaczem spolecznym. Autor „Palais Bourbon“ zmienia się zasadniczo. Rzuca lekkie pióro, zawiesza dowcip, tłumi humor, pozbawia się nietwórczego sarkazmu i gryzącej ironii, oddaje się kontemplacyi, w nocy trapią go nowe, ciężkie obrazy, w dzień pracuje schylony nad ekonomią, prawem, statystyką.

Miejsce jasnych sal parlamentarnych zajmuje wszechświat. I to najciemniejsza jego strona. Koncert to złości, głupoty, ordynarnych instynktów, niskich popędów, zawiści i nie-

nawiści. Ofiarą potomkowie dawnych panów, członkowie najstarszej żyjącej arystokracyi, ród Ahaswera. Kaleczą go fizycznie, ranią moralnie, rozkłada się ciało jego, upadła duch w oczach naszych. Grozi mu marny skon, lub — co gorsza — dalsze wegetowanie . . . .

Herzl w żydowstwie zaczyna poznawać syonizm, w syonizmie żydowstwo. „Judenstaat“ się rodzi.

Ślady jego już w „Palais Bourbon“ widzimy. Na stronicy 27 czytamy tam: „Es geht den Maschinenmenschen ähnlich wie den Juden, die zufällig in einer antisemitischen Zeit ihr Leben verbringen müssen. Spätere Juden werden lichtere Tage sehen, die jetzigen sind einfach übel dran“.

Lichtere Tage! Zabłysło w mózgu autora. Nowa go idea opętała, której się sługą stał i niewolnikiem. Ona najpierw treść jego spotęgowała i wywabiła, aż się biedne ciało w niebywałych harcach i utarczkach wyczerpało i na małym cmentarzu w Döblingu legło, a imię jego stało się nieśmiertelnem, a duch własnością całej kultury, a dzieła pomnikiem nieznanej u żydów ghetta odwagi cywilnej, śmiałości i energii, a praca podstawą, na której budować zacznie nasze pokolenie.

*

* *

Skąd się Herzl dostał do syonizmu? Inną zupełnie drogą, aniżeli jego poprzednicy. Kalischera głęboka wiara, wielka ufność w słowo Boże zjednoczyły z krajem Ojców, Hessa oryginalny, śmiały pogląd miał swe źródło w heroicznym okresie napoleonizmu i dyalektyce Hegla, na Pińskera wpłynęła wzrastająca idea nacyonalizmu, skombinowana z bolem, jaki wywoływał ucisk jego plemienia, Smoleński w gonitwie za surogatem religii, której mu zabrakło, wywęszył moment narodowy. Z innej strony przyszedł Herzl. Jego nie dopro-

wadził system myślowych przesłanek do renesansu. Zanadto był człowiekiem czynu, by zezwolił na wylęgiwanie się idei, wyczekiwał ich szczęśliwego skombinowania się w całość, a rezultat ten uważał za uwieńczenie pracy.

Na ukształtowanie się duszy Herzla wpłynęły czynniki pozytywne i negatywne.

Herzl był naturą wybitnie praktyczną. Z dóbr i dorobku kultury XIX. wieku najwięcej mu imponowała technika.

Myśli jego nie formowały się pod wpływem Spinozy, Kanta lub Goethego, lecz Fultona i Watta, Stephensona i Morsego. Ich odkrycia były gruntem, na którym wyrastała idea jego.

Każdy nowy wynalazek go interesował, polepszenie drobnej śrubki maszynowej wprawiało go w zachwyt. To zdaniem jego podnosiło i uszlachetniało ludzkość. Widział szalony wzrost kultury narodów zachodnich. Najchętniejby sam został odkrywcą. Myśl ta trapiła go długi czas. Nie mogąc być w tej dziedzinie twórczym, chciał dobrami tymi uszczęśliwić wsteczne narody i zacofane ziemie. Trafił na swój naród. I stało się treścią jego życia dać mu to, co ma Zachód, dać mu to tak, jak ma Zachód. Przenieść go gdzieś — miejsce było mu z początku obojętne, genialny psycholog uczuł prędko ten brak i przyjął tą ziemię, która się jedynie na to kwalifikowała — złączyć go, zjednoczyć, dać mu najnowsze zdobycze wszelkiej wiedzy, uczynić go produktywnym, to było snem Herzla. Fanatyczne uwielbianie techniki w prostej linii doprowadziło go do syonizmu.

Mówi o tem w „Palais Bourbon“: „Erfindungen waren es, welche die Menschen zu Haufen ballten im traurigen Dunst der Fabriken. Andere Erfindungen worden die Gedrängten und Gedrückten hinausstreuen in glücklichere Gegenden“.

A w „Alt-Neuland“ czytamy: „Und ihr werdet es für einen Scherz halten, wenn ich euch sage, dass Neudorf gar nicht in Palestina gebaut worden ist, sondern anderswo. Es ist gebaut worden in England und Amerika, in Frankreich und in Deutschland. Es ist entstanden aus Erfahrungen, Büchern und Träumen. Die missglückten Versuche von Praktikern wie von Phantasten mussten euch zur Lehre dienen, ihr wisst es gar nicht“.

W łączności z tem łatwo pojmiemy anglomanię Herzla. Szczególnie imponowala mu Brytania. Najmilszymi byly chwile pobytu jego w Londynie. Tam się najwięcej uczył, tam rozpoczął pierwszą swoją agitacyę, tam go najrychlej zrozumiano.

„Wer dankbar oder wissbegierig ist, wird vielleicht nach den Pfadfindern auf diesem glücklicheren Wege der Menschheit fragen. Dem angelsächsischen Stamme, meine Freunde, gebührt da der oberste Ruhm“. (Alt-Neuland str. 167).

Do tych krajów rwało się jego serce. A od lat przygotowywal podróż do najbardziej rozwojowego elementu ludowego do Stanów Zjednoczonych. W tym roku miał ją odbyć. Opatrzność pokrzyżowala plany.

Oto czynnik pozytywny, który zrodził syonizm Herzla. Był i negatywny. Herzl pochodził z bogatej rodziny żydowskiej. Sukces materyalny i powodzenie towarzyskie, nadzwyczajna piękność i wybitne stanowisko otworzyły mu podwoje salonów burżuazyi żydowskiej we Wiedniu i Paryżu. Przypatrzywszy się bliżej tym sferom, zaczął nimi gardzić. Wykwintnego estetę raziły parweniuszowskie zachcianki, kulturnego Europejczyka odpychał ordynarny snobizm, subtelna natura uciekała od zanieczyszczonej sprośną zmysłowością i wybuchem poziomych instynktów atmosfery pałaców krzykliwych, wrzaskliwych wyzyskiwaczy z nad Dunaju i Se-

kwany. Jeden sądzi, że to jest żydowstwo, ucieka od żydowstwa i chce je w sobie stłumić. Semicki antysemityzm. Dziwne go dusze reprezentują. Za Hardenem i Weiningerem, boskimi obdarzonymi zdolnościami, idzie złośliwy satyryk Kraus, a po nim nieśmiertelny twórca poematu „der kleine Kohn" i zewnętrznie zasymilowany motłoch naszej „inteligencyi". Drugi patrzący głębiej widzi, że to orgie sytych niewolników, szuka schronienia w tworzeniu gwardyi wolnych żydów. „Früher hat man die Promenadejüngelchen, die Protzen und Juwelen-Hebräerinnen als die Vertreter der Judenschaft angesehen. Jetzt weiss man, dass es auch andere Juden gibt". (Alt-Neuland str. 195). Wielki się protest w duszy Herzla zrodził. Prędko zrzucił z siebie „żydowstwo" tych sfer. A gdy potrzebował żydowstwa, zaczął go instynktownie szukać gdzieindziej. Z kombinacyi tych czynników uwielbiania techniki i wstrętu do burżuazyi żydowskiej powstała jego idea.

Idea czasem długie lata w nas drzemie, nieświadomi jej istnienia niesiemy ją w sobie. Potrzebuje ona uderzenia z zewnątrz, któreby ją posunęło w wyższe sfery. Spokojnie leżały przy sobie oba powyższe czynniki w duszy Herzla, aż je fakt zewnętrzny, afera dreyfussowska poruszyła. Zetknęły się, stworzyły całość, wybuchły jako syonizm.

*

* *

Cel swego życia spełnił Herzl. Wiedziony zdaje się przeczuciem rychłej śmierci — w ostatnich latach w rozmowach i pismach często się tym tematem zajmował — ścieśnił mocno granice syonizmu. Na pierwszym kongresie podał swoją definicyę idei: „Syonizm jest powrotem do żydowstwa przed powrotem do kraju żydowskiego". Powrót do żydowstwa dokonał się na całej linii. Najlepsi wracają. Wracają

uczeni i myśliciele, artyści i literaci, kupcy i przemysłowcy. Wracają ci, co wiarę Ojców porzucili i ci wracają, co jej nigdy nie mieli. Jesteśmy przed powrotem do kraju żydowskiego. Na samym początku tej fazy straciliśmy człowieka, który powrotu tego miał być sternikiem i przywódcą. Dzieje pozwoliły mu tylko być powrotu prorokiem.

*

* *

W podwójnym charakterze występuje Herzl na zewnątrz. Jako pisarz i jako działacz. Kto go ocenić i wartościować chce, musi go wziąć w tej kombinacyi. A nie pomyli się zasadniczo, jeśli tylko uwzględni działacza. I tem się różnię od ogółu publiczności. Ta właśnie kładzie nacisk na Herzla literata. Jej imponował styl jego krótki, błyskotliwy, jędrny, ją bawiły jego dowcipy, cieszyło przesuwanie się po gładkiej powierzchni tematów aktualnych pióra jego. To ogół brał za zawartość, treść, bogactwo Herzla.

He! He! He!

Wybaczcie ten modernistyczny żargon.

Tamten Herzl był inteligentną jednostką, świetnym feljetonistą, dobrym obserwatorem, przeciętnym powieściopisarzem, tuzinkowym dramatykiem. W feljetonie są mu w Europie równi, w powieści i dramacie przerastają go nawet epigoniczni twórcy. Wielkim, jedynym, wiecznym jest ten Herzl, w którego snach ukazywały się wizye, w którym się cały nasz ból i cała nasza nadzieja, wszelka nasza rozpacz i wszystka nasza rozkosz skoncentrowały, w którego duszy dźwięczało echo wielkości państwowej i głośno się odzywały jęki męczenników za lud i wiarę. Kiedy marne pióro pisało o globetrotterach paryskich lub histryonach wiedeńskich, w duszy huczały orkany. I wypowiedziała się ta jedyna dusza.

A wtedy wyolbrzymiał Herzl. Stał się niezwykle wielkim. Wielkim był, gdy ponad przesądy ludzkie i opinię ogółu postawił rzecz swoją, wielkim, gdy koncepcyę swą, rezultat nieprzespanych nocy, wypadkową huraganów duszy „Judenstaat“ rzucił jako rękawicę światu, wielkim, gdy wśród gradu szyderstw i pocisków ironii szukał swych towarzyszy, wielkim, gdy synhedrion powołał do życia i jak dyktator wszystkim rozkazywał, wielkim, gdy łamał wolę warchołów partyjnych, wielkim, gdy jako uczeń uległ charkowczykom na konferencyi wiedeńskiej, bo tak idea chciała, wielkim był, gdy odrzucił miliony Iki w imię godności narodowej i wielkim, gdy jako pierwszy żyd potentatom tej ziemi tłumaczył swą misyę. Raz rozkazywał, a raz słuchał, dziś groził, jutro błagał, to koncentrował, to izolował. I była w nim rzutkość technika, technika wynalazcy, wiara fanatyka, fanatyzm żyda, cierpienie męczennika, męczeństwo golusu, twórczość syntetyka, synteza geniusza, geniusz rasy. I był nam nie literatem, nie panem bibuły, nie mocarzem papieru, lecz wieszczem nam był, co drogę w gęstwinie wskazywał, pochodnią, która ciemność rozpraszała, fanfarą, która pieśń zmartwychwstania nuciła, uosobieniem był misyi naszej, wcieleniem prawd naszych, synonimem przyszłości naszej. Był nadzieją. A gdy w czterdziestym czwartym roku wyzionął ducha, jęliśmy doń stosować słowa poety: „A imię jego 44“.

ADOLF STAND.

H. D. NAUMBERG.

MIĘDZY MATKĄ A OJCEM.

(Historya dziecka).

I.

Izaak, jedynastoletni chłopiec wygłaszał właśnie swoją lekcyę z talmudu, jednakże tak często zatrzymywał się i utykał, że aż się dziwił, jakim sposobem rebe nie tylko nie gniewał się, lecz owszem jeszcze mu dopomagał.

Głos rebego był łagodny i miękki, brzmiał on teraz zupełnie inaczej niż zwykle, ilekroć zwracał się do Izaaka.

Jeszcze więcej atoli dziwił się chłopak nieznośnej, kłótliwej żonie rebego, która ile razy przeszła przez pokój, stawała chwilkę, spoglądała na małego Izaaka i mówiła z westchnieniem:

„Biedactwo, musi już być zmęczone...“

Wreszcie rzekł rebe do Izaaka:

„Uważaj, abyś dobrze umiał ten ustęp. Jeszcze dziś odjeżdżasz do Warszawy. Twój ojciec zapewne cię wypyta“.

Na dźwięk słowa „ojciec“ serce chłopaka poczęło mocniej uderzać. Od kiedy matka i ojciec zamienili z sobą listy rozwodowe, słowo ojciec nie znalazło się nigdy na jego ustach. Lecz tamte słowa: „Jeszcze dziś odjeżdżasz do Warszawy“, dodały mu znów otuchy i rozweseliły go.

Widział się czysto umytym i wyświeżonym, w swem nowem szabasowem ubraniu, widział furmana i pola i lasy, następnie kolej żelazną, rozlega się świst i jedzie się hen, w dal...

Tymczasem zapomniał zupełnie na czem przystanął w lekcyi. Rebe przypomina mu i stara się go jakoś pocieszyć.

„Nie rozpaczaj chłopcze. W Warszawie są też dobrzy nauczyciele Ojciec twój będzie się już starać o ciebie. A teraz mów dalej...“

Lecz chłopak nie może ruszyć z miejsca. Słowa mu się nie kleją, a serce uderza tak dziwnie...

Blask słońca kładący się szeroką smugą na karcie foliantu, wabi go sobą na ulicę.

Zegar wskazuje godzinę dziewiątą. Do śniadania czas jeszcze. Przeszło godzina. A wskazówki posuwają się tak powoli, tak strasznie powoli.

„Mama kazała mi dziś przyjść wcześnie do domu“ — jąkając się wykrztusił wreszcie to kłamstwo.

W rzeczy samej matka nic mu nie powiedziała.

Kiedy wstał rano i zobaczył jakąś starą żydówkę ćwiartującą rybę w kuchni, wydało mu się to dość dziwnem.

Lecz gdy zapytał, coby to miało znaczyć, posługaczka zamiast odpowiedzi, zmierzyła go jakimś szczególnym wzrokiem i zamieniła z matką kilka słów po polsku, aby mały nie rozumiał, o czem mowa. Wkrótce potem posłała matka służącą do Mendla Sochera, furmana, by się dowiedziała, kiedy wyjeżdża z furą do kolei.

A kiedy dziewczyna wróciła z odpowiedzią, że wyjedzie o 5-tej, by zdążyć do pociągu, odezwała się matka do Izaaka:

„Jeszcze masz trochę czasu, idź więc do chederu...“

Było mu smutno, gdy wyszedł z domu. Wmawiał w sie-

bie, że przygotowuje się wesele. Lecz na pewne nie mógłby nic o tem powiedzieć.

Jeszcze więcej zdziwiły go słowa „jeszcze masz trochę czasu ..“

Niespokojny i wzburzony siedzi w chederze, a czas dłuży mu się w nieskończoność.

Rebe uwierzył mu, że musi wcześnie pójść do domu, kazał mu tylko doczytać do końca rozdziału. Izaak skupia całą swą siłę woli. Natęża swą małą główkę i zrazu idzie mu jakoś, lecz później myli się i zapomina w Talmudzie.

Nagle przerywa mu rebe.

„Izaak. powiesz twojej matce. że winna mi jeszcze za ten miesiąc. Wiele to dni mamy jeszcze? Channah, pokażno kalendarz!“

Channah przystępuje do stołu, poprawia chustkę na głowie i zaczyna wymyślać:

„Widzisz, Ewa, któżby jej nie znał?! Z pewnością zaraz tu przyleci, aby ci zapłacić. Pewno, męcz się tylko za darmo z dziećmi. Bez wynagrodzenia ucz tu bachora, ale suknię jedwabną na ślub sprawi sobie!“

Krzyczy i pomstuje bez przerwy, rzucając przytem rękoma, jak gdyby usiłowała wytrząść z rękawów wszystkie przekleństwa i złorzeczenia i cisnąć je na głowę biednego Izaaka.

Ale Izaak wie już całkiem na pewne, że matka sprawi wesele. Myśl ta odbiera mu spokój do reszty. Ślub matki. podróż do ojca, żona rebego z całą swą złością i przekleństwami, wzbudziła w nim chaos najróżnorodniejszych uczuć. Za wszystko w świecie chciałby już być za drzwiami. Jeszcze tylko jedną nogą siedzi na krześle i patrzy na rebego na wpół z prośbą, na wpół z zapytaniem.

Lecz ów chciałby jaknajszybciej pozbyć się swej żony i jej gderania, dlatego każe chłopcu dalej mówić lekcyę.

I znów męczy się Izaak zrozumieniem toku myśli Talmudu, lecz wszystko mu się plącze w głowie, a serce wciąż bije głośniej i szybciej. Wtem nagle — musiał się rozpłakać.

Obecni chłopcy spoglądali po sobie ze zdziwieniem. W izbie powstała cisza, słychać tylko miarowy chód zegaru, jakieś niedomówione przekleństwo uwięzło w gardle żony rebego.

„Nie płacz moje dziecię“ — rzekł rebe — „nie płacz, w Warszawie są dobrzy nauczyciele. Jeśli się będziesz dobrze sprawować... No, a teraz idź do domu, a nie zapomnij matce powiedzieć, że mi się należy jeszcze za ten miesiąc“.

Jego żona mruczy pod nosem, lecz Izaak nic już nie słyszy. Jednym skokiem znalazł się za drzwiami i szybko otarł rękawem łzy.

Na dworze czarowny letni poranek.

Nogi, jak gdyby same podnosiły się do biegu. Jego przepełnione serce radeby się uwolnić od ciężaru przygniatających i ważnych spraw. Zdala dostrzega Szmulka, trzynastoletniego chłopca. Biegnie ku niemu i krzyczy z całej siły:

„Szmulku, wiesz, moja matka sprawia wesele — słyszysz Szmulku?“

Lecz oto przeraża się swemi własnemi słowami i wstydzi się samego siebie. Szmulek zapytuje go: „Czy będzie się piec także piernik?“ Izaak odpowiada: „Nie wiem jeszcze“.

Lecz Szmulek mówi z pewnością w głosie:

„Będzie się piec, z pewnością się będzie! Przyniesiesz mi Izaak kawałek piernika? Poczekaj, ja ci także dam coś za to“.

AUTO-PORTRET.

MAURYCY GOTTLIEB

ur. w r. 1850 w Drohobyczu — um. w r. 1879 w Krakowie.

„Jadę do Warszawy“ — odpowiedział Izaak z odcieniem nietajonej dumy.

Chciałby się uwolnić od Szmulka i poczyna biedz. Lecz Szmulek dopędza go.

„Daj mi pokój“ — krzyczy Izaak — „myślisz, że każdy tak jak ty?“

Szmulek kopnął go z całej siły i uciekł.

Utykając, podążył Izaak do domu.

II.

Po kuchni rozchodzą się zapachy przeróżnych szabasowych potraw. Na ognisku stoją duże garnki. W rądlu do gotowania ryb woda wre i syczy. W palenisku słychać żywy trzask ognia. Matka w wełnianej sukni, w peruce szabasowej i nowym białym fartuchu stoi we drzwiach i naradza się z posługaczką nad przygotowaniem niektórych potraw. Wtem spostrzega Izaaka.

„Dlaczego tak wcześnie przychodzisz?“

Izaak przypomniał sobie, że skłamał przed nauczycielem i nie wie co odpowiedzieć.

Nie jest w stanie przystąpić do matki i ucałować jej rękę na „dzień dobry“. Posługaczka spojrzała nań przenikliwie i przemówiła parę słów do matki po polsku. Matka jej coś odpowiedziała i oto obie spoglądają teraz na Izaaka. Posługaczka ściąga swą pomarszczoną twarz, a Izaak nie wie co to ma oznaczać — śmiech, czy też co innego...

Izaak wciąż jeszcze stał na tem samem miejscu i lękał się postąpić krok naprzód. Tak nieomal, jak gdyby znajdował się w wielkiej, przepysznej sali u swego wuja Jeruchema, gdzie wszystko jest tak piękne, a tak bogate. A prze-

cież nie był w stanie postąpić tam kroku, jeśli go nie wiodły dzieci wuja.

Śniadanie powszednie i proste zjadł w przyległym pokoju i był przytem bardzo niespokojny. Ani na chwilę nie spuścił oka z drzwi kuchni, ponieważ się obawiał, że matka mogłaby wejść, zanim skończy śniadanie. Wówczas nie mógłby matce odpowiadać — dlatego połyka jadło całkiem małemi kąskami.

Dziwne doprawdy; zdawało mu się, jakoby śniadanie nie było śniadaniem, pokój nie był pokojem, a matka nie była jego matką.

Matka wchodzi. Izaakowi zamiera dech. Matka przystępuje doń i siada obok niego. Izaak jest bardzo wzburzony. W oczach mu się ćmi. Bułka wypada mu z ręki. Udaje, że ją chce podnieść, lecz wykonuje przytem tak gwałtowny ruch, że ławka, na której siedział, zachwiała się i upadła wraz z nim.

Uczynił to na wpół mimowolnie, na wpół umyślnie, ponieważ czuł, że jest mu niemożliwem na tem samem miejscu pozostać.

Matka krzyknęła: „Ty dzikusie jeden! Czy wiesz, co z tobą będzie?“

Izaak podnosi zwolna ławkę i myśli przytem: Matka ma zupełną słuszność, rzeczywiście nie wie, co się z nim stanie. Lecz czyż w tem jego wina? Pocóż matka wychodzi za mąż?

W rzeczy samej — rozmyśla, będąc zupełnie sam w izbie — pocóż matka ma sprawiać wesele i takie zamieszanie sprawiać w domu? Przypomina sobie, że matka niedawno skarżyła się wujowi Jeruchemowi na złe interesa: że konkurencyjny sklep ściąga ku sobie wszystką klientelę.

Wuj Jeruchem westchnął z głębi serca i rzekł: „Niechaj się Bóg nad nami zlituje! Gorzkie nastały na nas czasy!...“ A teraz — myśli Izaak — matka wychodzi po to za mąż, aby ułatwić sobie możność zarobku. Dziwnem mu się wydaje, jakim cudem z wesela może wyniknąć możność zarobku i interes. W jaki sposób późniejsze czasy nie będą złe?

Matka znów nadchodzi z kuchni, trzymając w ręku półmisek z rybami, a Izaak odczuwa wielką litość nad nią, ponieważ magazyn konkurencyjny zabiera jej wszystkich odbiorców, ponieważ ma złe czasy i musi wyjść za mąż. Oczy jego napełniają łzy. Matka usiada i woła: „Izaak!“

Głos matki tak jak i wszystko dokoła wydaje mu się obcem. Izaak całą swą uwagę skupia na rój much pełzających po szybie.

„Izaak!“... Matka woła go, a on stoi. „Co to takiego?!“ dodaje matka z wyrzutem. Izaak przystąwa obok niej. Nie wie co począć ze sobą.

„Czy ty wiesz, dokąd jedziesz?“

Izaak nie odpowiada.

„Przecież cię pytam, dlaczego mi nie odpowiadasz? Czy wiesz, dokąd jedziesz?!“...

Izaak opuszcza wzrok jeszcze niżej. W matce gniew wzbiera:

„Nie słyszysz? Pytam cię przecie, ty drabie jeden! Czy ktoś widział coś podobnego? Dlaczego właściwie nie odpowiadasz?“

Nagle Izaak rozpłakał się, matka wychodzi rozgniewana i dodaje w złości: „Poczekaj! Dam ja ci!“...

Chłopak pozostaje sam. Nie wie co robić. Jak na złość niema nawet much na szybie. A pójść do kuchni nie ma odwagi. Ostatni pokój, w którym łóżka stoją, jest zamknięty.

A zresztą, przecież mu zabroniła matka tam chodzić. Czuje, że jest jak gdyby osaczony ze wszystkich stron...

Och kiedy wreszcie przyjdzie Mendel Socher?...

Wyciąga swą nową zarzutkę ze skrzyni, wdziewa ją, zbliża się do lustra, wykrzywia twarz, grozi pięścią do lustra: „Ty drabie jeden, ty dzikusie!“ Sam nie wie, co się z nim dzieje.

Służąca, zgrabna dziewczyna, przechodzi przez pokój — śpiewała niedawno ładne pieśni. Izaak chce ją prosić, by mu zaśpiewała. Ona nie ma czasu, spieszy dalej. Zauważyła ślady palców na lustrze. Zaperza się i krzyczy: „Bodaj cię dyabli wzięli! kiedy my się ciebie pozbędziemy“.

Izaak chmurzy się i odpowiada:

„Ty złośnico!... Ty myślisz, że ja nie wiem, że...!“

Lecz właściwie nie wie, co dziewczyna zrobiła, by ją mógł łajać. Spogląda z wściekłością na nią. Dziewczyna uderza go. Wówczas Izaak przyskakuje do niej, chwyta ją za rękę i wpija się w nią zębami. Dziewczyna wydaje rozgłośny krzyk. Matka wpada do pokoju. Odzywa się cichym, lecz drżącym od gniewu głosem: „Święty Boże, uchowaj nas przed takiemi dziećmi!“

A „święty Bóg“ kładzie się ciężko na serce dziecka. Bezdenny, głęboki żal owłada małym Izaakiem. Smutny i zbolały usiada do stołu.

III.

Jakaś energiczna ręka otwiera drzwi z zewnątrz. Rozlega się donośny, ostry głos Mendla Sochera:

„No, gdzież on? Już czas! Prędzej.“

„Tu jestem — tu“ — krzyczy Izaak i zrywa się ze

swego miejsca. Lecz nikt nań nie zważa. Mendel Socher spieszy się bardzo. Matka woła go na bok i coś mu szepce. Mendel w lot podchwytuje jej słowa i kiwa głową spiesznie: „Tak, tak“, — a za każdym ruchem głowy trzęsie się czarna obfita broda Mendla. „Zupełnie tak, jak u ojca“ myśli Izaak. Lecz w brodzie ojca jest o wiele więcej siwych włosów.

Matka podaje Mendlowi zawiniątko bielizny Izaaka, wkłada dwie krajanki piernika do kieszeni, poczem matka nachyla się nad nim i całuje go z lekka w policzki...

Wskróś ciała Izaaka przebiega dreszcz. Zdaje mu się, że oto serce rozsadzi mu pierś. Przyciska ręce silnie do ciała, jak gdyby się chciał przed czemś bronić.

Matka spogląda nań z nietajoną złością. Coś wrogiego i obcego przebija się w jej oczach...

„A teraz jedź z Bogiem i bądź zdrów“.

Znów zdaje się Izaakowi, jakoby mu coś szarpało serce. Rzuca się do rąk matki z zamkniętemi oczyma i całuje je długo i z całej duszy.

„Matusiu! Bądź zdrowa“.

We drzwiach radby się jeszcze raz odwrócić i spojrzeć na matkę. Na widok wozu przed drzwiami, westchnął głęboko i odetchnął pełną piersią.

Jeszcze nie zdołał usiąść należycie, a już furman zaciął konie.

Przed nim przesuwają się długie szeregi kamienic. Jednak odwrócił się raz jeszcze.

Widzi jak Chaim Schames wszedł do ich domu i myśli nad tem, coby go tam wieść mogło.

Wkrótce ulica się kończy i poczyna się gościniec. Przejeżdżają obok rozległych, zżętych pól. Teraz zbliżają się do cmentarza. Izaak śle tam szukające spojrzenia. Chciałby chę-

tnie odnaleść miejsce, gdzie jego zmarły braciszek spoczywa w białej koszulce, przykryty ziemią. Kiedy poszukuje grobu braciszka, wynurzają się przed jego oczyma całe szeregi grobów.

Ogarnia go głęboki i rzewny smutek. Oczy jego zwierają się i oto w duchu poczyna mu się coraz wyraźniej zarysowywać widzenie: Na wielkiem, szerokiem polu leżą obok siebie ludzie w szeregach jak żołnierze.

Leżą obok siebie cicho i nieruchomie, ich ręce przyparte do boków, jak gdyby w myśl rozkazu: „Nie ruszać się".

Lecz on, Izaak, jest oficerem i wydaje dobitny, głośny rozkaz; podnoszą się wszystkie ręce. Szeroko, daleko, nie widać nic, jak tylko owe wyciągnięte ręce, tworzące bezkrwiste, długie linie...

Następnie przybywa kobieta z kosą, ścina te wszystkie ręce i wiąże je w snopy...

Kiedy otworzył oczy, spojrzał natychmiast na swoje ręce i sprawiło mu to wielką radość, że mógł je wciąż oglądać.

Pozostawili już daleko za sobą cmentarz. Gościniec wciąż wił się przed nimi. Z prawej i lewej strony wznosiły się wielkie drzewa. Po niebie przewijały się gęste zwały chmur rzucające na gościniec, posępne, długie cienie. Przewalały się szybciej od wozu.

O piątej godzinie odjeżdża pociąg. Mendel Socher kupił dla Izaaka pół biletu jazdy. Nakazał mu, w razie gdyby go konduktor zapytał, aby udawał małego i odpowiedział, że ma osiem lat. Izak siedzi skulony w kącie przedziału i uczuwa wielką trwogę. Poczyna się ściemniać. Jego na wpół przymknięte oczy zaledwie już rozróżniają unoszący się w powietrzu słup dymu.

W wagonie słychać zgrzyt i głośny turkot, do uszu

Izaaka dolatują tylko poszczególne słowa rozmowy. Ktoś zapytuje: „Co to za chłopiec?“ i wskazuje nań.

Lęka się usłyszeć odpowiedzi i przytula się silniej do ściany... Słychać głośne westchnienie, ktoś odzywa się płaczliwym głosem: „gorzkie czasy“ ... Mówią o bankructwach, Izaak nie rozumie co to znaczy. Domyśla się tylko, że musi to być coś złego, coś bardzo złego.

Coś, co tylko w szczególnie złych czasach się zdarza. Znów ktoś odzywa się nie mniej płaczliwym głosem, że czasy Mesyasza muszą być chyba bliskie, kiedy nic a nic nie można zarobić.... Zjawiają się coraz to nowe ograniczenia prawne.

Izaakowi staje się ciężko na sercu. Wyobraża sobie, że gorzkie te czasy mogą długo jeszcze potrwać. Wszelkie interesa ustaną. Chłopcy będą chodzić bez kapeluszy a dziewczęta boso. A dzieci będą krzyczeć: „Jesteśmy głodne.“ A matki i ojcowie będą biadać: „Nic nie można zarobić, nic... niechaj się Bóg nad nami zlituje“...

Otwiera oczy i rozgląda się dokoła. Twarze wokół siedzących mają bardzo zbiedzony wyraz. A jemu żal wszystkich także i Mendla Sochera. Przebaczył mu nawet i to, że kupił dla niego pół biletu jazdy a sobie cały.

Pociąg staje, ludzie wysiadają i wsiadają, przynoszą i odnoszą pakunki.

Ktoś zapytał głośno;

— „Henoch jakże ci się powodzi?“

— „Niech będzie pochwalone Imię Jego!“ brzmi odpowiedź.

— „Zarabiasz coś? Jakżeż ci tam?“

— „Nie źle, niech będzie pochwalone Imię Jego!“

Izaak śle spojrzenie pełne miłości i wdzięczności

w stronę owego człowieka. Gdyby się nie wstydził, powiedziałby mu:

„Jesteś dobrym człowiekiem. Zarabiasz coś.— Niech będzie pochwalone Imię Pańskie.“ Lecz wstydzi się i milczy.

Pociąg rusza. Izaak staje przy oknie i spogląda. Na dworze ciemnieje coraz bardziej. Drzewa i pola zacierają się w zmroku.

Nie można rozróżnić już drutów telegraficznych. tylko słupy ukazują się jeden za drugim i szybko znikają w tyle. Na niebie różowieją gdzieniegdzie małe chmurki. W oddali pojawiają się tu i ówdzie małe drżące światełka. Im ciemniej tem więcej takich światełek. Później nie widać już nawet słupów telegraficznych. Niebo i ziemia spływają się w jedną mroczną, nieprzejrzaną ciemność . . .

Pociąg wjechał teraz między duże, wysokie ściany skalne a Izaakowi zdawało się, że coś przebiega niezmiernie szybko wśród ciemności i bez tchu bieży niewiedzieć dokąd, niewiedzieć skąd . . . .

Odwraca się do Sochera i mówi całkiem cicho:

„Reb Mendel?“

Lecz Mendel spał.

„Reb Mendel?“ powtarzał raz jeszcze, pociągając za rękaw.

„Co?“

„Co się stanie, jeżeli koła wypadną?“

Reb Mendel nie odpowiedział, tylko się oparł z powrotem o ławkę.

„Czy świat się zapadnie?“ pyta dziecko więcej siebie samego.

Reb Mendel śpi.

IV.

O jedenastej przybyli na miejsce. Zaspane oczy Izaaka rozkleiły się z trudem, a ponadto drażnił je blask światła. Ze wszech stron spostrzegał teraz wysokie szeregi domów, a doróżek było bez liku.

Kiedy się wreszcie znalazł w doróżce, dopiero wówczas uprzytomnił sobie, że jedzie do ojca.

Ciężar oczekiwania czegoś nieznanego przytlaczał go, a zarazem ogarniał dziwny niepokój.

Doróżka mijała wiele ulic, a każdym razem ilekroć woźnica zbaczał w inną ulicę, Izaak cieszył się, że jeszcze nie jest u celu. Udawał, że śpi i zaciskał silnie oczy.

Przy bramie Mendel zadzwonił. Musieli długo czekać. Zimny deszcz siekł im twarze gdyby rózgami, ostry wiatr rozwiał Izaakowi bekieszę, a tobołek z bielizną przemókł na wskróś.

Dały się słyszeć ociężałe kroki i zgrzyt klucza w zamku. Drzwi bramy otwarły się, chłopcu dech zamarł.

Już!

Weszli schodami w górę.

Izaak zaledwie mógł ruszać nogami i prawie nie wiedział co się w okół niego dzieje. Czuł tylko wielką, ciężką rękę Mendla trzymającą jego rękę.

Coś go przygnębiało i ciężyło nad nim. Rozlegają się kroki nieodzianych nóg i jakiś głos zapytuje:

Kto to?

Izaak poznaje głos ojca i westchnienie pełne ulgi ulatuje mu z piersi. Mendel jednakże zbiegł w tej chwili szybko po schodach w dół, wołając do Izaaka: „Zostań tu!“

Izaak stoi cicho. Lęka się odetchnąć. Wokół niego glucha ciemność.

„Kto tam?“ pyta raz jeszcze głos za drzwiami.

Jakiś głos kobiecy woła z bardziej oddalonego pokoju:

„Otwórz że, czego stoisz? Ty niezdaro!“

Drzwi się otwierają, ktoś w bieliznie pochyla się nad nim, następnie się cofa i pyta przestraszonym głosem:

„Izaaku, toś ty?“

— „Dyable przeklęty, możebyś zamknął drzwi! co to takiego?“ — rozlega się wołanie z przyległego pokoju.

Izaak wchodzi do pokoju. Drzwi zamykają się za nim, Jeszcze raz słychać rozwydrzony głos kobiecy. Ojciec nie odpowiada nic, głaszcze jasną główkę chlopca i oddycha ciężko.

Izaak zostaje w pierwszym pokoju a ojciec udaje się do przyległego gdzie plonie blade światełko.

Po chwili wszczyna się krzyk.

— „Jeszcze twego bachora mi trzeba! bodajby ręce i nogi połamal“ — poczem nastąpiła istna powódź przekleństw i złorzeczeń.

Od czasu do czazu rozlegal się głos ojca „Bejlo, Bejlo!... Głos ojca brzmial bezsilnie, czuć w nim było drżącą, niemal błagalną prośbę.

Nie ma końca krzyku. Izaak stoi obok szafy i lęka się postąpić kroku. Nie zastanawia się, nie myśli o niczem, nie jest w stanie myśli swych skupić...

Krzyki i złorzeczenia padają na jego biedną, zbolałą głowę jak gdyby grad kamieni, padają bez końca. Jest tak bardzo zmęczony. Opiera głowę o szafę i rękoma zatyka sobie uszy.

Niebawem krzyk ucisza się nieco, jak gdyby po minionej burzy, poczem przechodzi w ciche, krótkie jęki i westchnienia.

Ojciec przybywa, ujmuje Izaaka za rękę i wiedzi go do drugiego pokoju. Głowa w biały czepek otulona podnosi się z poduszek.

„Gdzie go położysz? Bodaj że Cię“ ...

Izaak chciałby się rozpłakać, lecz nie jest w stanie. Ojciec prosił bezustannie: „Bejlo, Bejlo, proszę Cię Bejlo ... położę go do łóżeczka Ryfki, no Bejlo proszę Cię!“ ...

„Połóż go sobie na głowę!“ i głowa w czepku odwraca się do ściany.

Ojciec rozbiera Izaaka, kładzie go do łóżeczka i sam udaje się na spoczynek. W izbie zapanowała głęboka cisza, przerywana tylko od czasu do czasu westchnieniami ojca. Mała lampka rozrzucała w okół swe blade światło, a po ścianach i po podłodze przesuwały się dziwaczne, a straszne cienie. Izaak leży spokojnie i przez długi czas nie śmie się ruszyć.

Kiedy wreszcie sądzi, że wszyscy już zasnęli, odważa się wyprostować rękę, i oto natknął na czyjąś nóżkę. Miał wrażenie jak gdyby znalazł nagle jakąś zupełnie nową część swego ciała. Po chwili natrafił na drugą nóżkę. Obie wydały mu się, jak gdyby zupełnie zbędne ... Sądził, że najlepiej by było, gdyby był bardzo mały, tak małym jak jabłko, które można schować, gdzie się chce. Nieco później odwrócił głowę i ku swemu zdziwieniu ujrzał poduszkę zarzuconą całem mnóstwem bujnych, czarnych włosów. Ujrzał też małą dziecięcą twarzyczkę o czerwonych usteczkach.

Dziecię oddechało miarowo i spokojnie. Izaak spoglądał długo na tę śliczną główkę, a przytem było mu dziwnie błogo na duszy. Przypomniał sobie swego zmarłego braciszka, którego pogrzebano na cmentarzu. Niebawem przysunął się bliżej do dziecka, głaskał dłonią jego włosy i twarzyczkę, a chcąc lepiej dojrzeć oblicze uniósł się w pościeli i nachylił

się nad śpiącem dziecięciem. Dziecię śpi cicho, oddycha głęboko i spokojnie. Izaak przybliża swe usta do twarzyczki dziecka, całuje je coraz serdeczniej i szepce:

„Ja cię tak lubię, tak bardzo lubię“...

Lecz nagle dziewczynka zbudziła się i poczęła głośno płakać. Płacz jej zbudził ojca i matkę. Ojciec pyta, co się stało. Głowa w czepku krzyczy i klnie a dziewczynka płacze coraz głośniej.

Płacze i wskazuje na Izaaka.

„On... on... matusiu!“

„Co on ci uczynił?“ zapytuje kobieta w czepku.

„Tu... tu... matusiu!!!“ i dziewczyna wskazywała palcem na policzki.

Matka bierze dziecko na ręce i kładzie je obok siebie do łóżka.

Dwoje złych, zawziętych oczu spogląda na Izaaka.

Izaak znajduje się teraz sam jeden w łóżeczku. Tak mu czegoś żal. Lęka się zapłakać, nawet westchnąć się lęka. Aż wreszcie, kiedy zasnął, popłynęły po przez usta jego ciężkie westchnienia...

Miał sen: Zdawało mu się, że znalazł wielką kupę pieniędzy i brał z niej wciąż, a tych pieniędzy nietylko że nie ubywało, lecz owszem było ich coraz więcej. Ponapychał już niemi wszystkie kieszenie i zaniósł je matce i ojcu do domu. Oboje bardzo się cieszyli, że odtąd nie będzie już dla nich złych czasów i że teraz nie rozłączą się już nigdy. Siedzieli przy stole a Izaak przynosił pieniędzy coraz więcej. Matka uśmiechała się, ojciec również. Izaak klaskał w dłonie. „Dobrze tak dobrze.“

Uśmiechał się we śnie.

V.

Wczesnym rankiem pojechał z nim ojciec na kolej i oddał go w opiekę jakiemuś człowiekowi, który miał go wysadzić na ostatniej stacyi. Izaak całą drogę spał. Do Jassowa przybył przed nadejściem nocy. Nie chciał natychmiast udać się do domu, lecz wolał pierwej wstąpiś jeszcze do „chejderu". Na drodze spotkała go żona Mendla Sochera. Natychmiast dała znać jego matce, że przyjechał. Izaak czekał w sklepie na Mendla. Wkrótce przyszła po niego służąca.

W domu na progu oczekiwała go matka. Jakiś mężczyzna w aksamitnej jarmułce, z długą czarną brodą wychylił głowę z drugiego pokoju.

Skoro Izaak zobaczył matkę przypadł do niej — skrył na jej łonie głowę i począł gorżko płakać.

Wówczas ów mężczyzna cofnął się nagle od drzwi i w przyległym pokoju dały się słyszeć ciężkie, miarowe kroki. A każdy odgłos tych kroków pada jak uderzenie młota na serce dziecka.

Tłum. HENRYK FOGL.

ŻYDOWSKA TWÓRCZOŚĆ.

Wybitny udział piszących Żydów w współczesnej literaturze europejskiej jest faktem nie zaprzeczonym. Zjawisko to zasługuje tembardziej na uwagę, że udział ten jest w stosunku do liczebnej ilości Żydów z innymi narodowościami zestawionej, fenomenalnie wprost wysoki, że obejmuje już dziś imponujący szereg nazwisk rozgłośnie znanych czytającemu światu i że się wzmaga. Przyznaje to naukowa krytyka literacka czuła od Tain'a na wszelkie narodowe zabarwienia, notuje skrzętnie za nią prasa wszelkiej senzacyi żądna i ta co oczy zawsze ma najbystrzejsze — nienawiść.

Wartałaby zapewne osobnego studyum kwestya, dlaczego się tak dzieje. Rzuciłaby niechybnie dużo nowego światła na ów problem, nad rozwiązaniem którego siliło się już tylu — niech z nowszych starczą H. S. Chamberlain, Nietzsche, Weininger, Wagner za przykłady — na ten zawiły a tak niezmiernie sporny problem naszej istotnej duchowej treści, na problem psychologii Żyda. Ale, zostawmy go na uboczu.

Zastanówmy się raczej nad pytaniem, jakie to dostrzegalne spólne rysy wykazuje ta twórczość. Starajmy się w tej plejadzie piszących Żydów — bierzemy ten termin w rasowem, więc antropologicznem rozumieniu — wykryć i zaakcentować zarazem te wspólne a wybitnie typowe rysy, które zebrane razem kształtują ostatecznie wyrazistą całość odrębnego inte-

lektualnego typu, a twórczości, w której on się wypowie, dają specyalną wybitnie zaznaczoną fizyognomię.

Trudno w essayu szkicowym tylko jak niniejszy, dać jej wyczerpującą psychiczną analizę. Nie wdając się dostatecznie w rozbiór materyału, dojść będzie można do najważniejszych tylko typowych rysów i bez wchodzenia w subtelności najrozmaitszych szczegółów nakreślić tylko najważniejsze uogólnienia. Ale, dodajmy zaraz, zasadnicze już, decydujące.

Dziś może bardziej niż kiedykolwiek będzie wywód taki na czasie. Stoimy w znaku narodowego uświadomienia. Za tendencyą uchylenia wszelkiego asymilacyjnego wpływu w kulturze, za renesansem narodowego odczuwania i tworzenia, podążyć winien i jego chłodny, krytyczny rozbiór. Za bujną rzeczywistością i jej teoretyczna analiza. Postarajmy się o jej drobną próbę.

Pierwszym typowym rysem, który w umysłowości Żyda zaznacza się bezsprzecznie najwybitniej, jest jego zdolność do rozumowego krytycznego roztrząsania, powiedziawszy inaczej, zdolność analityczna. Ta zdolność przenikliwego, trzeźwego osądu i logicznego oryentowania się w abstrakcyach, który n. p. niejako już a priori czyni Żyda urodzonym prawnikiem. Uosobionym z góry niejako do definiowania i rozgraniczania pojęć, do chwytania wszystkiego z rozumowej, refleksyjnej, filozoficznej wreszcie strony, do wszelkiej spekulatywnej dedukcyi.

Bezsprzecznie utrwalił się rys stanowczo dopiero w dyasporze. Bo przepędzany przemocą z miejsca na miejsce, pozbawiony dzierżaw ojczystych, bezdomny, nie miał na czem naród żydowski postawić tułaczej stopy. Nie znalazł i poza ojczyzną znaleść już nie mógł siedzib, gdzieby mógł osiąść stale i czuć się u siebie. Był i jest dotąd w wielkiej tułaczce

rozprószenia. Więc w braku podłoża, w braku stałych sadyb pobytu ukochał objawienia tych wierzeń, które na wędrówkę wziął z sobą, olbrzymią wiekową spuściznę swoich przekazań, ukochał abstrakcyjną, lotną, zaziemską myśl.

Abstrakcya stała się dlań jedyną i wyłączną domeną, w której odnajdywał siebie i swoją przeszłość. Jedyną z pogromu ocalałą ostoją, która go wiodła i krzepiła, jedyną, niezaprzeczoną przez nikogo własnością. Cała głębia i polot ducha, które nie znajdowały gdzieindziej ujścia, miały w niej wywyłączną swoją karm. Studyum ksiąg świętych i talmudu stały się areną, na której duch narodowy zaprawiał się w zastanowieniu i dociekaniu. W intenzywnej i tradycyjnej już exegezie pisanego słowa, w dochodzeniu do ostatnich logicznych i etymologicznych subtelności, w ustawicznej wciąż wytężonej, myślowej refleksyi, która przechodziła ostatecznie na pola metafizyki, mistycyzmu a pośrednio i całych filozoficznych systemów (Spinoza), ostrzył się ten zmysł subtelnej, logicznej analizy, tej nieubłaganej, chłodnej, wprost ascetycznej refleksyi, wybił się ponad inne psychiczne władze i dominuje nad niemi po dziś.

Dołączał się dotąd i wzgląd inny.

Ten naród trapiony grożącym wciąż pościgiem przemocy, zdany na łaskę i niełaskę obcych, ukrócany w swych prawach ludzkich, pozbawiany wszystkiego, musiał wysilać wciąż swój spryt i przenikliwość, uzbrajać się w chytrość i podstępy ściganego zwierza. Prawem naturalnego przystosowania się do warunków bytu, musiał w nim ostrzyć się wciąż spryt, bystrość sądu i zapobiegliwość, wyradzać się i potęgować musiało wszystko, co mu dawało duchową przewagę nad otoczeniem, co mu pozwalało przeniknąć je, podejść, sobie pozyskać.

Rys. Lilien.

Ale też i w dziwnym choć zrozumiałym kontraście róść w nim musiała nienawiść i pogarda dla obcego ciemięzcy. Pogarda dla tej czerni prześladowców, wobec której czuł się zawsze niewinnym i ofiarą, piastunem olbrzymiej ideowej tradycyi i „wybranym narodem". Rosła goryczą zawiedzionych i nieziszczanych wciąż marzeń, chłodną niewiarą wobec każdego promyka lepszej doli.

Sycił ją trapiący wciąż niepokój o byt i groźba zatraty ciężąca wiecznie nad narodem i zawisłe nad jego imieniem odium pogardy.

I tak stopniowo w długiem martyryum wieków rósł i potężniał ten rys wiecznego wewnętrznego rozdarcia, wieczny nieukój bezdomnego tułacza, rozpacz i żal. Syciła go żałoba trwóg, ból wiecznych klęsk i zagłady, syciła gorąca nieziszczona tęsknota ciszy i ukojenia i ten otchłanny, głęboki smutek, który osiadał zwolna na zbiorowej duszy narodu.

Zaciążył brzemieniem na niej ten smutek, przepoił ją.

A stąd i dalszym charakterystycznym rysem par excellence żydowskich tworów jest ów, jakby podziemny a przecie wyczuwalny ton liryzmu, nie ledwie że newrozy, dające dziwne wewnętrzne przeciwieństwa, a rzec można muzyczny. Muzyczny, bo istnieją w nim tesame szczególne rozdźwięki tak znamienne dla muzyki, specyficznie żydowskiej, a zwłaszcza jej rytualnych modlitewnych śpiewów. Dla tej melodyi obfitej w dziwnie jaskrawe przejścia niejednolitej i nierównej, to żałośliwie przeciągłej i rozełkanej, to rozdzwonionej w tryumfalną pobudkę. Tesame co i w kontraście, jaki zachodzi między tempem jej ochoczych rytmów a ich przejmującą w moll utrzymaną melodyę, w tych nagłych wybuchach dźwięków i znowu chmurnych i ponurych opadach i tym wiecznie przytomnym nastroju wiekowej jakiejś nostalgii, któraby jakgdyby

zapamiętać się chce przed jawą groźnej rzeczywistości i zapomnieć.

Oba te diametralnie przeciwległe pierwiastki intellektualny i uczuciowy, nie mogły pozostać bez wzajemnego na się wpływu. Poniekąd przeniknęły się wzajemnie. Przenikliwość i spryt bystrej logicznej analizy, zespoliły się dziwnie z darem senzytywnego czucia. I w takim ostatecznym harmonijnym zespole, dają umysły niesłychanie bogatej treści. Umysły zasobne w całą moc czujnie wrażliwej intuicyi, która ogarnie zupełnie jakieś obce, odrębne dlań jestestwo, wyczuje wewnętrzny rdzeń jego istoty i dojdzie dziwną wiedzą do jego najsubtelniejszych drgnień. W tę dziwną zdolność tedy, która nie chwyta się pozorów, ale odkrywa ich wewnętrzne duchowe spojenie, identyfikuje się z niemi, przeżywa je. Więc kiedy twórczość ich, jak to w żydowskiej, tylekroć ma miejsce, ulegnie obcym wpływom i z nich czerpie, to dają i wtedy koncepcye nie powtarzane a wprost niejako tworzone, odczute niejako od wnętrza w takiem subtelnem wmyśleniu się w obcą psychę, w tej ostatecznej już, że użyjemy przenośni, metampsychozie nastroju.

Dominuje ten rys w dzisiejszej, nieześrodkowanej, narodowego uświadomienia pozbawionej na ogół, twórczości Żydów. Rys wybitniejszy tembardziej, na im więcej rozmaitych dziedzin rozciąga się ta twórczość, ich liczniejszym, postronnym obcym wpływom podlega. A przecie mimo całą zdolności takiej subtelność, odmówić trzeba tej twórczości wartości wszędzie tam, gdzie ona schodzi do przejmowania obcych treści, gdzie nie wypowiada prawd własnych, nie wgłębia się w to, co bliskie jej i rodzinne a usiłuje wmyślać się w cudze. Przemawiają najsilniej za tem względy czysto artystycznej natury.

Bo nastrój w tworach tych nie przyszedł bezpośre-

dnio, samorzutnie, nie był wpływem specyalnych psychicznych parć, więc koniecznym, lecz dowolnym, świadomie odtworzonym i daje tedy dzieło nie sztuki już a kunsztu. Więc i te twory z obcych natchnień poczęte otrzymują rys swój charakterystyczny, a z genezy ich zrozumiały, który przy całem choćby mistrzostwie techniki wyczuć się daje: rys czegoś robionego, wirtuozyi na dany temat, może subtelnej, może genialną intuicyą popartej, ale widocznej.

Tak zresztą ostatecznie być musi. Wszelakie życie psychiczne, każda twórczość artystyczna indywidualna, a w pewnym zakresie i narodowa musi być czemś specyalnie i wyłącznie zawarunkowanem, więc unikatem, a każda twórczość z podniety obcej, każde choćby jak intenzywne i intuicyjne przejęcie się cudzem, wskazywać musi ów rys robiony konwencyonalny, którego tam tylko brak, gdzie ktoś od siebie mówi, powiedzmy jaśniej, gdzie siebie mówi.

I dlatego wszelka asymilatorska, ideowo zapożyczona twórczość, jest absurdem.

Jest też nią i u Żydów. Tylko, że tutaj otrzymuje ponadto rys już specyalny, powyżej wywiedziony. Jest niem ów rys wyrafinowania i refleksyi, widocznej w porównaniu nad tematem i charakterem tworu, nawet łudzącej, a przecie nawskróś wymyślnej, mózgowej, chcianej. I w nim też leży poniekąd ów dostrzegalny odrębny ton, który piszący Żydzi wnoszą do obcych im literatur, tam, gdzie asymilują się do narodowej twórczości.

Da się on śledzić doskonale od czasów, w których równouprawnienie dopuszcza Żydów do udziału w kulturze. Pozbawiony rodzinnego podłoża, wprowadzony w żywsze zetknięcie się z wpływami obcych środowisk, a bez konkretnej

niezawodnej ostoi dla narodowej odrębności, musiał naród ten uledz im do pewnego stopnia. Pomagała mu przytem dziwna wyż określona zdolność wczuwania się w obcą jaźń uchwycenia jej istoty. Proces nasycenia się obcemi pierwiastkami i kulturnego przyasymilowania ich sobie, dokonał się z przerażającą szybkością. Parła go niezawodnie mimowolna chęć wyzbycia się swego ja, chęć ostatecznego zapomnienia całej grozy wiekowego tułactwa, zrzucenia z siebie odium wzgardy dla żydowskiego imienia i wchłonięcia całą mocą wyostrzonego intellektu wszystkich, otwartych wreszcie dóbr europejskiej kultury. Przyczyny więc nie istotne, ani brak jakiegokolwiek poczucia siebie, lecz najzupełniej zewnętrzne, to przymus położenia, bo przemoc stosunków ekonomicznych i politycznych. Lecz w głębi tkwiło wyraźnie poczucie najzupełniejszego rozdziału. Tkwiła pamiętna od zamierzchłej zdawna przeszłości świadomość braku wszelkiego chemicznego powinowactwa, dumne w całym ideowym kompleksie narodowej istoty ugruntowane poczucie odrębności. Uzewnętrzniło się w tem, że ów odrębny, właściwy żydowski rys przedostał się na jaw wszędzie, że owa twórczość żydowskich jednostek chociaż poszła obcemi torami, weszła w dziedziny obcych kulturalnych dorobków, zaznaczyła tam przecież swój charakter. Mimo tę całą maestryę zrozumienia i oddania obcego nastroju, mimo całą subtelność i przenikliwość, z jaką w nich duch żydowski odnalazł istotną i rodzimą ich nutę, to przecież nawet i tam, gdzie sobą być nie chciał, gdzie się w obcem milieu zgubić chciał i zapamiętać, zostawił swe niezatarte piętno, wyraził swoją odrębność. Wypowiedział mimowiednie, bo wypowiedzieć musiał ów właściwy mu zrozumiały ze swej genezy rozdźwięk między ostrzem chłodnej krytycznej analizy, a smętkiem dziwnego wewnętrznego rozdarcia. Między

zdolnością abstrakcyjnej, spekulatywnej dedukcyi, a nieuchwytnym, a zawsze przytomnym wtórem sentymentu.

Nie stworzyła dotąd ta twórczość jednolitej, narodowo zwartej całości, bo poczęła się w czasach kulturalnej asymilacyi, ale miała przecie jednolity typ twórczy w tych rysach, któreśmy pragnęli wywieść, a poczyna przejmować już i rys narodowej świadomości dzisiaj, kiedy już rozlegać się poczyna hasło unarodowienia.

I ta szybkość, z jaką dziś program emancypacyjny ogarnia umysły, z jaką przemówił do najwybitniejszych w narodzie duchów i stał się odrazu uznaną kwestyą dnia, ta bezpośredniość, z jaką istnienie narodu dziś manifestować się poczyna, starczy za dowód, z jak wybitnie zaznaczonego poczucia odrębności, ono wynika, w jak mocno odczutem zrozumieniu narodowego ducha, karm swą znajduje.

I ten rys narodowego uświadomienia. który do dzisiejszej twórczości żydowskiej przedostawać się poczyna, jest ostatnim z jej najważniejszych typowych rysów, które w tem zestawieniu podnieść należy.

A ich synteza?

Doszliśmy już w części do niej, kreśląc powyżej zestrój pierwiastka intellektualnego z uczuciowym. Przypatrzmy mu się powtórnie.

Dla twórczości żydowskiej jest on niezmiernie charakterystycznym. Pierwiastek intellektualny, spekulatywny, krytyczny przejmuje niejako w tym zespole całą, bezpośrednią czułość uczucia, całą jego pobudliwość i wrażliwość. A naodwrót uczucie samo uświadamia się w nim krytycznie, zgłębia się, dochodzi do samowiedzy. Intellekt schodzi w takich naturach do ciemnych głębi podświadomych, tajemnych czuć, do ich tajemnych błyskawicowych drżeń i zapala

w nich lampę krytycznego poznania. I rozdwojona natenczas w sobie dusza ludzka dręczy się nad najotchłanniejszą z ostatnich zagadek bytu, nad sobą samą...

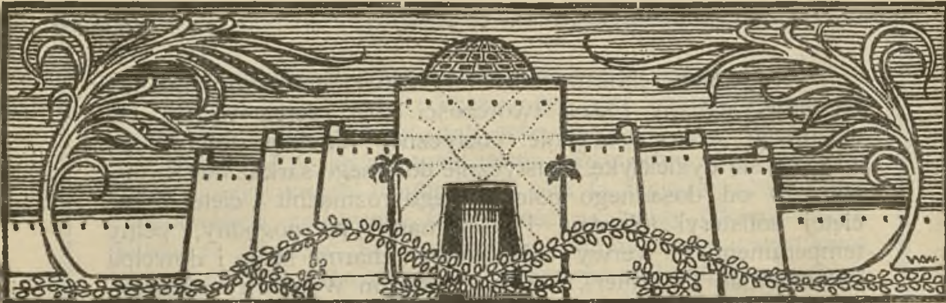
Stąd też i cechą tych natur niezmiernie skomplikowanych, senzytywnych i subtelnych jest ta w ciągłej obserwacyi i autoanalizie zaostrzona wrażliwość na każdy odcień, każdy półton, ta zdolność do wyczuwania utajonych we wszystkiem kontrastów i rozdźwięków, do kojarzenia najbardziej odległych sobie przeciwieństw. Mistrzowstwo wszelkich nuanc'ów, połączone z znużonym melancholijnym wdziękiem dziwnie nieokreślonego smętku to i rys zasadniczy. Niema w ich tworach ostrych zdecydowanych przejść, jaskrawości efektów, patetycznej przesady stylu, lecz jest wirtuozowskie błyskotliwe igranie półtonami, lekkie niecenie drobnych skier subtelnego dowcipu, kaustycznie zaostrzonych aforyzmów, epigramatycznych apercus. (Przykładami choćby Gabirol, Heine, Schnitzler, Herzl, Börne, Heyse i tylu i.). Czasem niewiarą wieku podszyta autoironia, bezlitośna, szarpiąca siebie i swe świętości, czasem paradoksalność, czasem cynizm, czasami sarkazm żrący, destruktywny, pełen nie burzycielstwa a rozkładu. Czasami humor. Ale nie ten epicki, jowialnie rabuszny *humour*, co u Dickensa, ani zgryźliwy i jadowity, jak Arystofanesa, czy Swifta, ani szyderski, jak u Voltair'a lecz rzewny, jakiemś ukrytem, niedopowiedzianem uczuciem zabarwiony, rozdwojony, sam w sobie przeżarty newrozą wieku, liryczny. Humor, który jakby potrącał o nutę tragizmu, który się w każdym komizmie mieści, pełny jakiejś tajonej nieukojonej tęsknoty i bolesnej rezygnacyi. Obłędny, kurczowo rozbawiony śmiech, który nie chce wybuchnąć łkaniem i odpowiada krwawem szyderstwem na całą nędzę bytu, na cały ból zwarzonych przedwcześnie życiowych złud.

A jednak chociaż tak określony i uchwytny, ma ten charakterystyczny rodzaj twórczości cały szereg odcieni. Od elegijnego czaru, subtelnie poetycznej refleksyi (Herzl) po skrzącą się dyalektykę kaustycznie dobitnego sarkazmu (Kraus, Harden) od dosadnego polemicznego rozmachu i ciętej a zaciętej sofisteryi (Nordau, P. Goldmann) po pogodny, pełny temperamentu i werwy fejletonowy charme stylu i dowcipu (Blumenthal, L. Bauer), aż po estetyzm wytworny i harmonijnie zrównoważony i głębie bogatej psychologicznej intuicyi (Wassermann, Hirschfeld, Klaczko, Holländer, J. Brandes).

Jeszcze dziś tej wyż skreślonej twórczości Żydów brak na ogół najważniejszej ideowej pobudki: narodowego poczucia. Lecz, jak podnieśliśmy, stoimy już w przededniu chwili, w której za odrodzeniem ogólnego narodowego instynktu, rozpocznie się też i nowa era prawdziwie rodzimego tworzenia. I dopiero ona otworzy twórczości żydowskiej w dziedzinie sztuki, możność niesłychanego artystycznego rozkwitu. U siebie szukać musi ta twórczość najwyższych natchnień. U siebie ma dziś wprost jeszcze nieobliczalne szanse rozwoju.

WIKTOR E. PORDES.

HERZL.

Ujrzałem cię, jak w blasku lamp tysiąca,
Objęty krzyków rozszalałych żarem,
Stanąłeś w górze silny. I oto burza grzmiąca
U stóp twych legła, pod dłoni twej czarem.

Wśród dusznej sali cię potem ujrzałem,
Jak mową miękką łagodziłeś rany
Zadane woli twej zimnym kindżałem.
I lud twój płakał, nogą twą deptany.

Widziałem cię silnym. Widziałem okrutnym,
Gdyś bohaterskie podnosił ramiona,
By zmierzyć się z ludu cierpieniem pokutnym.

I jesteś dla mnie, jako baśń wyśniona
W golusu życia jednostajnie smutnym:
Cała postaci, ze spiżu rzeźbiona.

Jan Kirszrot.

STANOWISKO ACHAD-HAAMA W SYONIZMIE.

Łatwo zrozumiałą jest rzeczą, że człowiek o tak głębokim umyśle, o tak subtelnym sposobie myślenia i takiej dokładnej znajomości psychy żydowskiej, jaka cechuje Achad-haama, nie może zadowolić się określeniem syonizmu, jako ideału historycznego, związanego ściśle z narodem żydowskim w golusie, ani tem mniej określeniem powierzchownem i płytkiem, że syonizm jest reakcyą na antysemityzm, lecz szuka uzasadnienia istnienia i konieczności tego ideału na polu społecznem i kulturalnem, bada istotę kwestyi żydowskiej, chce odróżnić wszystkie jej odcienia, czyli chce wniknąć w głąb, w istotę rzeczy samej.

Wychodząc z założenia, że rozwój ludzkości jest jednym nieprzerwanym łańcuchem systemów pozytywnych i negatywnych, nawzajem się uzupełniających i tworzących coraz to nowe zdobycze pozytywne, wykazuje Achad-haam to samo zjawisko i w dziejach żydowskich. Kiedy w zeszłym wieku w sercach kilku wybrańców wyrosła nowa treść pozytywna: potrzeba równouprawnienia obywatelskiego i wiara w osiągnięcie go przez przywłaszczenie sobie kultury europejskiej — wtedy pozytywna ta treść pociągnęła za sobą negatywną działalność w kierunku burzenia starych poglądów i ceremonii, a w końcu zagroziła nawet jedności narodowej. Przeciw temu

wystąpili krytycy, szukając średniej drogi, ale jej nie znaleźli. To, czego uczeni szukali, ale znaleźć nie mogli, stworzyły wypadki same, t. j. umiarkowany system, który może przywrócić równowagę między starem a nowem, przybierając obydwa w jednolitą nową szatę. Systemem tym jest dążność do zdobycia ziemi przodków [1]). W ten sposób znajduje Achad-haam uzasadnienie historyczne syonizmu, jako koniecznego objawu rozwoju dziejowego żydów. Ale myśliciel ten idzie dalej i uzasadnia ten objaw jeszcze socyologicznie. Opierając się na znanym systemie naśladownictwa konkurencyjnego, dochodzi Achad-haam do wniosku, że nadzwyczaj ważną dla nas rzeczą jest uchylenie rozprószenia sił narodowych, albowiem naród żydowski, rozprószony po całym świecie i zmuszony do naśladownictwa konkurencyjnego różnych sił duchowych, zatraca jednolitość i rozpaść się może na kilka szczepów, mogących nie tworzyć jednego narodu. I stąd okazuje się konieczność połączenia wszystkich żydów przez jedno „miejsce centralne", któreby samo przez się, a nie dzięki jakimś chwilowym i przemijającym powodom, posiadało dość siły, by zmusić rozprószone części narodu żydowskiego do wyzbycia się własnej indywidualności do pewnego stopnia, tak, aby rezultaty naśladownictwa konkurencyjnego znajdowały w niem (t. j. miejscu centralnem) element, wyrównujący i nadający duchowi narodowemu pewien stały kierunek. Ci zatem, którzy chcą utrzymać jedność narodu żydowskiego — powiada Achad-haam — będą zmuszeni, chcąc nie chcąc, ustąpić konieczności historycznej i zwrócić swój wzrok ku Wschodowi, ku odwiecznemu centrum naśladownictwa, tj. do

---

[1]) Zur Geschichte des Negativen und Positiven von Achad-haam. (Ost und West. 1903. S. 841 ff.).

Palestyny [1]). Działalność Achad-haama jako syonisty, teoretyczna czy praktyczna, datuje się od roku 1884. W tym roku przyjechał on do Odessy, aby tamże zamieszkać. A był to właśnie czas, kiedy stowarzyszenia kolonizacyjne w Odessie połączyły się w jeden związek, na którego czele stał Dr. Pińskier. W wydziale zasiadał także Ginzburg, zrazu lekceważony jako osoba nic nie znacząca, która jednak powoli zdobywała sobie coraz to większe uznanie. Tuż przed konferencyą w Katowicach, wystąpił Pińskier w wydziale wspomnianego związku z wykładem, w którym stara się oprzeć ideę kolonizacyi Palestyny na ogólniejszych, a raczej ogólno-ludzkich podstawach, t. j. na podstawie filantropijnej, wysuwając kwestyę narodową na drugi plan. Uczynił to ze względu na żydów zachodnich, którzy, nie zrzuciwszy jeszcze z siebie płaszczyka emancypacyjnego, obawiali się pojęcia „narodowość żydowska" jak ognia, podczas gdy filantropijne wspomaganie żydów wschodnich, owych „biednych, cierpiących braci", więcej im przemawiało do serca i do... kieszeni. Przeciw tej zasadniczej zmianie wystąpił ostro Achad-haam, tak, że dyskusya między „idealistami" a „oportunistami" wydziału trwała kilka dni. Jednakowoż rezultat jej, w postaci wyrównania obu zasad, upstrzonego kilku frazesami, nie zadowolił ani jednej, ani drugiej strony.

Ale Achad-haam nie ustępował. W r. 1889 wydaje protest formalny przeciw dotychczasowej taktyce syonistów p. t. „Lo ze haderech" (Nie tędy droga). To „liberum veto" stało się powodem ostrej i zaciętej walki, toczącej się na łamach „Hamelizu". Przedstawiwszy braki dotychczasowej całej kolonizacyi, pyta się o przyczynę tego zjawiska, którą

[1]) Nachahmung und Assimilation.

niektórzy upatrywali w panującej w Palestynie „chałuce" t. j. zorganizowanem, systematycznem żebractwie, albo w samowoli protektora naczelnego, barona Edmunda Rotszylda. Ale Achad-haam nie upatruje w tych wypadkach przyczyny nieudalej kolonizacyi. „Leży ona — powiada autor — jak mi się zdaje, właśnie w samem zwycięstwie, które myśl z winy jej przedstawicieli przedwcześnie odniosła. Albowiem pragnąc stworzyć wielkie rzeczy w niestosownym czasie, opuścili oni drogę naturalnego rozwoju i zepchnęli gwałtem młodą myśl delikatną, o nierozwiniętych jeszcze siłach, w świat czynów [1]). Prawda, że sprawcy tego zjawiska i nieszczęsnych jego skutków ponoszą tylko po części winę w tem, albowiem żydzi od czasu zburzenia państwa żydowskiego, kosztem zatracenia się poczucia narodowego i narodowych interesów, zyskiwali coraz więcej poczucia indywidualnego, które wielkie i potężne dzieło kolonizacyjne musiało pchnąć na te tory. W przeciwnym razie musieliby nasi dobrodzieje dojść do przekonania, że nie wystarcza mieć „miłość do Syonu" ciągle na ustach, jeżeli się jej nie ma w sercu, że wprzód należy spowodować „odrodzenie serca" (ducha), zanim się chce odrodzić naród i państwo żydowskie. To byłaby naturalna ewolucya: od przewrotu myśli do przewrotu czynów. Chcąc swoje zapatrywania także po części zrealizować, zakłada Achad-haam w r. 1889 stowarzyszenie „Bnei Mosche", którego cel wyjaśnia w artykule „Derech hachaim" (droga życia). Stowarzyszenie to odgrywało przez lat ośm, t. j. przez cały czas swego istnienia bardzo ważną rolę w historyi syonizmu. Starało się o polepszenie narodowego wychowania i praktycznej kolonizacyi w Palestynie, o rozszerzanie literatury hebrajskiej,

[1]) Cyt. M. Acher: Achad-haam. S. 33.

oraz o podniesienie moralnego poziomu u administratorów kolonizacyjnych. Praca tego stowarzyszenia ze wszech miar wydajna, zostawiła do dziś dnia trwałe ślady tak w urządzeniu kolonii, jak i w życiu partyjnem. Jednym z najważniejszych artykułów z tych czasów, jest artykuł poświęcony pamięci Pińskiera p. t. „Dr. Pińskier umachbartau“ (Dr. Pińskier i jego pisma), napisany 1892 po śmierci autora „Samowyzwolenia“. Artykuł ten jest ważnym z tego powodu, że zasadniczą jego myślą jest twierdzenie: „syonizm nie jest wypływem antysemityzmu, a zatem zdanie, które jeszcze dzisiaj z niektórych stron bywa zaprzeczanem, a które stanowi podstawę, przesłankę główną idei syonistycznej.

We wspomnianym artykule zajmuje się autor przedewszystkiem broszurą Pińskiera „Samowyzwolenie“, w której znajduje zasadniczy błąd w zapatrywaniach autora, do którego ten się zresztą sam przyznał później, a mianowicie, że Pińskier uważa „antysemityzm za psychozę, za chorobę nieuleczalną, że emancypacyę uważa za wynik logicznego tylko rozumowania zupełnie nieużyteczny, któremu przeciwstawia „samopomoc“. Otóż to pojęcie samopomocy jest według Achad-haama środkiem tylko palliatywnym, wynikającym z logicznego jedynie rozumowania, który nie może rozwiązać kwestyi żydowskiej. Do tego potrzeba nie „samopomocy“, lecz samo-odrodzenia — powiedziałbym — narodowego, możliwego jedynie w Palestynie, a nie gdziekolwiekbądź indziej, dokąd — jak sądzi Pińskier — przeniesiemy: ideę boską i biblię. Najważniejszą jednak według Achad-haama jest różnica, jaką czynić należy między „miłością do Syonu“, wynikającą z psychiki narodowej, a „miłością do Syonu“ jako reakcyi na antysemityzm; między kwestyą żydowską a kwestyą żydowstwa. Do rozwiązania pierwszej zdąża

kolonizacya Palestyny, nieobrachowana, zależna i wywołana powodami przypadkowemi zewnętrznemi. Do rozwiązania „kwestyi żydowstwa" prowadzi inna droga. „Ruch ten nie odbywa się z szybkością, nie posługuje się środkami fantastycznymi, frazesami i przesadą, które zawracają głowę masie i młodzieży, lecz rozwijał się powoli, spokojnie i bezpiecznie, bez nagłych pchnięć wprzód lub w tył. A w końcu po wielu generacyach osiągnął użyczony cel: narodowe, duchowe centrum dla żydowstwa w Palestynie, środowisko, miłe i drogie całemu narodowi, środowisko nauki i wiedzy, języka i literatury... prawdziwy obraz miniaturowy Izraela, jakim być powinien..."[1]) Środowisko to było także środkiem, łączącym wszystkich żydów w jedną całość nierozerwalną, tak przebywających w Palestynie, jak w dyasporze. Ale to wszystko był sen... Bo czas jeszcze nie nadszedł. „Jeszcze nie jesteśmy narodem, lecz tylko żydami". A na zapytanie, dla kogo mamy najpierw zdobyć Palestynę dla żydów, czy dla żydowstwa, odpowiada Achad-haam: „Najpierw dla żydowstwa, a w końcu w przyszłości dla żydów, kiedy przestaną być „tylko żydami". Bo kiedy żydzi zaczną zwracać baczną uwagę nie na przeszłą lub przyszłą, lecz na obecną Jerozolimę, wtedy myśl autoemancypacyi obudzi się sama z siebie, a nie jako wynik logicznego rozumowania, wtedy będzie ona myślą z „serca" wyszłą, a nie „dzieckiem rozumu" i „logiki". Prawda, że droga żmudna i daleka, ale za to pewna i bezpieczna, a „tysiącletniemu wędrowcowi przecież żadna droga, nawet najdłuższa, nie powinna być za długą" (Pińskier).

I tą oto drogą dochodzi Achad-haam do syonizmu, który nazwano — zresztą całkiem niewłaściwie — kulturalnym. Je-

[1]) Cyt. Acher. Str. 49, 50 ff.

dyną właściwą nazwą byłoby dlań „syonizm achad-haamowski“, jak go też niektórzy uczeni nazywają. Syonizm ten nie zwraca się do ludzi, lecz do ich płodów duchowych, nie do żydów, lecz do żydowstwa. „Wszystko, co w naszej generacyi czyni się w imię miłości do Syonu, w Palestynie lub po za nią, nie powinno być zwrócone na scentralizowanie narodu lecz na to, co je wyprzedza, t. j. na scentralizowanie ducha narodowego... Dla tego też celu mała kolonizacya przedsiębrana przez miłośników Syonu, jest dostatecznie wielką“. Tak powiada Achad-haam w przedmowie do I. wydania „Al peruschat derachim“. Bo przez taką właśnie kolonizacyę można i należy stworzyć w Palestynie środowisko duchowe, narodowe, w którem by się skoncentrowały najtęższe siły nasze, najidealniejsi i najchętniejsi do ofiar, na rzecz swego narodu synowie, których Achad-haam zowie „kapłanami“. Zadaniem ich ma być: uprawianie ziemi ojczystej, pielęgnowanie kultury narodowej, jednem słowem „odrodzenie ziemi i narodu“. A kraj ojczysty ma wysyłać promienie nowego zbawiennego i ożywczego światła dla tych braci, którzy są w golusie, ma stwarzać dla nich nowe wartości życiowe, nowe pierwiastki kulturalne. Równie ważne zadanie mają i „kapłani“ na golusie, którzy mają pracować nad uświadamianiem narodu żydowskiego, nad wyzwoleniem jego serca z pęt pyłu książkowego, w którem od tylu wieków już więdnieje.

Tak się przedstawia zatem istota syonizmu Achad-haama. Ale myślicielowi temu nie wystarczała teorya, nie wystarczały wiadomości przemycane z Palestyny, on chciał nareszcie przekonać się o istotnem położeniu kolonistów żydowskich, które miało być uzasadnieniem jego teoryi, wykazując bezużyteczność i szkodliwość syonizmu praktycznego. W tym celu udaje się aż trzy razy do Palestyny w latach między

1891 a 1900, a rezultatem tych podróży są między innemi sławne i epokowe w historyi syonizmu artykuły „Prawda z Palestyny" (Emet meierez Israel). Myśli wypowiedziane przez autora w tych artykułach stanowią granicę między syonizmem praktycznym a politycznym. Występuje on przedewszystkiem przeciw t. zw. „Einschmuggelungssystem", uprawianym wtedy na wielką skalę z kolonistami, przewiduje fakt, zaszły w kilka lat później, mianowicie zakaz imigracyjny, wydany przez sułtana, konstatuje brak systematycznego postępowania u żydów wschodnich w każdej sprawie i radzi wykorzystać tę zdolność u Anglików, którzyby mieli założyć stowarzyszenie kolonizacyjne, mające jedynie prawo nabywania ziemi w Palestynie. Oto myśli wykorzystane w „Judenstaacie", stanowiące podstawę krytyki działalności syonizmu praktycznego, oraz przejście do syonizmu politycznego. Z największą bezwzględnością występuje przeciw tym kłamcom, którzy przedstawiają stosunki w Palestynie w różowych barwach, aby tylko pozyskać żydów „dla sprawy".

„Przez takie środki — powiada — udało się rzeczywiście obudzić w ludzie miłość; ale nie ową czystą, wzniosłą miłość do Syonu, ani nawet miłość do pracy cielesnej i do swobodnego, zdrowego życia chłopskiego, lecz miłość do nowego „interesu", spekulacyi winnej, która — jak mówią — ma być intratniejszą niż lichwa... W ten sposób stał się nasz święty kraj nową Kalifornią, przyciągającą tych wszystkich, którzy chcą jak najprędzej i jak najłatwiej się wzbogacić" [1]. A przytem posługuje się ta niezmierna ilość spekulantów środkami najniecniejszymi, budzącymi odrazę w każdym, przeciętnym nawet człowieku. To właśnie zasmuca najbardziej au-

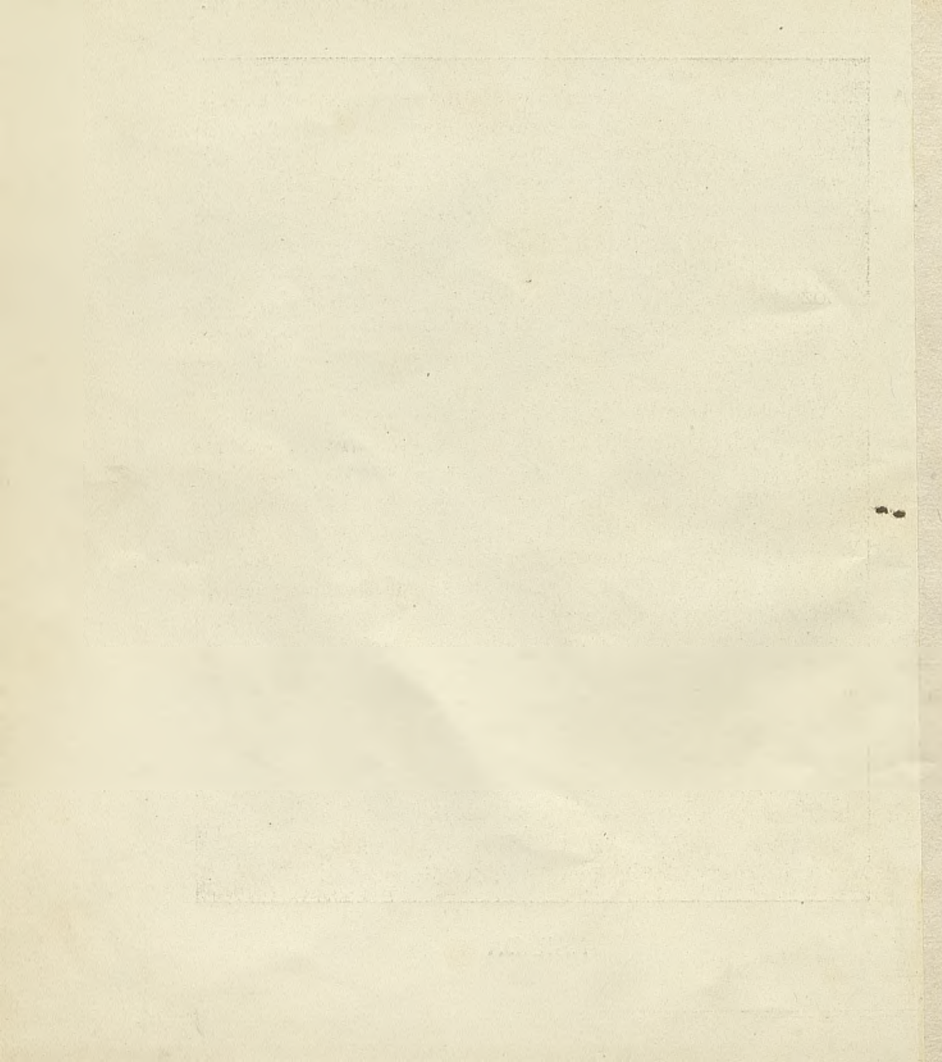
---

[1]) Cyt. Welt. 1901. Nr. 31.

Helena Misesówna.

NARADA

tora i dlatego kończy z żalem wspomniane artykuły, patrząc na resztki muru z świątyni jerozolimskiej: „Ten kamień jest świadkiem zaniku naszego kraju, c i ludzie zaś są świadkami zaniku naszego ludu. Które z obu zjawisk zaniku jest smutniejszem? Jeżeli kraj ulega zniszczeniu i zanika, lud jednak jest jeszcze pełen siły i życia, powstają mężowie jak Zerubabel, Esra i Nechemia — i nowe życie wykwita na ruinach. Cóż jednak się dzieje, jeżeli naród zanika? Kto go podźwignie? Kto go zbawi?“ [1]). — Taki okrzyk rozpaczy wyrywa się mimowoli z ust naszego myśliciela, kiedy widział, jak najczystszy i najwznioślejszy ideał odrodzenia państwa żydowskiego wykorzystano jako nędzną i niską spekulacyę. Stąd żądanie Achad-haama, warunek sine qua non: odrodzenie ducha narod. przed odrodzeniem państwa żyd., stąd znaczenie, jakie przywiązuje do pielęgnowania języka i literatury hebrajskiej. „Znaczną część wzniosłego ideału odrodzenia Izraela — powiada — stanowi bezsprzecznie odrodzenie naszego języka i literatury: aby język nasz stał się znowu żywym i wystarczającym dla wszelkich potrzeb życia, a literatura nasza doskonałą we wszystkich częściach, których potrzebuje naród cywilizowany, jako duchowego pokarmu. Ale my wiemy, że język nasz na razie jest tylko nawpół językiem, że mu brakuje wiele pojęć i wyrazów, wskutek czego literatura nasza nie może stać się żywą, powszechną i zupełną“. I jak długo nie będziemy mieli własnych pisarzy, zdolnych do zapładniania literatury naszej oryginalnemi myślami, jak długo język nasz nie będzie wykształcony wszechstronnie i jak długo nie będziemy mieli własnych nauczycieli we wszystkich szkołach i uniwersytetach, tak długo żywienie

---

[1]) Cyt. Welt. 1901. Nr. 31.

się literaturą obcą, będzie dla nas niezbędnem. Jedyną drogą, zdążającą do odrodzenia literatury żydowskiej, jest ograniczenie do pewnego stopnia, wyznaczenie „celu, leżącego na granicy możliwości teraźniejszej". Ograniczeniem tem ma być wedle Achad-haama, poznanie właściwości narodu żydowskiego we wszystkich kierunkach możliwych, w stosunku do siebie i do innych zewnętrznych kwestyi ogólu ludzkiego, mające stworzyć istotną treść naszej literatury [1]). To są zapatrywania na kulturę żyd. człowieka, u którego „założenie jednego uniwersytetu żyd., jednej akademii lub jednej szkoły sztuk pięknych, jest ważniejszą rzeczą, niż założenie 100 kolonii („O kulturze").

Achad-haam jest tego zdania, że syonizm jak z jednej strony jest w stanie rozwiązać kwestyę żydowstwa, tak z drugiej strony nie rozwiąże kwestyi żydowskiej. Nie podając zresztą bliższego uzasadnienia tego twierdzenia, odróżnia on akcye przeznaczone dla żydów i dla żydowstwa. Za najważniejszą akcyę dla żydowstwa uważa — jak już widzieliśmy — stworzenie środowiska kulturnego w Palestynie. Kwestyę żydowstwa odróżnia ponadto od kwestyi żydowskiej dlatego, że nie chce wplatać w pierwszą motywa społeczno-polityczne, a więc i ekonomiczne, któreby mogły przeszkodzić rozwojowi środowiska kulturalnego w Palestynie, dla niego najważniejszego. I stąd lekceważenie, a raczej nieuwzględnianie ekonomicznego położenia żydów, stąd lekceważenie mas żydowskich. „Nie od masy, która szuka chleba, należy się czegoś spodziewać, nie na nią mamy się spuszczać, że z gotowością do ofiar utoruje drogę tej myśli. To mogą uczynić

---

[1]) „Potrzeba a możność" przez A. H.

tylko kapłani, którzy rozporządzają potrzebną siłą moralną“ [1]).

Wielkość i potęga indywidualności Achad-haama polega, mojem zdaniem, właśnie na tem, że nie poddaje się ona ogólnemu szablonowi w żadnej sprawie, że i na zapatrywaniach jego jako syonisty, wycisnęła trwałe i wyraźne piętno. Tenżesam myśliciel, który ewolucyę powolną a ciągłą uważa za podstawę dziejów ludzkości i pojedynczych narodów, przebywa sam ową ewolucyę w swoich zapatrywaniach na syonizm, znajdując naturalne dla nich oparcie we faktach, jakich mu historya syonizmu praktycznego dostarczała. Jak z jednej strony w syonizmie praktycznym widział tylko w nowej szacie objawiające się uczucie „litości“ żydów, która żadnej kwestyi społecznej jeszcze nie rozwiązała, ani nie rozwiąże, jak od samego początku akcentował i wyraźnie podkreślał moment narodowy, ewolucyjno-historyczną konieczność syonizmu, jak występował przeciw wszelkim systemom kolonizacyjnym, opartym na protektorach i tajności, cechującą syonizm praktyczny, tak z drugiej strony i w syonizmie t. zw. „politycznym“ nie znajdował tego, czego szukał i pragnął, t. j. odrodzenia ducha przed odrodzeniem organizmu całego. „Na miejsce ducha narodowego — powiada – wstąpiła polityka, na miejsce wewnętrznego rozwoju, zewnętrzna dyplomacya — syonizmowi na papierze, którego początek w programie. koniec w charterze, a środek w akcyach i markach, udało się podstawę historyczną wysunąć na drugorzędne miejsce. Nazwano to „syonizmem politycznym“, z tego powstała jednak syonistyczna polityka“ [2]). Stąd Achad-haam jest prze-

---

[1]) Kapłani a lud, przez A. H.

[2]) „Die Weinenden“ von Achad-haam. Cit. Jüd. Volksblatt 1904.

ciwnikiem wszelkiej dyplomacyi, wszelkiej polityki na wielką skalę prowadzonej, ba nawet zbierania szekli etc., upatrując w tem tylko rozwodnienie syonistycznej idei, a nie jej pogłębianie. U Achaad-haama czas i sam fakt zdobycia Palestyny dla narodu żydowskiego odgrywa małą rolę, dla niego i mała kolonizacya jest wystarczającą. Stąd jako przeciwnik przeżytego już zresztą praktycznego syonizmu i jako przeciwnik politycznego, stoi odosobniony ze swoim systemem kulturalnym, niewzruszony i twardy jak opoka, pewny, że jego i tylko jego syonizm jest właściwym prądem, którym naród żydowski porwany, odrodzi się duchowo, a w przyszłości i politycznie. — Ten „arystokrata ducha", jakim jest Achad-haam we filozofii, okazuje się także i w syonizmie. Stąd da się wytłómaczyć u niego pogarda dla masy, stąd pomijanie motywów ekonomicznych w syonizmie, stąd podziw i wielkie nadzieje i żądania, jakie spełnić mają prowodyrzy duchowi w Palestynie i w golusie, owi „kapłani", których Achad-haam uważa za alfę i omegę w ruchu syonistycznym, zdolnych do kierowania losem całego narodu, całej masy, nie odróżniającej należycie, co dobre a co złe, co się należy, a co nie.

Jeżeli teraz zreasumujemy to wszystko, cośmy powiedzieć mogli o Achad-haamie jako syoniście, to widzimy w nim ciągłą walkę, wieczny dualizm abstrakcyi i konkretu. Ten człowiek nadzwyczaj trzeźwo i zdrowo patrzący na fakta, w swoich teoryach staje się krańcowym ideologiem, dla którego duch, kultura, etc. stanowią wszystko, dla którego ekonomia, polityka, pieniądze etc. nie odgrywają żadnej roli. Inna rzecz, że przy zupełnie objektywnem osądzaniu osobistości Achad-haama ta krańcowa jednostronność, którą widzimy i w jego zapatrywaniach filozoficznych [1]), wpływa tylko do-

[1]) Vide Achad-haam przez M. Bienenstocka. Wschód z r. 1904.

datnio na osądzanie go, bo jest wynikiem jego indywidualności, nie chcącej i nie dającej się nagiąć do żadnych teoryi i polityki, ale wskutek tej jednostronności Achad-haam nie odgrywa w syonizmie takiej roli, jakąby może odegrał, gdyby zastosował swe teorye do wszystkich potrzeb narodu żydowskiego, gdyby się zniżył z wysokości swego światopoglądu do poziomu potrzeb codziennych, życiowych. Stąd też nie można i nie należy szablonowo krytykować poglądów syonistycznych Achad-haama, które z każdego innego stanowiska dadzą się zbić, tylko nie ze stanowiska, jakie zajmuje Achad-haam sam.

Achad-haam nie jest politykiem, nie chce być prowodyrem, bo nim być nie może. A zresztą słusznie zauważa M. Acher:

„Historya stoi w końcu ponad polityką i przedstawia się jako wypadkowa różnych politycznych sił składowych. Jedną taką siłę składową żydowskiego ruchu renesansowego personifikuje nam Achad-haam".

MAX BIENENSTOCK.

ŻYCIE PRYWATNE ŻYDÓW LWOWSKICH NA PRZEŁOMIE XVI. i XVII. WIEKU.

STUDYUM HISTORYCZNE.

(Rozdział XXII. pracy o Żydach lwowskich *).

Wśród wszystkich burz i huraganów świata zewnętrznego, miał Żyd dwa punkty oparcia, w których znajdował swobodę i ukojenie i w których mógł się śmiało obracać, niewidziany i nie śledzony przez nikogo; tymi punktami były: synagoga i dom rodzinny.

Synagoga — a mamy przed oczyma miejską synagogę Izaka Nachmanowicza[1]) — schowana po za trzeciem podwórzem, odcięta od ulicy domem Izaka murem, żelazną bramą i furtą żelazną, była niewidzialną dla oka przechodnia, a tem

*) Pracy tej p. n.: „Żydzi lwowscy na przełomie XVI. i XVII. wieku. 2 tomy (Rozprawa i materyały)“, przyznał pierwszą nagrodę Wydział filozoficzny Uniwersytetu lwowskiego na konkursie im. Hipolita Wawelberga. Całe dzieło pojawi się na wiosnę roku 1905. Uw. Red.

Objaśnienie skróceń: C. L. = Castrensia leopoliensia = akta grodzkie lwowskie z archiwum krajowego.
T. L. = Terrestria leopoliensia = akta ziemskie lwowsk.
Consularia = akta radzieckie z archiwum miejskiego.
Pinaks żółkiewski = własność gminy wyznaniowej żółkiewskiej.
Pinaks lwowski = złożony w bibliotece gminy izrael. we Lwowie.

[1]) Vide Rocznik 1904.

samem mogła się ustrzedz przed napadami tłumu. Tam to obok synagogi mieszczą się izby radne i dom sądowy i mieszkanie rabina i arcyszkolnika i więzienie żydowskie, a tuż za nią łaźnia żydowska i szpital, oraz cały szereg pomniejszych izb modlitewnych, utrzymywanych przez osobne towarzystwa i cechy żydowskie.

W synagodze są prawie wszystkie miejsca (siedzące) prywatną własnością, przechodzącą z ojca na syna lub zięcia, z matki na córkę lub synową.

Biedny często gęsto zastawiał lub odnajmywał, a nawet i sprzedawał swe miejsce, bogaty je donajmywał lub kupował dla swych zięciów lub synów. Miejsca przednie u wschodniej ołtarzowej ściany były droższe i bardziej poszukiwane, im niżej, tem są miejsca tańsze, biedni modlą się w przedsionku. Rabin ma miejsce tuż u samego ołtarza.

Kobiety modlą się na galeryi i mogą przez okna spoglądać na dół. Miejsca u kraty okiennej droższe są w posiadaniu bogatych i arystokratycznych rodzin i biada tej kobiecie z plebu, któraby się chciała wcisnąć między arystokratki, żadna by się tam nie modliła, a krzyk, jakiby przy tem powstał, uniemożliwiłby dalszą modlitwę. Często też powstają na galeryi dla kobiet krzyki i kłótnie, a liczne kary za wszczęcie kłótni są dowodem tego, że nie bardzo były skuteczne [1]).

Lecz i wśród mężczyzn nie zawsze był spokój, a świadczą o tem często się powtarzające zakazy rozmawiania, tablice przybijane na ścianach, a w końcu po dzień dzisiejszy

---

[1]) Za kłótnię w bożnicy, zapłaci każda kobieta, której się wykaże, że kłótnię wszczęła, pół talara na biednych. (Pinaks żółkiewski vide Buber: Kirja nisgaba dopiski).

utrzymany zwyczaj, że wśród modlitwy woła szkolnik: „Sztika jafa bszaat hatfila“. (Cisza jest piękną podczas modlitwy [1]).

Nie należy się atoli dziwić temu, że Żydzi nie tak bardzo się w synagodze krępowali, wszak to była ich sala radna, sala wyborcza, tutaj wybierano zwierzchność, ogłaszano wyroki, klątwy, rozporządzenia rządowe, tutaj też broniono się, gdy jakiś napad się zdarzył, tutaj przechowywano kosztowności i cyrografy, słowem, synagoga stanowi ognisko gminy żydowskiej; zrozumiałem tedy będzie dla każdego, dlaczego Żydzi przedmieścia podczas pożaru w r. 1640. spieszą na ratunek bóżnicy i opuszczają palące się domy prywatne.

Do bożnicy zwołuje szames[2]) w sobotę wołaniem, a w dzień powszedni pukaniem w bramę każdego domu po 3 razy. Każdy Żyd spieszy do synagogi, tutaj modli się rano i wieczór, a po każdej modlitwie informuje się o nowościach dnia.

Oprócz dwu miejskich (starej i Nachmanowicza), oraz jednej przedmiejskiej, była wielka liczba mniejszych synagóg publicznych i prywatnych.

Rozróżniano tu: „Bet hamidrasz“ — dom nauki (szkoła), oraz t. zw. „Szilechen“; drugie służą dla modlitwy pewnej kategoryi osób, np. synagoga krawców (Schneider-Schule), wyżyłaczy (Mnakrim-Schule), rzeźników (bei die Schochtim) i t. p.; pierwsze (Bet hamidrasz) jest i modlitewnią i szkołą; tutaj po za godzinami dla modlitw siedzi pewna ilość młodzieńców (bachur) i słucha wykładów talmudu, w bocznych ławkach siedzą starsi młodzieńcy i studyują talmud samodzielnie. W każdym Bet-hamidraszu jest biblioteka dzieł ra-

[1]) Dosł.: „milczenie“.
[2]) Szkolnik.

binicznych, nieraz nawet bardzo wielka i kosztowna i ona to przy rabunkach synagóg pada ofiarą sfanatyzowanego tłumu. Tem się tłómaczy brak starszych dzieł lub manuskryptów w teraźniejszych bibliotekach synagogalnych.

Oprócz Bet-hamidraszy, były — jak wiadomo — jesziby t.j. wyższe szkoły talmudu, fundowane przez poszczególnych obywateli. Najsławniejszą z początkiem wieku XVII. była znana nam już jesziba Izraela Józefowicza, w której wykładał: Jozue Falk Kohen.

Te jesziby nie były przywiązane do miejsca, lecz, jak w Grecyi, do osoby wykładającego; około niej gromadziła się pewna liczba uczniów, a ci po latach żenili się, otrzymywali posady rabinów, sędziów i znów nowe tworzyli centra nauki.

T a l m u d — jedyna wówczas gałęź nauki żydowskiej — musiał znać każdy żyd, czy to kupiec, a nawet rzemieślnik, (ten bowiem uchodził za coś gorszego i do dnia dzisiejszego szczyci się żyd konserwatywny tem, że w jego rodzinie nie było rzemieślnika), lub arendarz wiejski ideał nieuka. [(Am. arec) lud ziemi t.j. człek ze wsi (von Land)]. Z końcem XVI. i początkiem XVII. wieku był Lwów siedzibą tylu uczonych niepośledniej miary, że trudno znaleźć miasto i czas, któryby można z ówczesnym Lwowem porównać.

Że tylko wspomnę po za oficyalnymi rabinami i assesorami sądów tyle razy cytowanego Jozuego Falka, Majera ben Gedalii Lublin, (Ma haram Lublin [1]), oraz Abrahama Schrenzla, Kohen Rappaporta autora słynnego dzieła: „Ethan haezrachi".

O szkolnictwie niższem, specyalnie l w o w s k i e m nic nie wiemy. Statut k r a k o w s k i podaje za to szczegółowy

[1]) Caro: Geschichte str. 135. Buber str. 132.

rozkład nauk i status nauczycielski; sądzimy, że stosunki były we Lwowie takie same i dlatego pokrótce tu kilka podamy szczegółów [1]).

Były szkoły niższe i średnie.

W niższych uczył jeden nauczyciel główny i dwaj podrzędni (belfer t. j. Behelfer), a przedmiotem nauki był: alfabet, czytanie i tłómaczenie pisma św. na żargon, komentarz hebr. Salomona Jicchakiego („Raschi") zasady moralności i dobrego zachowania się, stosownie do rozumu dziatwy, gramatyka języka hebrajskiego, czytanie dzieł żargonowych, ćwiczenia w pisaniu literami hebrajskiemi listów żargonowych i 4 elemt. działania rachunkowe. Uczniów mogło być w takiej szkole 40.

Wynagrodzenie takiego nauczyciela wynosiło, jeżeli był z tego samego miasta lub obcego 9 złp. (na jak długo? na półrocze — czy od ucznia?), a różnica była, że stale osiadły musiał uczyć w lecie i w zimie 12 godzin dziennie, a obcy tylko 10 godzin [2]).

W szkole średniej uczono talmudu (początków); tutaj również był 1 nauczyciel główny i 2 pomocników, uczniów było tylko 25, a wynagrodzenie wynosiło 8 złp.; obcy nauczyciel uczył 8 godzin dziennie, a stale osiadły 11.

Żaki i bachury żydowskie, to spokojny element; ślęcząc nad foliantami po 12 godzin dziennie i mając nabitą głowę sumą pojęć nad wiek i zrozumienie, nie mają oni ni

[1]) Podaje je za Wettsteinem (Quellenschriften str. 15) Schorr w swej Organizacyi str. 35—7, my dodajemy kilka nowych szczegółów.

[2]) Statut krakowski i żółkiewski.

czasu, ni sposobności objawienia swej energii, jak dziatwa chrześciańska.

Raz jeden tylko czytamy w aktach następujący fakt [1]:

Podczas postu, nakaz od burmistrza landwójtom halickiego i krakowskiego przedmieścia, aby dla powagi święta (Zwiast. N. P. M.) nikt nie tańczył, ani hałasował: „na przedmieściu krakowskiem dwaj żydkowie bachurowie tego dnia dobrą myśl sobie uczynili i tańcowali, którym się kilka chłopiąt żydowskich dziwowało. Landwójt wziął żydy od tańca i przywiódł do mnie burmistrza, a ja odesłał podwojewodzemu do ukarania". Wśród innych, aresztowano wówczas wnuka Izaka Nachmanowicza, (po córce) Süsskinda.

Lecz ten spokojny żywioł stawał się nieubłaganym wobec tego, który śmiał pozostać w dzielnicy żydowskiej, choć porzucił wiarę ojców. „Meszimed" (wychrzta), oto wieczny odgłos, towarzyszący nieodstępnie krokom Jana Babtysty Poletowicza, dawniej Żyda, teraz mieszkańca przedmieścia krakowskiego. Szyby jego nigdy nie są całe od pocisków i kamieni żakowskich. Nie pomaga nic dekret Zygmunta III. do Rady. (26. V. 1592 [2]), ani też drugi dekret z r. 1613. Jan musi opuścić przedmieście krakowskie i przenieść się gdzieindziej. W r. 1618 sprzedaje on swój dom Żydowi Lewkowi [3]).

Co się tyczy chrztów, to mamy ich w tym czasie kilka.

I tak że przypomnę Mateusza-Rubena, spalonego na rynku. W 1605 r. 2 września jawi się w bożnicy chrześcianin (ex iudaismo conversus) Michał Michałowicz i sprzedaje tu starszym żydowskim swój dom i swe miejsce w bożnicy. „W sprawie

---

[1]) Consul. 15 pg. 1058 (r. 1594).
[2]) C. L. z r. 1592. pg. 619—21.
[3]) Consul. 27. pg. 1878—8. r. 1618.

rozwodu z żoną i jej wiano ma się prawować przed sądem duchownym, lub pod którym mieszkać będzie".

Przy tym akcie prawnym pobił z kurtuazyi Michał jakiegoś żyda Szymona Głuchego i o to nowy wszczął się proces [1]).

Żaden z tych, którzy się wychrzcili w tym czasie we Lwowie, nie otrzymał szlachectwa, tylko pełne prawo miejskie.

Nie przestudyowawszy metryk kościelnych, nie możemy podać liczby chrztów, ani ich procentualnego stosunku. Przypadkowo otrzymaliśmy wypis z metryk chrztu kościoła w Nawaryi [2]) i tu na 2 wieki 1600—1800 mamy 5 wypadków. (1638, 1658, 1710, 1728, 1746).

Lecz wróćmy do żaków żydowskich i ich wychowania.

W średnim i bogatym domu żydowskim, a nawet w biednym nie uczono chłopca żadnego rzemiosła, gdy ojciec był kupcem, pomagał mu syn w wolnych od nauki chwilach w handlu.

Cały swój dzień spędzał na nauce, przechodząc ze szkoły elementarnej do średniej, a ztąd — jeśli był zdolny — do jesziby. Liczne jesziby lwowskie miały swych dobrodziejów, obdzielających młodzież ubraniem i jadłem — reszta młodzieży, o ile była biedną lub z prowincyi, miała obiad każdego dnia u innego obywatela. (hat gegessen Täg) [3]).

---

[1]) Acta Bannita tom 20. str. 989. ad art. 1047.
[2]) Dzięki życzliwości kolegi naszego p. Adama Malskiego.
[3]) Natan Hanover: Javan Mezula.

Ideałem każdego ojca było wychować syna na uczonego — o wychowanie córek dbano bardzo mało.

Podczas feryi szkolnych zjeżdżała młodzież na jarmarki w lecie do Zasławia, a w zimie do Lwowa i tutaj wykładali talmud najsłynniejsi uczeni ziem ruskich, lub nawet dalekich stron wielkopolskich; tutaj mógł każdy młodzieniec słuchać kogo chciał. Były to instytucye w rodzaju dzisiejszych wolnych uniwersytetów. Podczas takiego lwowskiego jarmarku kojarzono liczne stadła małżeńskie, a znajomość talmudu była najlepszą dla młodzieńca konkomitacyą; często wchodzi też w grę jego rodzina, lecz wobec polecenia nauczyciela i ta schodzi na drugi plan.

Instytucya t. zw. ferhejres (verhören), czyli egzaminatorów pochodzi też z tego czasu, kiedy ojciec posażnej jedynaczki chce się przekonać o wykształceniu talmudycznem konkurenta o rękę córki.

Tu na jarmarku uwijają się „szadcheni“, pośrednicy małżeńscy, pędzący od ojca młodzieńca do ojca czy matki narzeczonej i starający się o usunięcie wszelkich przeszkód, natury pieniężnej, arystokracyi rodzinnej, piękności narzeczonej, przyszłego zamieszkania nowożeńców, kwestyi deponowania posagu itp.

Szadchen taki, jak wiemy, otrzymywał w całej Polsce równe wynagrodzenie, unormowane dokretem sejmu żydowskiego. Wynagrodzenie płacił szadchenowi tylko ojciec narzeczonej, chociaż i narzeczony zazwyczaj otrzymywał posag. Sejm żydowski uwzględniał pracę szadchena, koszta podróży i stratę czasu, ilekroć chodziło o skojarzenie małżeństw, w których rodzice daleko od siebie mieszkali (od 100 złp. posagu 2 złp. 15 gr. w miejscu, a 3 złp. przy oddaleniu zwyż 10 mil; od pereł zaś i książek 1 złp. i $7^1/_2$ gr.).

Młodzieniec żenił się w bardzo młodym wieku, a panny wychodziły jeszcze młodziej za mąż, lecz wedle uchwały sejmu żydowskiego z r. 1634, nie wolno było młodzieńcowi niżej 23 lat zaręczyć się bez pozwolenia rodziców, pod grozą nieważności aktu zaręczynowego. Do wydania córki nie trzeba było wcale jej pozwolenia i ojciec, który ją raz zaręczył, nie mógł się cofnąć z powodu niechęci córki, pod grozą utraty deponowanego posagu na rzecz strony przeciwnej [1]).

Posagi deponowano zazwyczaj u rabina lub seniora i podejmowano dwa łączne pokwitowania (Szeliszith-cettel). Do ślubu nie wolno było młodzieńcowi przychodzić w dom narzeczonej i to pod żadnym warunkiem, ani pretekstem, gdy go na tem przyłapano, upominano go ostro, a nakoniec musiał zobowiązać się przysięgą, że nigdy tam więcej nie pójdzie. 2 takie zobowiązania znajdują się w pinaksie lwowskim, a choć one pochodzą z XVIII. wieku, mimo to stanowią znakomity dowód dla naszych czasów.

I. Zobowiązuję się klątwą i przysięgą, że od dnia dzisiejszego nie pójdę w dom, w którym mieszka p. X. z córką mi znaną i to pod żadnym warunkiem, czy to w dzień, czy to w nocy, aż do swego wesela, a jeślibym to uczynił, stanę się winnym jako krzywoprzysiężca wszystkich kar, hańb i wstydów bez żadnej ulgi na świecie. Do tego się zobowiązuję dziś we środę 26 Elul 5543 (r. 1783). Aron, syn Efraima.

W naszej obecności podpisał to młodzieniec, Aron, syn Efraima, zobowiązując się klątwą i przysięgą do dotrzymania tego. Datum ut supra.

Dob-Ber, rabin lwowski [2]).

---

[1]) Pinaks. m. Lw. str. 12, u Bubera: Ansze Szem str. 222. Nr. 1. i 2.
[2]) Pinaks lwowski str. 185. Buber: Ansze Szem. str. 232. Nr. 22.

II. Takie same zobowiązanie daje Jakob Nachmanowicz. Imienia panny nie wymieniano [1].

Wobec bardzo wczesnych małżeństw i wielkiej wstydliwości, będącej wypływem zupełnego oddzielenia dziewcząt od chłopców, młodzieńcy żydowscy zdala się trzymali od znanego nam lupanarium, jakby na pokusę utrzymywanego w Ghecie.

Jeden wypadek znachodzimy w aktach, lecz był to Żyd żonaty materyalista [2]) Lazar Matysowicz. Jego to zastał strażnik Borkowski nad raniem o 4-tej (rok 1606.) w budce czapniczej na rynku z dwiema katolickiemi białogłowami. Zawezwany burmistrz nocny imcipan Wawrzyniec Zaleski kazał Żyda z jedną kobietą osadzić we więzieniu ratuszowem, drugą zaś zamknięto w budzie do rana. Żyda wydano sądowi dajanów, obie kobiety sądowi duchownemu. [3]

W e s e l a odbywały się hucznie i nieraz z wielkim przepychem i to przez cały tydzień, stosownie do majątku ojca narzeczonej urządzającego wesele. M ł o d z i e n i e c przed weselem nie miał żadnego znaczenia w gminie i nie mógł piastować żadnych urzędów; nie mógł prowadzić na własną rękę interesów, ani zaciągać zobowiązań, ubiegać się o tytuły Chaber lub Morejnu, nie stanowił samodzielnej jednostki, a miarą tego był zwyczaj (do dziś na prowincyi utrzymany) że do nieżonatego mówił każdy „ty" oraz przysłowie „A bucher szluft in ein bankbettel und macht kidusz über a graup" (Bachur śpi w szlabanie (!) a odmawia błogosławieństwo sobotnie nad jedną krupą — zamiast nad puharem wina).

---

[1]) Ut supra Nr. 23.

[2]) Handlarz materyi sukiennych.

[3]) C. L. 361 pg. 605.

Samo wesele odbywało się w domu narzeczonej, ślub na dziedzińcu świątyni. Tutaj rozwijano przepych niezwykły. „Nie wspominają się wesela i uczty żydów — czytamy w protestacyi wszystkich stanów wniesionej do aktów radzieckich w r. 1639 [1]) — którzy po szlachecku, w karetach, rydwanach, poszóstno do miasta, hajdukami się osadziwszy, wyjeżdżając, przy muzyce pańskiej, przy likworze kosztownym, przy półmiskach dostatnich, publice, z wielką pompą nad zwyczaj zwykli je odprawiać."

Ślub dawał rabin, który — jak wiadomo — pobierał taksy ślubnej (1 złp. 18 gr. od 100 złp. posagu,) kantor brał trzecią część taksy rabina a szkolnik $^1/_9$ tej taksy. Oprócz tego musiano opłacić taksę chazaki do kasy Kahału, która wynosiła od pierwszej setki posagu $^1/_2$ złp. a od każdej dalszej $^1/_4$ złp. [2]) Po ślubie odbywała się uczta dla gości oraz oddzielna uczta dla biednych (armen — sida).

Nieodłączną część menu stanowiły ryby, a ilość ich była miarą bogactwa i hojności rodziców narzeczonej. Z zapiski z 14. października 1630 r. dowiadujemy się, że na dwa żydowskie wesela, równocześnie się we Lwowie odbywające, wozi Jakób Kufel z Kamieńca dwie beczki ryb, było w nich: szczupaków wielkich 26, a linów wielkich 92 co razem kosztowało 33 złp. 15 gr. „furlanu" (Fuhrlohn) wziął Kufel 4 złp. [3])

Podczas wesel przygrywała muzyka żydowska zorganizowana w jedną całość. W latach 20-tych XVII-go wieku składa się muzyka z 13 członków, z których kilku inne ma zajęcie; widzimy tam czapnika, pazamannika, szmuklerza itp. [4]).

---

[1]) Consul. z r. 1639. u Łozińskiego. Patrycyat str. 192.

[2]) Pinaks żółkiewski.

[3]) C. L. 381 pg. 1738.

[4]) Consul 37 pg. 1222--27.

Ci muzycy grają na skrzypcach, cytrach [1]), lutniach [2]), cymbałach basach i bębnach.

Cech muzyków chrześcijańskich miał charakter więcej religijny i obowiązek grywania w kościele przy mszy, nie wolno zaś było grywać muzykom chrześciańskim na weselach żydowskich lub Żydom pomagać lub wygadzać i to pod grozą utraty instrumentów, było im nawet — o ile się zdaje zakazane wogóle grywać na weselach. [3]) Byli to snać rzemieślnicy, którzy ubocznie, lub po dyletancku traktują muzykę. Tem możemy wytłumaczyć fakt, że cech w r. 1529. bez czynienia trudności Żydom, zawiera z nimi układ, mocą którego pozwala muzykom żydowskim grywać na katolickich weselach i bankietach, oraz donajmywać cechowych muzyków dla kończenia wesela lub bankietu, gdy zapadnie święto żydowskie. [4]) Za to mają Żydzi płacić 10 złp. rocznie do kasy brackiej a 2 złp. do radzieckiej. Zastrzegła sobie atoli Rada, że bez jej pozwolenia nie wolno nikogo przyjmować do muzyki i w tym celu sporządzono wykaz członków orkiestry, który nas z nimi zapoznaje. Oto ich imiona:

1. Abraham Karpowicz
2. Jakób Schmuklerz
3. Lewko Markowicz
4. Judka Perczyk
5. Mechel Moszkowicz
6. Jeruchim Pozamannik
7. Moszko Abrahamowicz
8. Eizyk Bass
9. Hajzyk Markowicz
10. Abuś Cymbalista

[1]) C. L. 389. p. 628: Izak cytrzysta.
[2]) Consul 24 pg. 1173. Józef żyd lutnista.
[3]) C. L. 385. pg. 1205 potwierdzenie Władysława IV. z dnia 27. X. 1634. r.
[4]) W święta Żydom nie wolno grać na żadnym instrumencie.

6. Zelman Czapnik 12. Baruch Dawidowicz

13. Chasz Ślepy. [1])

Na weselu okazywał nowożeniec swe wykształcenie i wykładal rozdział z talmudu opracowany w formie mowy, poczem krewni i znajomi obdarowywali nowożeńców upominkami Drusze-Geszank (od Drasza — mowa Geschenk — dar).

Po weselu przenosił się nowożeniec z żoną na wikt dawany zazwyczaj przez jeden lub kilka lat przez ojca narzeczonej lub narzeczonego. Młoda para zaliczała się przez czas swego utrzymania (Köst od Kost) do rodziny ojca względnie teścia i miała zwyczajnie tylko jeden pokój (alkowę). Przez ten czas rozglądał się młody małżonek za chlebem, przypatrywał się handlowi ojca (teścia) a wieczorami studyował z nim talmud. Zazwyczaj obracał ojciec lub teść majątkiem posagowym, gdyż młodzieńcowi przed upływem dwóch lat od wesela nie wolno było handlować na własną rękę, ani też wystawiać żadnych prawnych dokumentów. Weksle młodzieńca niżej 25 lat lub żonatego mniej niż 2 lata są nieważne nawet, jeśli mają porękę ojca lub teścia. (§§. 13 i 15 żydowskiej ustawy konkursowej, uchwalonej przez sejm żydowski w r. 1624). [2])

Musiał tedy młodzieniec czekać do 25. roku życia i wtedy dopiero wdrożony i wyszkolony przez teścia próbował szczęścia w samodzielnych interesach, wynajmywał sklep, skład, propinacyę, rogatkę, dzierzawę a przedewszystkiem urządzał osobne mieszkanie.

Mieszkania żydowskie były ciasne i małe. Rozrastająca się ludność musiała się pomieścić w jednej i tejsamej

---

[1]) Consul 37. pg. 1222—37.

[2]) Vide rozdział o handlu: [XIX. caput całości].

ulicy. Wszerz nie było gdzie budować, więc budowano w górę na 3, 4 a nawet 5 piątr, mieszkano w piwnicach na poddaszach, basztach, wieżach itp. zakamarkach, dzielono pokoje ściankami drewnianemi i często 4 partye zamieszkiwały 4 przepierzenia jednego pokoju nie licząc przychodzących na nocleg, czeladników belferów itp.

Jasnem jest, że o hygienie tu mowy nie było, ani też o wytworności lub luksusie. Lichtarz mosiężny wiszący (pająk), para esów (S), lichtarze cynowe, rondle miedziane, kubki cynowe, a co najwyżej srebrne, moździeż mosiężny oto przedmioty wartościowe wyliczane po każdym rabunku.

Zbytek uprawiano tylko w u b r a n i u i to zazwyczaj kobiecem; muchajery (Moher) falendysze, jedwabie, atłasy, kitajki, dyamenty, bursztyny, a szczególnie, perły oto części składowe ubrania prawie każdej kobiety, choć musimy tu zwrócić uwagę że pewne suknie świąteczne, rańtuchy, sternbindy obsadzone perłami, jupki itp. nosiła często kobieta od ślubu do śmierci.

Mężczyzni noszą czarne kapoty, płaszcze z wypustkami, kołpaki lisie lub sobolowe (Zobelhut) buty kurdybanowe, a w sobotę jedwabne kapoty, jedwabne pasy itp. W zimie noszą futra najrozmaitszego gatunku. Bogaci żydzi noszą pierścienie drogie, łańcuchy, a zakaz noszenia broni powtarzany kilkakrotnie przez różne konstytucye, wskazuje nato, że Żydzi broń nosili.

Co się tyczy „oznak hańby“ (Schandfleck) tak pilnie przestrzeganych w Niemczech, to we Lwowie nie napotkaliśmy w tym czasie żadnej wzmianki ani też żadnego znaku. Znane kółka żółte widoczne na wszystkich rycinach przed-

stawiających Żydów niemieckich [1]) nie są w Polsce wcale znane. Wprawdzie konstytucye synodalne kilkakrotnie nakaz noszenia odznak powtarzają, mimoto w praktyce nie masz z tego śladu.

Żydzi noszą na palcach drogie pierścienie, [2]) łańcuchy, drogie laski a prawie każdy większy kupiec nosi na palcu sygnet (Siegelring) złoty. W sklepach mają kupcy pieczęcie metalowe, które wyciska się na laku lub wosku (liczne odciski znachodzimy w aktach miejskich).

W domu trzymano różnoraką służbę tak żydowską jakoteż i chrześcijańską i to mimo ciągłych zakazów synodalnych chrześcijańskich, oraz uchwał sejmów żydowskich. Trzymano dziewki wiejskie, a ze służby żydowskiej znanym był młodzieniec posługujący w domu i sklepie „mszures". Pewne funkcye jakoto: ubieranie dzieci, odmawianie z nimi modlitwy porannej, oraz prowadzenia ich do szkółki (chejderu) spełniał suplent szkolny „Behelfer — belfer" chłopak biedny, kandydat stanu nauczycielskiego. Oprócz tego spełnia pewne funkcye niższy szkolnik i to sporządza ryby na wesela itp. a podczas wesel i innych uroczystości rodzinnych posługuje zawodowy aranżer stołu „Servierer — der Sarwer." Przy położnicy czuwa oprócz akuszerki (buby — baba), dozorczyni „die Warturin" (Wärterin) dla biednych jest akuszerka kahalna oraz dozorczyni kahalna, jak nas poucza statut gminy krakowskiej.

Obok tych osób pracują w gminie felczerzy i lekarze żydowscy. Kto był lekarzem, a kto cyrulikiem trudno osądzić, tyle wiemy, że według układu między cechem cyrulików a ży-

---

[1]) Liebe: Das Judentum in der deutschen Vergangenheit, tamże liczne ilustracye.

[2]) C. L. z r. 1603 pg. 1166.

dami, moglo ordynować w mieście tylko trzech (3) cyrulików;[1]) każdy z nich musiał się „wkupić na magisteryę“ oraz opłacić taksę chazaki kahałowi, a do cechu osobną sumę. Czy ci cerulicy (chirugicznego kunsztu mistrze) byli identycznymi z lekarzami „doctor in medicinis lub doctor medicinae“ to trudno skonstatować; żydowskich doktorów medycyny napotkaliśmy w naszym czasie czterech, lecz gdzie się uczyli i czy w ogóle jaki uniwersytet ukończyli, trudno powiedzieć. Musieli atoli mieć wielką praktykę wśród chrześcian, kiedy przeciw nim się zwraca ostrze nienawiści, a lekarze chrześciańscy w szeregu broszur dowodzą, że chrześcianin dający się leczyć przez żyda sprzedaje djablu cialo i duszę.[2])

Nie powinniśmy zapomnieć, że tak jak zawsze i wszędzie, tak i wśród Żydów wielka byla różnica między Żydem bogatym a biednym, między burmistrzem kahalnym a furmanem (balagułą), kupcem osiadłym wiodącym prym w walce o handel, a przekupniem wędrującym po wsiach i szczutym psami, między handlarzem drogich futer a kuśnierzem jarmarcznym. To zróżniczkowanie było tem większe, ileże wszyscy razem się kupili na ciasnem terytoryum ghettowem, gdzie było dużo gęb, a malo chleba i gdzie Żyd prawie, że był skazany na zarabianie na życie wśród chrześcian. Ta okoliczność potęguje coraz bardziej energię w staraniu się o szersze prawa handlowe i przemysłowe i wywołuje reakcyę ze strony mieszczan broniących swych prerogatyw i przywilejów. Tworzą się tedy obok siebie we Lwowie dwie wrogie społeczności: chrześciańska i żydowska i im dalej w wiek XVII., tem

[1]) Z aktów podwojew. r. 1764 u Pazdry: Organizacya str. 230.
[2]) Mojecki: O żydowskich okrucieństwach.

większa tworzy się między niemi przepaść, niebezpieczna, bezdenna.

Wspólne niebezpieczeństwo — Chmiel — Tuhajbej — na chwilę przytłumia nienawiść, by ją potem, tem więcej zaognić i tem bardziej rozdmuchać.

Pod znakiem nieszczęść zewnętrznych i nienawiści wewnętrznej toczy się historya Lwowa w drugiej połowie XVII-go wieku.

MAJER BAŁABAN.

W EDLACH.

Posępna cisza zaległa mieszkanie
męża, którego uwielbia, co żyje;
Bolesny widok przedstawia posłanie,
które już całun do połowy kryje;

Na niem, ach biada tobie Izraelu,
Gwiazda przewodnia wyznawców Syonu
gaśnie powoli wśród życzliwych wielu,
by wiecznie świecić z najwyższego tronu.

Cisza wokolo — choć serce narodu,
co dziś otacza posłanie chorego,
krwawi się, kurczy, w nieprzepartym bolu,
nieme szląc modły przed tron Przedwiecznego.

Nieubłaganej konieczności ręce,
Śmiertelne znaki kreślą dookola,

patrzy nań Izrael w niewymownej męce,
przerywa ciszę i na głos zawoła:

„Porzucasz, panie, braci twych na wieki,
„W morzu boleści bez steru i wiosła,
„zostajem sami — brzeg jeszcze daleki,
„dokąd nas wola twa i lutnia niosła!

„Wyście nie sami, szepnie konający,
„Nie ginie ze mną Izraela siła;
„Skra życia, która tli od lat tysiąca,
„Nie zgaśnie, chociaż mnie skryje mogiła!

„Zestrzelcie serca i umysłu siły
„Do wspólnej pracy nad dolą Syonu,
„Skrę życiotrwałą, którą w Was wykryłem,
„Podsyćcie duchem dla złotego plonu,

„A brzeg Wam wznijdzie, choć dzisiaj daleki,
„Na ziemi ojców wieczny tułacz siędzie,
„Wtedy me prochy, co przeżyły wieki
„Złóżcie w Syonie — duch mój z Wami będzie."

Emilia Kormanowa.

W TOPIELI.

(BAŚŃ).

Wiatr świszczy ponuro i wyje i gwiżdże i gra.....

Z hukiem uderzyła fala o brzeg skalisty i w tysiączne prysnęła skry. Zaburzone odmęty zaszumiały, zakipiały pianą, zawirowały drgającemi kołami wód. Echem odbrzmiały pobliżkie wzgórza i poniosły odłos hen..... w dal......

A potem nastała cisza wielka, głęboka, niczem niezamącona, bezbrzeżna, jako rozpacz, jako tęsknota — bezgraniczna . . . . .

Szklane zwierciadło morza kołysze się wolno, miarowo, modre fale, rozlane szeroko, pluskają swobodnie, niewinnie. Przegląda się w nich błękitny strop niebios, posiany miryadami iskrzących się migotliwie gwiazdeczek. — Cisza . . . .

Lecz w głębi topieli szaleją żywioły. Ocknął się, w śnie pogrążony, on — Tytan, on — Bóg niedoli, łamany przez wieki, przecież nie złamany, on — Prometej ludów, drogi, nieszczęsny oblubieniec duszy mej.

Ocknął się: — na różanej muszli oparł swe stopy znużone, na splotach koralowych rozpaloną skroń złożył, wzrok, ogniem tajemnym gorejący, zapuścił w bezmiar toni...... duma....

O! — smutne to dumania, posępne, jako noc, marzenia.

On, królewskie dziecię, co niegdyś władcą był i świata mocarzem, co ongi złotą myśli przędzę tkał dla szczęścia

ludzkości, on, wybraniec Pana i słowa Bożego piewca na ziemi i zakonu Jehowy rycerz nieustraszony. — on, co miłość głosił po świecie i prawdę i wielkość i nieśmiertelność, — dziś, w nędzy i pohańbieniu i czarnej rozpaczy pogrążon, w zimnej trumnie jedynie szuka zapomnienia...... ukojenia.....

Bo oto tysiące lat mijają, odkąd wstąpił w te progi obce, odkąd przemożna prawica Ananki kark mu zgięła hardy i w spiż okutą przygniotła go stopą.

Odtąd dni, lata, wieki płyną i płyną, a jemu jeno z powiek gorzkie łzy strumieniem cieką, jeno dłoń zaciska się kurczowo w bezsilnym szale, jeno pierś bucha żarem tłumionych uczuć i z serca rwie się okrzyk zgrozy......

Miasto purpury — plugawe łachmany kryją jego postać wycieńczoną, miasto kochać i szanować — nienawiścią i pogardą karmią go tłumy...... i stoi jeden — jedyny, samotny, posępny, w posępności wielki ten Paryas narodów......, a sęp ludzkości złowieszczo kracze i wnętrzności mu żywcem pruje..... i ciecze krew....., ciecze w milczeniu grobowem, wśród ciszy mroźnej, wśród powiewu śmierci i wsiąka w ziemię i o pomstę a sprawiedliwość woła do niebios....

I tak żyje w nędzy i płaczu, w bolu i rozpaczy — on, dziecię królewskie, a duszę mu toczy jedna bezdenna pustka, jedna przerażająca nicość wiekowej żałoby, a na życia ciernistej drodze świeci mu krwawa łuna pożogi, a w ślad za nim ciągnie piorunny poszum burzy i tłuszczy szyderczy poświst i piekielny zgrzyt katowskich toporów......, a w ręku dzierży przesiąkły ofiarami, przez potworną tragedyę dziejów przeklęty, w przekleństwie tem nieśmiertelny...... tulaczy kij Ahaswera i błędny przed się niesie krok i w bolu żyje a pohańbieniu, w beznadziejnej trosce i czarnej niewinnego potępienia rozpaczy...... on..... dziecię królewskie.....

Tu pochylił smutnie głowę starzec srebrnowłosy i łza wielka, czysta, a bolesna stoczyła mu się po wybladłych licach.....

A szklane zwierciadło morza kołysze się wolno, miarowo, — a modre fale, rozlane szeroko, pluskają swobodnie, niewinnie.

Przegląda się w nich lazurowy skłon nieba, posiany gwiazd oceanem.

Nagle wstrząsnął starzec mleczno-białą brodą i spojrzał dumnie wkoło; oblicze, tchnieniem smutku owiane, zapłonęło gorączkowym rumieńcem, serce, skołatane powodzią nieszczęść zabiło żywiej.

O! — bo widzi oczyma duszy dawną świetność i przepych, patrzy w dal, w siną dal, w mrok przeszłości i dziejów zmierzch, aż tu. — jako żywo, — szereg postaci wyłania się z za mglistych obłoków. A postaci to rosłe, potężne, wspaniałe, a ich ruchy dumne i górne i majestatu i świętości pełne, a wyraz twarzy poważny, a zarazem taki smutny, takim żalem i posępną zadumą osnuty......

I idą, idą króle, a szyszaki złote lśnią w skrach słonecznych, a orężem szczęk wydają, a prawicą, w stal zakutą, wstrząsają groźnie, — a potem suną, jak mary, święte przodków cienie z oczyma w niebios skłon błękitny utkwionemi, a na czole ich jaśnieje natchnienie, — a potem ciągną zastępy rycerzy, co zbrojną i ciężką, jak żelazo, mieli dłoń, lecz serce, jak u dzieci, czułe i niewinne, — a potem....., potem jasne hufce heroów, co dla dobra ludów życie nieśli w ofierze i długie szeregi bohaterów cichych, co w murach domów Bożych myśl prawdy niezachwianie zgłębiali i do tajemnic mądrości rwali się, niczem nieznużeni i czcigodne duchy patryarchów narodu, co z Panem twarz w twarz i oko

w oko mówili, a wreszcie — ukazuje się on, — wielki pośród wielkich, wśród olbrzymów olbrzym, mocą swych czynów przemożny, Zbawca i Zbawiciel narodu, a na imię mu: Mojżesz, Izraela wódz!....

I wszystkie te postaci ciągną przed oczyma oczarowanego uroczym widokiem starca, a co stąpią, to ziemia w posadach drży, a co wargami poruszą, to okrzyk rozgłośny w nieba bije gwiaździste podwoje, a co wzrokiem na starca rzucą, to jemu pierś nadzieją i otuchą wzbiera, — i tak suną cienie, przeszłością wielkie, w ciszy, a powadze, suną coraz dalej, a coraz powolej, a coraz wyżej, powiewniej, aż w końcu, gdzieś za szarym obłokiem, gdzieś w przeźroczy bezmiaru, gdzieś na błękitu lazurowym progu giną... a starzec sam został, sam w zadumie swej i jeszcze śnił o cudnem marzeniu, o widzeniach wiośnianych, o owych dawnych, dawnych..., minionych a błogich latach, po których już nawet echo przebrzmiało, a dźwięczy jeszcze jeno jęk, jeno bolesne wspomnienie, jeno gwałtowna a serce krwawiąca nuta bezkresnej, jako przestwór tęsknoty...

Tu myśl, uniesiona w krainę marzeń, pobiegła w przyszłość na lotnych skrzydłach, by zedrzeć zasłonę przeznaczeń.

I spojrzał starzec w przestrzeń, — a blask niezwykły uderzył jego wzrok; i przymknął starzec powieki — i pieśń dziękczynną zaniósł przed tron Przedwiecznego.

Oto obraz cudny, jak Edenu raj, jako kwiat, — bujny, ukazał mu się w dali. Oto siądzie Izrael na tronie, a ludy cześć mu dawać będą. Jako okiem sięgnąć, — widok, pełen powagi i majestatu i harmonii nieziemskiej. Widzi starzec zadumany łąki kwieciste i pola barwne, umajone zielenią, widzi ludzi o obliczu szlachetnem, pogodą jaśniejącem, widzi wieszczów i proroków, pieśniarzy i myślicieli, co świat wiodą

z ciemności na górne wyżyny poznania, widzi serafów chóry, co w róg uderzają i wieść radosną od morza do morza, od jednego ziemi krańca po drugi szerzą o krainie, kędy serca szlachetne biją, kędy żywią dusze wielkie, kędy jest święte Asylum ludów.....

Tam odetchnie po znoju i trudzie, tam głowę, steraną w walce życia, złoży spokojnie na mogiłach przodków, na kurhanach bohaterów narodu zapłacze głośno, szczerze, skargę zaniesie przed sąd wieków na przeszłość, w okrucieństwa i zwierzęce prześladowania brzemienną, tam bezpieczen będzie przed wichurą dziejową, tam mu się uśmiechną złote, dotąd nieznane, szczęścia chwile, tam, — w krainie Judy, na błogosławionej spuściźnie przodków, wśród róż i lilii i słońc promiennych i rajskich ogrodów, tam... w świetlanej ziemicy Jeriszolaim, mlekiem i miodem płynącej.....

Ocknął się starzec siwobrody, błyskawica strzeliła z jego rozpalonej źrenicy, — spojrzał: tuż, tuż w pobliżu ta kraina niebiańska, tuż, tuż w pobliżu te szczęsne progi. Kwiaty tam tchnieniem wiosennem owiały świat, tam ptaszęta nucą czarowne pieśni, tam szczęście niewysłowione, tam ziemia-matka przygarnie bezdomnego wygnańca do łona, przytuli, ukołysze, ukocha miłością, jakiej nie zaznał dotąd tułacz-sierota, — miłością gorącą a tkliwą, rodzimą, macierzyńską...........

Zerwał się starzec, wstrząsnął prawicą, aż odmęty do dna wzburzone, zawirowały kręgami fal.

Powstał, — a dumą i nadzieją zapłonęła mu twarz.

Oto on, jeden, jedyny rękawicę rzuci dziejom i dziejów wyrokom okrutnym, oto zerwie pęta, co krępują mu swobodę ruchów i lotem strzały podąży w krainę, gdzie tęcza zbawienia rozświeci mu czarną noc jego życia, gdzie roje cherubów w bratniem objęciu uśpią znużonego wędrówką

wieków wygnańca i w złotostrune trącą harfy, tryumfu głosząc mu hymn.....

Zerwał się heros, wstrząsnął prawicą, — i wybuchnęła między nim, a żywiołami walka na śmierć i życie!

Bezdomny tułacz wynurzył głowę z zwierciadlanej głębi i na modrych fal grzbiecie położył żylastą, spracowaną dłoń, aż przeźrocza roztocz wód drgnęła i w szalonym, niewstrzymanym pędzie uderzyła rozgłośnie o tarczę nadbrzeżnych skał. Z okiem rozpalonem, utkwionem całą siłą woli w jeden cel, daleki...., zawieszony, gdzieś u kresu widnokręgu, kędy wytężona kopuła błękitu srebrzy się jasnym odblaskiem miesiąca nad śnieżnymi szczytami ojczystych gór......, począł starzec heraklesowymi ciosami potężnych swych rąk pruć olbrzymy wodne, co groźnie piętrzyły się przed nim.

A z każdą chwilą mężniała odwaga bohatera, z każdą chwilą wzmagała się jego moc, potężniały niebosiężne porywy. Starzec, pochyłony laty, złamany ciężarem trosk, nagle wyprężył swą skuloną postać, w górę wzniósł czoło, poczuł w sobie pełnię ognia i zapału i w mgnieniu oka wyrósł na Tytana, przewyższającego o głowę ród ludzki; rzekłbyś: z Bogów to jeden, co świata porządek odwieczny przerwie, z posad ruszy ziemię i na nowe powiedzie ją tory!

Starzec, jakby młodzian w wiośnie życia, żelaznem ramieniem dzielił spienione bałwany morskie, co śmiercią mu w twarz zionęły, jednym dziarskim ruchem prawicy przesadzał bezpieczny straszne czeluście wód, dumnie im urągając, choć z czarnej ich paszczy wyzierała zniszczenia otchłań i lekko unosił się na szczycie modrych fal coraz dalej i dalej....

I cudny-to był widok herosa wśród nocy i milczenia.....

Cisza zaległa świat...... Na stropie lazurowym bladły już szafiry gwiazd i zalotnie spoglądały na bezmiar oceanu u ich

stóp....... Nagie, mroźne odłamy skalne stały posępne i chmurnie przeglądały się w wód szklanem zwierciadle, — samotne, ponure, poważne, w powadze skamieniałe......

Hen...., gdzieś w mrocznej oddali szumiał stuletni bór, zasłuchany w słodką pieśń przyrody; od czasu do czasu powiewał łagodny wietrzyk i przynosił ze sobą ożywcze tchnienie świeżości, a zarazem, jakby jakiś odległy, słumiony szept, jakby rozhowor nieprzejrzanych tłumów, albo — gdyś cały w słuch się zamienił, — dolatywał niby smętny szelest listeczka, co płacze nad niedolą nieszczęsnych...., lub — gdyś bardziej słuch wytężył i wytężył myśl, — jęczał w powietrzu nieutulony płacz matki-niebogi, co łka boleśnie za dziecięciem zabłąkanem, zaginionem, bezdomnem......

A wśród tego otoczenia siwobrody starzec pruje zwodniczą toń dzielnem ramieniem.

Już tysiąc mil przebył, już minął szczęśliwie tysiąc niebezpieczeństw, uszedł tysiąca straszliwych potworów morskich, które nań w wirowych odmętach czyhały i wciąż unosił się na gładkiej powierzchni oceanu pewnie, niewzruszenie, zwycięsko.

Zdumione niepojętym widokiem wstrzymały się olbrzymy wodne i z podziwem spoglądały na męża, o spiżowej dłoni, jak gdyby zapytać pragnęły: „Ktoś ty zacz starcze, że śmiesz opór stawiać naszej niepożytej mocy? Ktoś ty zacz, skąd idziesz i dokąd dążysz po tej szklanej topieli, gdzie każda szczelina cmentarnym wieje chłodem i cień grobu rzuca ci na bladą skroń? O! nieszczęsny, — porzuć skrzydła do lotu rozpięte! O! obłąkany, — opuść ramię, wzniesione ku szczytom, bo tam...., w świętą ziemicę ojców, nie tobie piąć się, nie tobie, starcze nieszczęsny!....

Lecz starzec nie słucha szumu. Jako Gigant, wyprężył muszkuły, wytężył cały hart woli i dąży w dal.

Gęste krople zwilżyły mu zmarszczkami poorane czoło, wiatr rozwiał mleczno-białe włosy i igra nimi swobodnie, na zwiędłe wiekiem jagody wystąpiły rumieńce zmęczenia, a on wciąż szamoce się z górami i po ich grzbiecie mknie lotem błyskawicy przed się.

Ale zwolna poczęły siły opuszczać starca.

O! — bo długo już trwał ten bój śmiertelny, ta praca nad prace i trudów trud i — moc bohatera już, już mdlała i gasła. Ostatka woli dobywając, dzieli jeszcze rozpacznymi ruchami odmęty morskie, jeszcze panuje nad przeźroczą topielą, jeszcze wynurza sędziwą głowę ponad przejrzystą roztocz wód, lecz — czy wytrwa....., czy wytrwa?....

A utęskniony brzeg coraz jaśniej rysuje się na tle sinych fal. Już we mgle majaczeją blado wyniosłe gór szczyty i dumnie królują w przestworzu strojne zielenią wierzchołki ojczystych drzew......

Nagle bór nadbrzeżny, orzeźwiony poranną rosą, jął budzić się ze snu, drzewa zaszumiały, pochyliły konary, zaszeleściały liśćmi i z wnętrza boru rozległ się głos jakowyś, pełen niezwykłej głębi i dziwnej, smętnej pogody....... Głos, zrazu cichy, niby wiew, niby struna muśnięta skrzydełkiem motyla stopniowo począł róść i dzwonić, stopniowo łączył się z szmerem strumyków, pomrukiem duchów polnych i uroczystą modlitwą omszałych dębów....., aż w końcu wszystkie te skłócone ze sobą dźwięki, zlały się w jeden wielki tajemniczy odzew głębi leśnych i coraz dalej, coraz szerzej szedł głos, potężny, grzmiący, czysty i grał rozgłośną pieśnią, a w pieśni drgały słowa tchnące niezmierną powagą:

„O! wytrwaj, starcze, o wytrwaj! O! walcz, starcze siwowłosy, walcz i ufaj i miej nadzieję, — a cześć ci będzie dana i chwała i szczęścia blask! O! cześć ci, bojowniku

wolności, bo młodzieńczy ogień z szlachetnego bije ci czoła i bohaterski brzmi hymn w twych ustach. O! cześć ci rycerzu bez trwogi, bo gdy wroga pokonasz, różami ci przyszłą drogę życia fata zaścielą i aureolą słonecznej sławy uwieńczą ci boską skroń. Więc wytrwaj, starcze, więc walcz, rycerzu niezłomny, pnij się ku wirchom z nadzieją, z wiarą, z ufnością, a cześć ci będzie dana i chwała i szczęścia brzask..., za znój, za bój, szczęścia złoty brzask!....

A starzec, oczarowany uroczą melodyą pieśni, z szybkością strzały pruje śliską toń.

Jedną przejęty myślą, całą duszę w nią włożył, całem sercem wczuł się w nią, całą gorącą miłością ją ukochał, a teraz oto ten cel jego miłości, jedyny i najwyższy, ten cel najdroższy bliskim jest spełnienia. Chwila jeszcze trudu, jedna może krótka chwila, a z piersi jego wyrwie się okrzyk radości bez granic i promień zaziemskiego szczęścia rozjaśni ponury mrok jego życia!.... Więc uniesiony nadzieją zbawienia, bezdomny tułacz zadrżał, zwrócił ku niebu błagalny wzrok i z płomieniem szczerego natchnienia na licach jął borykać się dalej z rozszalałym żywiołem i mknął po lazurowem zwierciedle wód, mknął bez obawy, bez przerwy, bez tchu...

A ziemia obiecana tak blisko, tak blisko..., tuż, tuż prawie...., jeszcze chwila, a... raj otworem stanie przed starcem....

. . . .

Lecz cóż to za postacie, co cichaczem wyłaniają się z topieli? Włos ich długi, lniany, oko błękitne, przenikliwe, oblicze wykrzywione nienawiścią, ruchy pełne chytrości i obłudy!

Jak zgraja chochlików rzucają się karle postacie na walczącego bohatera, jak plugawa szarańcza opadają go ze wszech stron. Starzec wstrząsnął jeno ciałem, a wróg, niby liść osi-

ny, zbladł i runął w głębię. Ale wraz podniósł się i ze zdwojoną zaciętością natarł na strudzonego już ciężką pracą herosa.

Wówczas on powstał, wsparł się stopą na fali i spojrzał dokoła: jako wzrokiem sięgnąć, nieprzejrzane szeregi nieprzyjaciół obsiadły gładką roztocz....

Poczuł bohater, że wybiła rozstrzygająca godzina zwycięstwa lub... zgonu. Jeszcze raz tęsknie zwrócił głowę ku umiłowanym niwom ojczystych stron, jeszcze raz wsłuchał się w rozśpiewane głosy rodzimych łanów, jeszcze raz pomyślał, podumał o drogiej krainie ojców, o tej świętej spuściźnie przodków, o tej błogosławionej, mlekiem i miodem płynącej ziemi, do której od wieków rwała się jego płomienna dusza, o której, jako dziecię jeszcze, cudne śnił sny, o której roił czarowne marzenia, piękne, jak światło, jak baśń, jak pieśń...., a potem, nibi grom, uderzył na wroga.

I zawrzał bój krótki, rozpaczliwy.... Omdlałe długiem borykaniem się z żywiołami, wyczerpały się siły herosa, członki zdrętwiały, zsiniało ciało, głos zamilkł i zamarł w gardzieli. Już słabym jeno ruchem ręki broni się przed rączym chochlików rojem co gwarną czeredą owinęły się, jakby powój, około wycieńczonego nadmiernym wysiłkiem starca i z szatańską radością ciągną go na dno.

Jeszcze raz wytężył się, napiął ostatek sił i przed się ruszył krokiem...., a ziemia obiecana tak blisko, tak blisko...., tuż, tuż.., jedno oka mgnienie, jeden sokołów lot, a stanie tułacz u celu wędrówki — i niebo obaczy za życia!

O! starcze, byle tylko jeden woli grom, byle tylko jeden czyn w stali kuty, byle tylko z tej topieli do błogiej zawitać praojców przystani!....

W tem...., przebóg! — zachwiał się starzec, przykląkł na kolano, zadrżał....

Gdzież spiżowa moc, co młotem biła w jego piersi, gdzie tytaniczne porywy herosa? Czy uląkł się, on, — bohater bez trwogi, czy zląkł się karlego wrogów plemienia, on, co wieków razom, co nawałom przeciwności i żelaznym ciosom rozpętanych żywiołów szydersko przez łat tysiące urągał?!

O! biada, starcze bezdomny, o! biada tobie, jeśliś u celu opuścił skrzydła, biada ci, starcze, jeśliś sam skruszył oręż zwycięski pod koniec wędrówki tułaczej i tuż u samej zatoki strzaskał, niebaczny! — zbawienia łódź! O! biada ci, starcze małoduszny, jeśliś, mężnie stawiwszy czoło najsroższym wichurom dziejów, przed świetlanym blaskiem wschodzącego słońca olśnione przymknął powieki i umysł rzucił na pastwę zwątpieniu! O! biada ci, po stokroć biada, przeklęty! jeśliś w walce z wrogiem ostatnim, — najlichszym: z wrogiem nienawiści i zaślepienia omdlałe rozłożył ręce i do stóp mu padł, — o! starcze bezmocny, starcze nieszczęsny, starcze bez nadziei, bez wiary w siebie, bez ufności!...

O! życia gorzka ironio! Żebrak, z domu żebraczego rodem, nędzarz, nędzarzy potomek, wzgardzony syn wzgardzonego ojca, oczy i uszy otwarte ma na każde drgnienie zbolałego serca całej ludzkości, trzyma czujnie dłoń na chorym pulsie wszystkich narodów ziemi, jątrzącemi się od ran rękoma pcha bez wytchnienia naprzód skostniałą w martwocie bryłę świata i — z sakwy żebraczej hojną dłonią rzuca w darze nieprzebrane skarby pracy, ofiar, poświęcenia...., wszystkim.... współbraciom!..., a kiedy w domu jego piekielnie katowanych braci jęk przerwie na chwilę przeraźliwą, krew mrożącą w żyłach pustkę nicości i nicości tej okaże bezbrzeżną, straszliwą otchłań, on..., dobroczyńca świata, on...., sługa wszechludzkości, on, co wierzy w zbawienie wszystkich ludzi, — jedynie w zbawienie swego narodu, w zbawienie jego duszy... traci

wiarę i wobec okropnego położenia swych braci on, głaz bez czucia, głaz bez nadziei, przechodzi mimo.... obojętnie i obojętny!...

Hej!... łza kręci się w oku — i na usta rwie się gryzący.... śmiech goryczy!....

. . . .

Starzec zachwiał się, zbladł, zadrżał... Mgłą zaszły mu powieki, wzrok błędny, przerażony, nagłą troską oszalały, — padł na dno topieli i.... legł starzec w głębinach, na zwojach koralowych i muszel liliowych splotach, a wokoło nastało milczenie grobowe, jakby w cichej dolinie śmierci i smętnie, tęskno, głucho było w tej mogile wielkości z mchu, pereł i przeźroczych strumieni....

A różanopalca jutrznia co na niebios krańcu już rozsiała, niby zapowiedź jasnej przyszłości, pierwsze blasków skry, ukryła się, smutna, za chmur grzbietem czarnym i piorun zahuczał grzmiący, pełen wściekłości i... współczucia...

Starzec srebnowłosy pochylił znękaną głowę na pierś, głębokie zmarszczki czoło mu poorały i zamyślił się, samotny w zadumie ponurej..., aż wreszcie załkał, zapłakał i łzy obfite a żałosne pociekły mu po zwiędłych jagodach i płynęły, płynęły....

Łzy płynęły, jedne za drugiemi płynęły, a modre fale, rozlane szeroko, poniosły je w dal, hen... w dal, a potem zatoczyły kręgi wód, zaszemrały tkliwie, zakwiliły czule, a tęskno, a boleśnie, a rozpacznie, a w końcu przeźrocze tonie objęły miłośnie wilgotnemi ramionami skołatanego długą tułaczką wygnańca i jęły go garnąć do chłodnego łona i poczęły mu szeptać rzewne wyrazy pocieszenia i nadziei, a w szepcie tym — zdało się — słyszałeś słowa:

„O! starcze sędziwy!“

Czy nigdy ..., nigdy nie zmartwychstaniesz,... narodzie umarłych?!.... A jednak, — gdyby jeno jeden woli grom, gdyby jeno jedna czynu błyskawica, gdyby jeno jeden orli lot tam, kędy nadludzie żeglują, gdyby z tej topieli do blogiej zawitać praojców przystani!"....

. . . .

Tak szeptały modre fale, rozlane szeroko....

Aż nagle zawirowały, wzburzyły do dna uśpione odmęty, zahuczały drgającemi kolami wód, zakipiały pianą, zaszumiały rozgłośnie i z szałem uderzyły o puklerz nadbrzeżnych złomów skalnych i w tysiączne prysnęły skry.

A wiatr świszczy ponuro i wyje i gwiżdże i gra....

LEON MEISELS.

„Bund“ o syonizmie[1]).

Ostatnie dziesięciolecie dziejów wskazuje zwrot w dotychczasowem życiu żydowstwa. Nowe hasła i nowe idee weszły w coraz bardziej się rwący do wolności i swobody naród żydowski, i pchnęły go do pracy nad przyszłością.

Powstały nowe dwie organizacye: syonistyczna i „Bund“.

Różnica między niemi stanowcza: jedna ogarnęła cały naród, wniknęła wszędzie, gdziekolwiek się gromadzi większa liczba Żydów, druga obliczona na część tylko narodu, nie wychodząca po za terytoryum państwa rosyjskiego. Partya syonistyczna ogarnęła cały naród, stała się ludową przedstawicielką żydowstwa, uznaną nietylko przez Żydów, lecz także coraz bardziej przez społeczeństwa aryjskie. „Bund“ stanął od początków swego istnienia, jako zasadniczy wróg syonizmu, który zwalcza na każdym kroku, głosząc, że on jeden ma prawo reprezentowania ludu żydowskiego, bo walczy o prawa proletaryatu żydowskiego. „Bund“ już swe zdanie o syonizmie nieraz wypowiedział, i my musimy zwrócić uwagę na stosunek „Bundu“ do syonizmu, a także na jego zasadnicze traktowanie kwestyi żydowskiej wogóle.

Nim przejdę do właściwie nas obchodzącej rzeczy, t. j. do omówienia zarzutów „Bundu“ przeciw syonizmowi, pozwolę sobie na kilka słów o „Bundzie“ samym.

---

[1]) Wydawnictwa „Bundu“: Der Zionism (żargon) 1903. VI. Kongres w Bazylei 1904, artykuły w pismach stałych „Bundu“.

Chwila wystąpienia „Bundu“ na widownię dziejową, była już poprzedzoną dłuższem wrzeniem w umysłach żydowstwa, spowodowanem coraz bardziej rosnącą aktualnością kwestyi żydowskiej. Przed oczyma młodego żydowstwa stanęły dwa wyjścia: „żyć jako ludzie i tylko ludzie“ i drugie: „formy narodowe i do nas się stosują, jako naród odżyjmy, a odżyjemy jako ludzie“. Pierwsi to socyaliści-kosmopolici, drudzy — syoniści.

Syoniści wyszli z założenia, że kwestya żydowska, to kwestya całego narodu i że jako taka na całej linii musi znaleźć swe rozwiązanie polityczne, kulturalne i ekonomiczne.

Socyaliści zaś ujęli kwestyę żydowską, jako kwestyę tylko ekonomiczną w ramy klasowej walki i osądzili, że Żydzi-proletaryusze winni wziąć udział w walce z kapitalizmem, i że tylko rewolucya socyalna da jej rozwiązanie. Zapomnieli jednak, że Żydzi wszędzie bez względu na swe stanowisko społeczne, cierpią pod jednym uciskiem wspólnym, że formy tego ucisku są narodowe, aż do ostatnich granic posunięte.

A już Kautsky doszedł do wniosku, że wprawdzie walka klasowa jest międzynarodową, lecz jej formy są narodowe, i że wobec tego te popierać należy, w ten sposób bowiem z teoryi przechodzi międzynarodowość, w zastosowanie praktyczne [1]). To widzieli socyaliści wszystkich narodów, tylko nie żydowscy. Co więcej! Socyaliści żydowscy byli i są jeszcze wciąż tymi, którzy podtrzymują zbankrutowane hasła asymilacyi. Lecz już nie wszyscy. Coraz więcej już głosów między socyalistami Żydami, którzy się narodu swego nie wypierają. Lecz działają oni pod naciskiem ze strony syonizmu. Stąd jednakże pochodzi owo ustawiczne jeszcze dążenie ich

---

[1]) Kautsky: Program erfurcki. Wstęp.

ku obco-narodowym partyom, stąd pochodzi cała połowiczność i niejasność ich występowania.

Socyalizm żydowski (jako odrębna organizacya), dotąd przejawił się jedynie w „Bundzie“, ale pod naciskiem zewnętrznych czynników. Z roku na rok widzieliśmy czyniące się zmiany programowe na zjazdach „Bundu“.

„Bund“ zrazu bardzo niejasny na punkcie narodowym, zawiązany po wystąpieniu Herzla i po I. kongresie syońskim w Bazylei, stanął jednak bądźcobądź na stanowisku, że Żydzi tworzą liczną, odrębne interesa mającą grupę społeczną, że zaradzić jej potrzebom może tylko proletaryat żydowski, w odrębnej partyi zorganizowany. Kwestya żydowska to zdaniem „Bundu“, kwestya w pierwszym rzędzie ekonomiczna, w drugim zaś rzędzie, jest stadyum przejściowem, jest chorobą, na którą się złożyły ciemnota Żydów, oraz fanatyzm i ucisk religijny, co się zaś da usunąć z chwilą rewolucyi w Rosyi, t. j. z upadkiem carskiego samodzierżawia, a utworzeniem demokratycznej republiki rosyjskiej. Ten jednak program jest także programem wszystkich rosyjskich partyi rewolucyjnych. „Bund“ jednak nie ufał tym partyom co do ich dobrych chęci wobec kwestyi żydowskiej i w swym programie zaznaczył, że dąży do stworzenia demokratycznej republiki rosyjskiej, opartej na federacyi narodowościowej, federacyi, w której i Żydzi, jako odrębna, narodowa grupa, będą mieli swój głos stanowczy.

Widać już w tym programie nieścisłość, bo albo kwestya żydowska jest kwestyą społeczną i narodową, a w takim razie musi się uwzględnić kwestyę kultury żydowskiej, która rozwijać się może tylko w warunkach normalnych, a rozwiązanie, jakie daje „Bund“, zostawia dalej te same anormalne warunki w rozwoju żydowstwa, bo zostawia to rozprószenie

jego sił, które jest nieusuwalną przeszkodą w rozwoju kultury, albo „Bund“ uważa kwestyę żydowską za stadyum przejściowe, jak to już wyżej zaznaczyłem, a to drugie wydaje mi się właściwem zapatrywaniem „Bundu“ na kwestyę żydowską. Program ten był od początku niejasnym, tak go też przyjęły socyalno-demokratyczne partye rosyjskie; stąd też pochodzi owo, jakby kokietowanie „Bundu“ z niemi, stąd pochodzi, że „Bund“ się zawsze zastrzegał przeciw nazywaniu go partyą nacyonalistyczną. Obawiał się widocznie, że go nazwą szowinistyczną partyą.

Lecz wypadki szły naprzód. Syonizm rósł w siły. Inteligencya lgnęła doń coraz więcej. Organizatorzy „Bundu“ zaś rozumiejąc znaczenie inteligencyi w ruchu, postanowili wreszcie zgodzić się na stanowcze zaznaczenie swego narodowego stanowiska i ogłosili je na swoim IV. zjeździe. Lecz tu już „swoboda każdego narodu do stanowienia o własnym losie“, do Żydów widocznie nawet w organizacyi socyalistycznej się nie stosuje.

„Bund“ jako „szowinistyczna“ więc „burżuazyjna“ i „reakcyjna“ partya, został zmuszony do wystąpienia z Socyal-Demokracyi Państwa Rosyjskiego. („S. D. P. R.“). „Bund“ stoi obecnie w organizacyi międzynarodowego proletaryatu samotny. I rzecz dziwna, że ta sama organizacya, której twórcy — jak się zdaje — dla rozszerzenia ruchu socyalistycznego wśród ogromnej masy średniego stanu żydowskiego, nadali piętno więcej odrębne, żydowskie, która zatem była zrazu środkiem do celu, że ta partya parta siłą wypadków swą rolą się przejęła — jak się stać koleją ewolucyi musiało — i stanęła na gruncie narodowym, czego dowodem ostatnie wypowiedzenie się jej o II. zjeździe socyal-demokratów rosyjskich.

Obecnie stoi „Bund“, jako partya rewolucyjna, z jednej

strony w walce z rządem, z drugiej w walce z syonizmem i socyal-demokracyą Rosyi.

Przejdźmy teraz do stosunku „Bundu“ do syonizmu. „Bund“ walcząc z syonizmem, wydał obok szeregu artykułów w swych organach: „Der jüdische Arbeiter“, „Der Bund“ i „Głos Bundu“ kilka broszur, z tych najważniejsze: „Der Zionism (żarg.), w której sformułowane są wszystkie zarzuty „Bundu“ przeciw syonizmowi i „VI. kongresowi syonistów w Bazylei“.

Streśćmy pogląd i zarzuty „Bundu“ wobec syonizmu [1]):

I. *Syoniści dążą:* do żydowskiego państwa klasowego.

II. Ich ideałem politycznym jest arystokratyczna republika pod rządami sultana tureckiego.

III. Syoniści chcą niezależność i ojczyznę kupić za pieniądze.

IV. Syonizm chce usunąć antysemityzm przez założenie osobnego państwa.

V. Teoretycznem założeniem syonizmu jest antysemityzm.

VI. Żydowskie państwo jest ideologiczną utopią żydow. burżuazyi.

VII. Program syonizmu „na teraz“ ma przygotować Żydów do żyd. burżuazyjnego państwa.

VIII. Program ten wychodzi z założenia, że interesa wszystkich Żydów są te same, że powinna więc być jedność, a nie walka.

IX. Syonizm chce tu na miejscu podnieść lud żydowski fizycznie, ekonomicznie i moralnie, może jednak pod tymi względami podnieść nieco i tylko drobną burżuazyę.

---

[1]) „Der Zionism“ str. 69.

X. Syonizm chce tu stworzyć żyd. kulturę bez walki z absolutyzmem.

XI. Syoniści sądzą, że tylko państwo żydowskie rozwiąże kwestyę żyd. kultury.

XII. Syonizm żąda wychowania nacyonalistycznego.

Temu programowi przeciwstawia „Bund“:

I. „Bund“ jako prowodyr żyd. proletaryatu dąży wraz ze wszechświatową organizacyą proletaryatu do zniszczenia państwa klasowego.

II. Politycznym postulatem „Bundu“ jest demokratyczna republika.

III. „Bund“ chce wraz z proletaryatem rosyjskim, republikę demokratyczną zdobyć przez walkę.

IV. „Bund“ zniszczy antysemityzm przez zniszczenie konkurencyi i wyzysku w socyalistycznym ustroju.

V. Teoretycznem założeniem „Bundu“ jest naukowy socyalizm.

VI. Socyalizm jest naukowym ideałem międzynarodowego proletaryatu.

VII. Program „Bundu“ „na teraz“, ma przygotować żyd. proletaryat do socyalizmu.

VIII. Program ten wychodzi z założenia, że naród żydowski dzieli się na klasy z odrębnymi i przeciwnymi interesami, więc utrzymuje konieczność walki klasowej.

IX. „Bund“ opiera swój program teraźniejszościowy na walce.

X. „Bund“ podnosi fizycznie, ekonomicznie i moralnie żydowski proletaryat.

XI. Żydowska kultura jest możliwą w Rosyi tylko w demokratycznej republice i tylko proletaryacka walka klasowa zdolna jest do rozwiązania kwestyi żydowskiej kultury.

XII. Wychowanie Żydów ma być wolne od nacyonalizmu.

Wobec tego wzywa „Bund“ do walki z syonizmem, tembardziej, że syoniści nie uznając walki klasowej u Żydów, bronią nie żydowski lud, lecz rosyjski rząd.

To są główne zarzuty, które „Bund“, dotąd jako zasadnicze stawił przeciw syonizmowi. Rozpatrzmy je więc:

I. Ciekawem jest zdanie „Bundu“ co do przyczyn ruchu syońskiego. Zdaniem jego, ruch ten wznieciła inteligencya żydowska w Rosyi, która jedynie z powodu braku odwagi do walki z caratem, wynalazła „naiwną teoryę kupna kraju za pieniądze, stworzenia za pieniądze ojczyzny, w której będzie ocalenie dla narodu żydowskiego z dotychczasowego ucisku“. Powołuje się „Bund“ na zdanie z mowy Nordaua: „Der Zionismus ist eine Geldfrage“. Wystąpienie Herzla i ujęcie syonizmu „praktycznego“, w ramy partyi uważa „Bund“, jedynie za „dowód animuszu pana doktora Herzla“.

Otóż zwrócić tu należy uwagę pp. „Bundowcom“ na ich zupełną nieznajomość historyi żydowstwa. Zapominają — zdaje się — o tem, że lud nigdy nie przestawał *myśleć* o powrocie do swej ziemi ojczystej, że niejednokrotnie — *ostatni raz jeszcze pod koniec XVII. wieku* — odzywała się *myśl nawet zbrojnego odzyskania ojczyzny,* że jedynie brak silnej woli dał wykwitnąć mesyanizmowi, owej myśli bez czynów, myśli odzyskania ojczyzny, bez podjęcia kroków do wprowadzenia tej myśli w czyn. Zapominają o tem, że w XIX. wieku jeszcze przed „pogromami“ w Rosyi, zatem przed wypadkami, które miały rzekomo w inteligencyi wywołać myśl zakupna Palestyny, już idea *zaludnienia* Palestyny przez Żydów istniała,

że Charles Netter w roku 1862. założył w Jaffie szkolę agronomiczną, że jedynie w celu kolonizacyi Żydów powstała „J. C. A.“ (Jewish Colonisation Association), że „Alliance Israelite Universelle“ jest dowodem na to, że istniała ***myśl zespolenia żydowstwa w celu wyzwolenia duchowego***, że tegosamego dowodzi założony przez Zunza i Heinego Związek dla podniesienia żydowstwa w Berlinie na początku wieku zeszlego.

Powiada „Bund“, że „Żydzi emigrowali w ciągu drugiej polowy wieku XIX. po największych pogromach do Ameryki, nie zaś do Palestyny“.

Czy wolno jednak zapytać, dlaczego do Palestyny nie emigrowali? Czy może mieli emigrować do wyniszczonej Palestyny, emigrować bez pieniędzy, bez środków do zagospodarowania kraju?

Przecież tylko konieczność pchała Żydów do emigracyi na Zachód. Wszakże „wielu emigrowało do Palestyny i potem ją porzucało dla nędzy“. Gdyby Żydzi chcieli zatrudnić nawet najkorzystniej położoną ziemię np. w Ameryce, musiałaby ich wspierać silna pomoc materyalna ze strony towarzystw kolonizacyjnych. Cóż dopiero w Palestynie, gdzie kraj jest gospodarczo wyniszczony pod rządami Turków. To, że Żydzi mimoto emigrowali do Palestyny, to jeden dowód więcej, że chcieli przedewszystkiem w Palestynie osiąść, że dopiero do ostateczności przywiedzeni, pozbawieni środków, szli stąd do Ameryki. Że emigranci żydowscy pragnęli powrotu do Palestyny, dowodzi książka nie-Żyda i nie antysemity Ernesta Laharanne'a („La nouvelle question orientale“), w której autor wzywa Europę do zakupna Palestyny dla Żydów zapomocą powszechnej subskrybcyi. Znacznie zaś później Mojżesz Hess, socyalista-filantrop, wzywał bankierów żydowskich, wskazując im

na nędzę ogromną Żydów we wschodniej Europie, do zakupna Palestyny i oddania jej Żydom w dzierżawę i żądał założenia szkoły agronomicznej dla wychowania rolników żydowskich.

Jeżeli zaś autor broszury „Der Zionism" taki wspaniały i imponujący wypowiada frazes, że żaden naród w dziejach za pieniądze wolności nie zdobył, to go możemy również pięknym, choć bolesnym frazesem retorycznym zapytać, czy w historyi świata zna dzieje, podobne do dziejów żydowskich! Naród, który wygnany z kraju swego przez wieków XVIII., mimo to, nie wyrzekł się myśli odrodzenia, nie czekałby z pewnością rad „Bundu" i byłby krwawą walkę toczył o wolność, gdyby mieszkał w Palestynie.

Syonizm polityczny jest więc — jak widzimy — ostatniem ogniwem w łańcuchu ewolucyi, jaką żydowstwo przebyło. Jest wypływem przekonania narodu, który widzi, że tylko akcya jednolita, oparta na postępach nowożytnej wiedzy i techniki, zdoła zakończyć nędzę jego i rozwiąże kwestyę żydowską. *To jest syonizm polityczny* i tu jest właśnie różnica między „praktycznym" syonizmem a dzisiejszym.

II. *Teoretycznem założeniem syonizmu jest antysemityzm* — powiada „Bund" [1]). Cytuje „przytem zdanie Pinskera [2])", że antysemityzm jest psychozą, nazywa je absurdem i stawia własne zapatrywanie na antysemityzm. Nie może wprawdzie zupełnie nie widzieć, że jest „jakaś" strona psychiczna w antysemityzmie, ale sądzi, że jego podstawą konkurencya ekonomiczna, rzucona na tło narodowe, konkurencya, którą podtrzymuje jedynie kapitalizm, gdyż służy jego celom. „Bund" obali antysemityzm, gdyż dąży wraz z wszech-

---

[1]) „Der Zionism" wyd. „Bundu" żarg.
[2]) „Autoemancipation".

światową organizacyą proletaryatu do wywrotu całego ustroju kapitalistycznego zatem i konkurencyi.

Inna rzecz z syonistami. Ich teoretyczny punkt wyjścia — zdaniem „Bundu“ — tkwi w antysemityzmie. — Syonizm ma być środkiem przeciw antysemityzmowi. I antysemityzm jednak ten sam ma cel: wyrzucenie Żydów z Europy, te same hasła: „że Żydzi są obcymi, przybyszami“.

Przedewszystkiem nie wchodząc w teoretyczne roztrząsanie istoty pojęcia antysemityzmu, możemy jednak stwierdzić, — a na to i „Bund“ się zgadza, — że na Żydach ciąży „jakaś“ specyalna, przeciw nim wyłącznie skierowana nienawiść, mniejsza, jakie formy ona przybiera, a sprawiająca to właśnie, że Żydzi, z któregokolwiek z tych powodów są w Europie obcymi i tylko dlatego, że „Żydowski proletaryat ma pewne, odrębne, swoje interesa i potrzeby“ zorgarnizował się „Bund“ odrębnie, a nie wstąpił do organizacyi inno-narodowej. I tu, czy to konkurencya, o której tyle woła „Bund“, czy nienawiść rasowa, czy kulturalna, czy nawet „judofobia“ — jak chcą, niektórzy — składają się bądźcobądź na to, co dziś zowiemy antysemityzmem. Skoro zaś „Bund“, jako lekarstwo przeciw niemu daje wywrót ustroju kapitalistycznego, to jest to jednak za długa kuracya dla żydowstwa....

Teoretycznem założeniem syonizmu, nie jest też wcale antysemityzm, a jest niem *kwestya żydowska, z całą swą aktualnością, z kulturalnym i ekonomicznym uciskiem, jaki znosić musi obecnie naród żydowski. który, jako naród, z jednej strony nie ma środków do samoistnego rozwoju swych sił żywotnych, z drugiej zaś strony, zaniknąć nie chce i nie może.*

Kwestyę żydowską rozwiązać, *stworzyć nowe siły narodu*

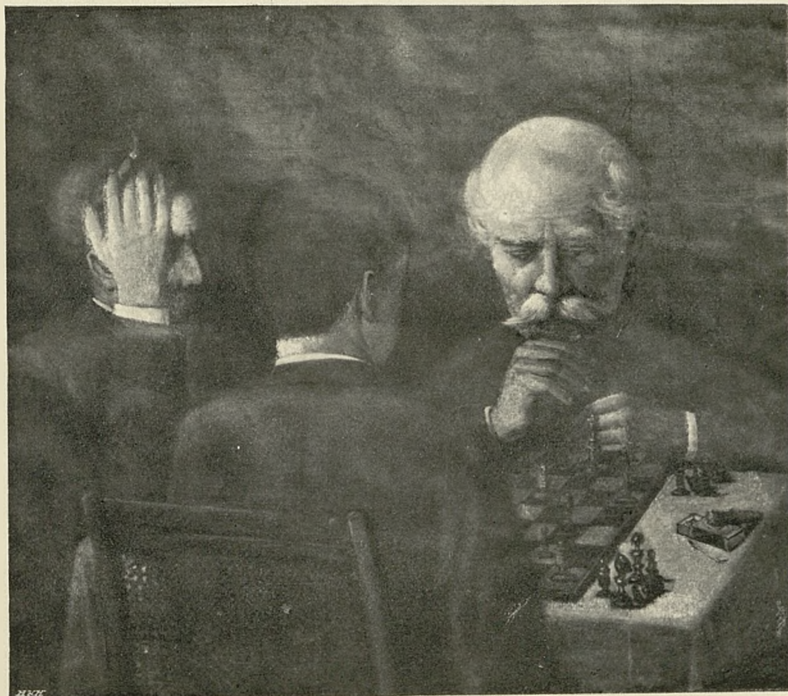
żydowskiego, skierować rozwój jego na drogi normalne — oto cel i założenie syonizmu politycznego.

Skoro nam „Bund“ zarzuca, że syonizm jest ruchem nie ludowym, — bo nie proletaryatu, ani też kapitalistycznym, lecz małomieszczaństwa tylko, że lud u syonistów to małomieszczaństwo, to zapytam, czy do „Bundu“ również nie należy wyłącznie prawie małomieszczaństwo, lub proletaryzujący się „Luftmensch“ żydowski? — przez co jednak nikt „Bundu“ nie nazwie partyą nieludową. Zresztą mówić o ludzie we wschodniej Europie w znaczeniu identycznem do proletaryatu jest co najmniej śmiesznem.

III. Rozchodzi się o kwestyę *kultury żydowskiej.* „Bund“ prowodyr proletaryatu żydowskiego, podnosi kulturę żydowską. Sądzi on, że kulturą jest wszystko, w czem się wewnętrzne i zewnętrzne życie ludu, cała jego dusza, odbija. Już z tegosamego wynika, — zdaniem „Bundu“ — że skoro „Bund“ reprezentuje (?) lud żydowski, to li tylko on może lud podnieść kulturalnie. Syoniści, — zdaniem „Bundu“ — jako burżuazyjna partya, są więc niezdolni do podniesienia kulturalnego Żydów.

Lecz rozpatrzmy powoli i rozważnie ten zarzut „Bundu“, a zobaczymy, że autor wspomnianej broszury, nie rozumie wprost różnicy między prawdą pozytywną a abstrakcyą, że nie widzi on, że teraz naród żydowski cały bez różnicy klas rwie się naprzód ku samodzielnemu lotowi, że cały wiek XIX. znaczy się walką narodu o kulturę. Muszę zwrócić uwagę autorowi broszury „Der Zionism“, że kultury nie stworzyła jeszcze partya żadna nigdy, tem się nikt łudzić nie powinien, bo kulturze, której nieraz ciasno w ramach narodowych, w partyi brakłoby już zupełnie swobody ruchów — i syonizm dzisiejszy

Maurycy Gottlieb

SZACHIŚCI

Własność WP: Rozalii Loewenherz we Lwowie.

nie stawił żadnego programu budowy kultury — jak to czyni „Bund" w omawianej broszurze.

Syonizm zrozumiał, że kulturę stworzyć może tylko cały naród, że należy fundament położyć pod przyszłą kulturę — i to czyni. My się nie łudzimy ani na chwilę, — na to i „Bund" się zgadza [1]) — że tu przed otwarciem środowiska stałego w ojczyźnie historycznej, zdoła wybujać jakaś samorodna, silna kultura żydowska.

Pokazały nam dzieje świata i dzieje Żydów, że kultura tylko wtedy się budzić i rozwijać poczyna, gdy dusza narodu jest bezpieczna, gdy jej nie grożą ani kazamaty, ani stosy, ani „jakiś" psychiczny ucisk. Skoro tylko Żydzi w Hiszpanii nieco swobodniej oddychali, wyszli Majmonides Jehuda Halevy, Gabirol i Ibn Esra. Skoro tylko wiek XIX. silniej rozkołysał struny nadziei narodu żydowskiego i żywiej tętnić poczęła myśl zmartwychwstania, zaczynają się ukazywać i Gordon i Smolenskin i Braudes i Achad-Haam i Perez i Schapira i Rosenfeld i Lazarus i Hirszenberg itp., a wszyscy z jedną myślą: stworzenia kultury. A to ludzie, których działalność daleką jest od murów partyi czy koteryi. Widzimy zaś, jak większość tych twórców sama okazuje swą niemoc, czując, że brak jej podwalin do lotu, że wszystko, co tworzyć mogą dziś, jest dziełem nieoryginalnem, że jest naśladownictwem, że jest dziełem cywilizacyi, nie zaś dziełem kultury.

Bo my odróżniamy tę wielką różnicę, tę przepaść między kulturą a cywilizacyą. Cywilizacya to suma ostatnich zdobyczy na polu wiedzy i techniki — to ostanie zjawiska w dziejach kultury, to jej ostatnie ogniwo, z której do kultury z czasem po wiekach już może nic się nie przedostanie.

---

[1]) „Der Zionism" str. 47.

Już z powyższego wynika, że kultura to owoc długich prac społeczeństwa, wieki trwającej ewolucyi, kultura to cała dusza narodu: całe społeczeństwo, ze wszystkiemi jego nieodrodnemi cechami, z jego wiarą i nadzieją, zwyczajami i obyczajami — kultura jest cechą społeczeństwa narodowego, po której je można poznać, bo odbija się w niej ono całe, bez względu na koterye, na partye i zwalczające się grupy. My widzimy, że to, co dzisiaj naród nasz tworzy dla żydowstwa, idzie na marne, że kultura dzisiejsza Żydów w Rosyi jest karykaturą kultury, jest przykładem na to, jaką kultura być nie powinna.

My te braki zwalczamy, nie stawiając żadnego programu syonistycznej kultury, taksamo, jak nie możemy dość się nacieszyć pocieszną bundowską kulturą (którą może są wydawnictwa „Bundu", jakoto Kautsky i Zetkin).

Chcemy stworzyć podwaliny pod kulturę żydowską przyszłą, fundamenta w Golusie. Wiedząc jednak z dziejów powszechnych i nauk społecznych, że do normalnego rozwoju narodu konieczną jest ojczyzna (środowisko, normalne warunki bytu), chcemy ojczyznę żydowstwu zdobyć.

IV. Powiadają „Bundowcy", że syonizm, głosząc, że my jesteśmy tu obcymi, szerzy antysemityzm. Lecz nam się nieco inaczej rzecz przedstawia. My widzimy, że zupełnie inaczej wyrażają się o Żydach społeczeństwa aryjskie od wystąpienia Pińskiera i Herzla, i widzimy, że w nas samych dokonała i dokonuje się zmiana. Z pokornych i pogardzanych, stajemy się znów ludźmi w walce o wolność. Ucisk kulturalny od wystąpienia Pińskera znacznie się obniżył, skoro zaś rośnie ucisk ekonomiczny, to pierwsi syoniści to przewidywali i my również wiemy, że on się coraz bardziej wzmaga. Przyczyną tego zaś jest tylko anormalne położenie narodu żydowskiego.

Jeżeli zaś „Bund" sądzi, że syonizm jedynie szerzy anty-

semityzm, to zauważył to chyba w „Socyal-demokracyi rosyjskiej“, a w takim razie pocieszyć go możemy, że nawet w partyi tak postępowej, jak socyaldemokracya, antysemityzm tak długo będzie się wzmagał, dopóki „Bund“ i inne odłamy żydowstwa nie zarzucą swej dotychczasowej połowiczności i nie staną śmiało z czołem naprzód do walki o przyszłość.

V. W ogóle potępia „Bund“ cały *syonistyczny program na teraz, czyli tak zw. „Gegenwartsprogramm“*. „Program ten obejmuje: kulturalne i fizyczne podniesienie narodu żydowskiego w golusie, czyli kroki przygotowawcze do przesiedlenia Żydów do Palestyny“.

O kulturze już mówiliśmy, co syonizm chce i może zrobić i wykazaliśmy niezrozumienie kwestyi żydowskiej w „Bundzie“. Ale dalsze zarzuty, odnoszące się do fizycznego podniesienia Żydów przez pracę na roli, zakładanie szkół rękodzielniczych, kas zapomogowych i t. d. są innego rodzaju. Posłuchajmy, jak się wyraża „Bund“ w broszurze „Der Zionism“: „praca Żydów na roli jest nie możliwa; Dr. Herzl nie ma pojęcia o tem, że w Rosyi Żydom ziemi posiadać nie wolno.“ Lecz kto tylko czytał „Judenstaat“ lub mowy Herzla, wie, że Herzl nigdy nie mówił o pracy Żydów na roli w Rosyi, a raczej, że Herzl zaznacza zawsze, że dla Żydów miejsca w Rosyi na roli nie ma, że ta praca na roli odnosi się do Galicyi i Rumunii i w ogóle, gdzie Żydzi w większej liczbie mieszkają, bo kwestya żydowska nie odnosi się tylko do Żydów rosyjskich. Powiada „Bund“ dalej, że szkoły dla rękodzielników, organizacye zawodowe, kasy zapomogowe itp. mogą podnieść jedynie małomieszczaństwo. My się jednak na to zgadzamy, na razie w ogóle środków innych nie ma i socyaliści również inaczej swego programu minimalnego nie przeprowadzają. To też „Poalej Zion“ stawiły sobie za zadanie, podniesienie ekonomiczne proletaryzującego się

małomieszczaństwa, a składają się z takich samych warstw, co i „Bund“. Nie wspomina jednak „Bund“ o tej części programu na teraz syonizmu, która mówi o już wprowadzanych na zachodzie w życie towarzystwach gimnastycznych, o uniwersytetach i bibliotekach ludowych, ani o biurach emigracyjnych i statystycznych żydowskich, których myśl podniósł i urzeczywistnia syonizm, których działanie już teraz świetne wydaje rezultaty. Lecz to są realne, pozytywne wyniki pracy syonistów, więc „Bund“ woli je obejść, a wspomina tylko, że sprzeciwia się wychowaniu nacyonalistycznemu, które syoniści proponują; celem „Bundu“ jest, aby wychowanie było jak najwięcej pozbawione cechy nacyonalizmu.

Lecz my tego właśnie chcemy. My chcemy wychować młodego Żyda tak, aby wiedział przedewszystkiem, że jest człowiekiem, że jest wolnym, aby się nie wstydził swego żydowstwa, lecz za nie nawet walczył. To my rozumiemy przez wychowanie młodego żydowstwa.

VI. Przejdźmy teraz do ostatniego zarzutu „Bundu“, t. j. do *realizacyi programu syonistycznego*, t. j. do społecznego i politycznego ideału syonizmu.

Oto, co mówi o tem „Der Zionism“: „Wywody syonizmu politycznego opierają się na „Judenstaacie Herzla“... „politycznym celem i ideałem syonizmu jest: żydowskie państwo klasowe, którego formą ma być arystokratyczna republika pod zwierzchnictwem sułtana“... „ustanowienie pełnych praw politycznych dla bogaczy, a odjęcie ich tem samem ludowi,“... „podstawą społeczną gospodarstwa będzie własność prywatna,“... „syoniści chcą niezależność i ojczyznę kupić za pieniądze,“... „żydowskie państwo jest ideologiczną utopią żydowskiej burżuazyi,“... „gdyby Palestyna była krajem możliwym do eksploatowania, burżuazya byłaby już dawno krajem tym

się zajęła"... „burżuazya nie widzi w syonizmie dla siebie korzyści i odwraca się od niego".

Powyższe cytaty pozwalają już wniknąć w argumentacyę „Bundu"; pomijam sprzeczność co do udziału burżuazyi w syonizmie, a przejdę do zdania pierwszego.

Czy też rzeczywiście opiera się syonizm polityczny na „Judenstaacie"?

Ktokolwiek tylko się zajmuje bliżej pracami na kongresach syońskich, ten wie, że program oficyalny politycznego syonizmu został uchwalony na I. kongresie w Bazylei i że ten a nie inny jest naszym programem.

Należy zaś odróżnić teoryę od praktyki. „Judenstaat" to teorya, i mniej jak teorya: to są myśli indywidualne człowieka, który je odgłosił, jako odezwę do żydowstwa, nie spodziewając się większych skutków. „Judenstaat" był broszurą agitacyjną, która poruszyła inteligencyę żydowską i pobudziła ją do czynów. To zadanie „Judenstaat" spełnił i tu się też kończy jego działalność. Powstała silna partya z oficyalną swą reprezentacyą tj. kongresem na czele i odtąd realizacya syonizmu zależy od rozwoju partyi.

I tu nie można z góry twierdzić, że państwo żydowskie taką lub inną przybierze formę, że będzie republiką arystokratyczną lub demokratyczną, czy też despotycznem państwem — to rzecz dla nas, teraz przynajmniej, nie wielkiej wagi. To jednak wiemy na pewno i nie mylimy się, twierdząc, że *państwo takiem będzie, jak tego będzie wymagała potrzeba*. Wiemy, że państwo to będzie nie owocem teoryi, lecz wynikiem praktyki, życia, ewolucyi.

Powiada „Bund", że syoniści chcą ojczyznę kupić za pieniądze; że gdyby nawet Żydzi kupili Palestynę, nie zdołają jej podnieść, bo gdyby Palestyna była krajem możliwym do

eksploatacyi, byłaby już burżuazya dawno kraj zagospodarowała i eksploatowała.

Lecz w odpowiedzi muszę zwrócić uwagę „Bundowi“ na to, że wyjątkowo tylko burżuazya zaczyna osiedlanie krajów, że n. p. w Afryce południowej najpierw Boerowie się osiedlili i zagospodarowali, potem zaś dopiero zaczął się wdzierać kapitalizm, a tak jest i było wszędzie.

To samo zaś, że Palestyna jest wyniszczona, możnaby powiedzieć o wszystkich krajach tureckich, a jednak nikt nie wątpi, że one na nowo się podnieść mogą, podobnie, jak Egipt (!) dziś się zaczyna podnosić z ekonomicznego upadku.

Że Palestyna ma warunki rozwoju, tego dowodzą cyfry statystyczne, wykazujące, że jedynie brak stałego poparcia finansowego nie pozwalał do niedawna należycie się rozwinąć imigracyi do Palestyny.

„Żydzi, którzy przez 18 wieków „już“ — zdala od roli — zajmują się wyłącznie handlem“ — twierdzi „Bund“ — „znów stać się narodem rolniczym, nie zdołają“. Moglibyśmy wprawdzie wskazać na chwile, kiedy ludność bardzo miejska i bardzo kupiecka, jako też Hugenoci we Francyi, Holendrzy w Afryce południowej, Anglicy i Niemcy w Ameryce północnej, osiadła na roli i stała się ludnością rolniczą w danym kraju i dojść porównawczo do wniosku, że chyba Żydzi bardziej, niż tamci gnani potrzebą, również mogliby stać się na nowo ludem rolniczym.

Zwróćmy jednak uwagę, w ślad za szeregiem uczonych, na dzisiejsze położenie warstw pracujących, a zauważymy, że obecnie się dokonywująca w ustroju kapitalistycznym ciągła wędrówka z wsi do miast, sprowadza obawę społecznego przesilenia, która wzywa do podjęcia próby reform społecznych od wsi.

My widzimy nawet, że sama ludność już ma tendencyę w tym kierunku, łącząc się w stowarzyszenia spożywcze i wytwórcze, tak fabryczne, jak i rolnicze. Z tego też naukowego spostrzeżenia wychodząc, rozpoczyna syonizm polityczny osiedlanie od sanacyi stosunków rolnych już teraz w Palestynie, posługując się badaniami statystycznemi komisyi dla zbadania Palestyny, której organem jest „Altneuland".

Ba, kiedy — powie „Bund" — „syoniści chcą kupić „charter" od despotycznego sułtana". „Bund" „nie wie, czy to nazwać polityczną głupotą, czy też polityczną szarlataneryą ze strony syonistów, że chcą wolność kupić od tej samej Turcyi, w której wciąż się przelewa krew za wolność".

Przedewszystkiem zwrócić musimy uwagę autorowi broszury „Bundu", że przy omawianiu programu politycznego stronnictwa, nie wolno go przekręcać. Nasz program bowiem brzmi wyraźnie: „Syonizm dąży do stworzenia *prawno-publicznie zagwarantowanej* ojczyzny dla Żydów w Palestynie", a nie oznacza to sam „charter"... Jest tu zupełnie stanowczo wyrażone przekonanie, że li tylko przez gwarancyę międzynarodową może „charter" mieć wartość. — Lecz nie o to chodzi.

S y o n i z m c h c e r o z w i ą z a ć k w e s t y ę ż y d o w s k ą. Kwestya żydowska jest zaś kwestyą par excellence narodową i rozwiązać ją może tylko potężny ruch społeczny. — I my jesteśmy przekonani, że nie układy, nie dyplomacya i nie partya zadecydują o zdobyciu ojczyzny, lecz, że stanowczą rolę odegra tu sam naród, samo społeczeństwo żydowskie. My wiemy, że syonizm jest wynikiem ewolucyi dziejowej, że syonizm polityczny jako prąd społeczny musi ogarnąć cały naród, co się prędzej lub później stać musi, jeżeli naród żydowski chce ujść zagładzie; że z chwilą, gdy naród cały uświa-

domi sobie zgrozę swego położenia i zrozumie swe potrzeby, ojczyzny zażąda i zdobędzie ją.

Najpierw musi się ojczyzna odrodzić w umysłowości żydowskiego narodu, a potem już on sobie sam do ojczyzny znajdzie drogę.

Żydzi ojczyznę sobie wywalczą.

Syonizm jest obecnie w fazie przejściowej, zwłaszcza po śmierci Herzla. Zarysowały się pewne braki lub niedomagania programowe, których usunięciem zajmie się już może najbliższy kongres. Lecz z tego, że są braki w partyi, może nawet bardzo poważne, sądzić o wartości i wykonalności idei nie wolno! — W broszurze o VI. kongresie syonistycznym w Bazylei ogłosił „Bund“ orbi et urbi bankructwo idei syonistycznej.

Oto, jak się wyraża broszura „kongres syonistów w Bazylei“ o idei syońskiej:

„Spłowiał sztandar politycznego syonizmu, zachwiała się jego potęga, mechanicznie są powiązane jego szczątki. Wewnątrz nurtuje go szereg nierozwiązalnych sprzeczności. Likwidacya syonizmu już się zaczęła. — Spotkamy się z nim jeszcze; będziemy jeszcze obecni przy jego agonii, przy ostatnim rozpaczliwym wysiłku zamierającego organizmu, ujrzymy konwulsyjne odruchy jego członków. Spotkamy go jeszcze, być może w innej szacie, przystosowanego do innych warunków, w innej postaci, pod innem, być może, mianem; jak wiadomo, kryje on w sobie zupełnie realne interesy pewnych(?) warstw, i w obec trwania tych interesów, ruch ten nie może zniknąć, nie zostawiwszy po sobie następcy“.... „Przyjdzie wróg nowy — będzie nowa walka. Ten zaś wróg jest w przededniu agonii“.

Z tych słów poznać możemy rodzaj walki, jakiej się chwyta „Bund“ walcząc z syonizmem. Nie wchodzę w treść wspomianej broszury; nic nowego nie przyniosła, jest w części powtórzeniem argumentacyi broszury „Der Zionism“.

Świadczy ona jednak, że w tym „Bundzie“ dzieje się coś niezwykłego. Tak jest, „Bund“ stoi dziś nad przepaścią jaką wykopał. Stoi przed murem, o który druzgocze swą głowę. „Bund“ był środkiem do celu. Miał on przygotować proletaryat żydowski do socyalizmu, odwracając go od uświadomienia go narodowo.

By zaś wejść w lud żydowski, musieli założyciele „Bundu“ założyć odrębną organizacyę żydowską. Lecz fala życia ich porwała. Raz stanąwszy na odrębnem stanowisku, proletaryat żydowski instynktowo rozumiejąc, że tylko sam zdoła dla siebie coś zdobyć, począł przeć na swych przywódców w kierunku narodowym. Jak się to wewnętrzne ścieranie w „Bundzie“ odbywa, widzieliśmy. — „Bund“ został zmuszony do wystąpienia z organizacyi rosyjskiej „Socyal-demokracyi“. I widzimy, że w samym „Bundzie“, to, co pierwiej było jeszcze hamowane względami na sojuszników, teraz rozsadza wszystkie podstawy jego.

„Bund“ albo się rozpadnie, albo przejdzie w szeregi syonizmu. I to drugie jest widoczne już teraz. — „Bund“ zwalcza syonizm z jednej strony, a równocześnie coraz bardziej staje na stanowisku narodowem. — Jeszcze „Bund“ nie rozumie i niechce zrozumieć, że narodowa kultura bez terytoryum pomyśleć się nie da. Jeszcze „Bund“ wciąż marzy o kulturze żydowskiej tu, w Golusie.

I jeżeli „Bund“ nie zrozumie już w najbliższym czasie, gdzie jądro kwestyi żydowskiej, jeśli nie zrozumie kwestyi kultury żydowskiej i nie stanie na stanowisku jedynie wła-

ściwem: stanowisku społeczno-narodowem, to natenczas, biada mu!

„Bund“ przechodzi obecnie także chwilę przełomową: albo stanie na stanowisku zupełnie narodowem, albo runie.

My stoimy u pracy naszej. Idea syonistyczna sama za siebie mówi. I będziemy jeszcze świadkami, jak syonizm obejmie likwidacyę „Bundu“, podobnie, jak się to stało z innemi partyami żydowskiemi.

JÓZEF MELLER.

WIKTOR E. PORDES

Z „KOL NIDRE“
(Fragment).

Pieśni pokutna, jaki ból tłumiony
piastował płacze śpiewów Twych w kolebce,
goryczą wieków poił Twoje tony

i teraz z cicha w Twych opadach szepce
nieznane dziwy? Dawnych lat powieści,
dzieckiem w zacisznej słuchane izdebce

tłumionym gwarem w ucho nam szeleści...
Jakaś od Ciebie bije żarna wstęga
łuny i topiel krwi i płacz niewieści

i w jeden chmurny dźwięków nurt się sprzęga,
który nam w dusze schodzi jak tajemny
sen... Dziwna czaru sklina nas potęga...

Na nasze oczy kładzie się jak ciemny
zaziemski urok... śnionych w blade noce
widm orszak stąpa... Wiedzie go podziemny

wtór Twego śpiewu, wiodą łzy sieroce
płaczu z dalekiej nikłych snów dzierżawy
w te sklepy... Oto stają w ich pomroce

pochmurne cienie... Pogrzebionej sławy
mocarze, chwałą promienne wiekową
stają, rozchwiane w obłok złotokrwawy,

patrząc z posępnie opuszczoną głową
na tłum wtopiony w głuchy rytm kajania,
które się żalić pragnie przed Jehową...

Wciąż się ich z ciemnic nowy kształt wyłania...
Pobielałemi, zgasłemi oczyma,
po których przeszły męczarnie konania,

patrzy ów smutek bezkrwawy olbrzyma,
który w puściźnie widzi lud skarlały,
lud, który słabość na uwięzi trzyma

i znika... Krwawym smutkiem obolały
głos Twój zniewala je, że k'Tobie schodzą...
z cmentarnych zacisz zapomnianej chwały

wstają pod Twoją się gromadzić wodzą,
z otchłani, kędy noc je skrywa jedna
z pieczar, gdzie martwe zwały ścian je grodzą...

Oto je z mroków przyzywa bezedna
śpiewem zaklętym w modlitewne łkania
Twa moc, co żywe i umarłe jedna...

Wciąż się ich z mroku nowy huf wyłania...
Idą z żywemi się użalić społem
na całą nicość człowieczego trwania

i znowu w pyle bić pokutnem czołem
przed grozą Mocy, co im sny powleka
lękiem przerażeń... Patrz, stawają kołem...

już je tajemna władza Twa urzeka,
że, choć umarłe, pragną iść pomocą
tej skardze, której pełny lud od wieka...

Bo czuć, jak serca bóle się szamocą
w tej modlitewnej, tajonej spowiedzi
i jak bezmierną w niej urasta mocą

żałość człowieka, co się krwawo biedzi
tułactwem znoju i cierniowej drogi
i teraz szuka w górze odpowiedzi

i oto upadł kornie w pył przed progi
sił, co go pchnęły w tułaczkę żywota
i swoim bólem Los wyzywa srogi

i pyta: kiedy się zgoi tęsknota,
co w niezaznane wciąż porywa raje,
kiedy się wyśni czar, co nami miota

i pędzi dalej, choć już sił nie staje?
kędy jest prawda całego wszechbytu,
kędy króluje Myśl, co Moc wydaje,

kędy jest owo królestwo pramytu,
gdzie ład, co wiedzie bezmiar słońc skrzydlaty
i nam nad głową sklepi strop błękitu,

co popchnął w przestwór mgieł samotne światy?
O przemów, który strop rozświecasz złoty,
przecz wciąż za nami idzie cień zatraty?

Dlaczego rwie się wciąż w podniebne loty
ludzki duch z życia grobowego lochu,
niesiony mocą bezkresnej tęsknoty?

czemu urodzon z śmiertelnego prochu
rozwiera myślą zaświatów podwoje
by znów w rozpacznym się ukorzyć szlochu?

Oto nas znowu wiedzie ból przed Twoje
progi, o Jedny, oto się letargi
cmentarne budzą i wieczne ukoje,

oto się wtórzy jęk z tysiącznej wargi:
za całą mękę ludzkiego istnienia
rozbrzmiewa głosem nieskończonej skargi...

za rozpacz, krzywdy, za łzy i cierpienia
za strach, co czai się w pomroczne głusze
za pustą nicość szczęścia i marzenia,

za zawiedzionych ukochań katusze,
za lęk, co w ciche i bezgwiezdne noce
ogarnia z nagła czuwające dusze...

Idzie ku Tobie, który dzierżysz moce
wszechświata... W górę niesłyszane lecą...
A tam nad niemi jarzą się w pomroce

mgławice, żary błędnych planet świecą,
a tam nad niemi pędzisz Ty tabuny
globów, co szałem gorejące lecą...

rozpalasz w bezdni purpurowe łuny,
z których się krwawo poczynają światy,
pożarne Mocy wszechwładnej zwiastuny,

uścielasz błękit promiennemi kwiaty
i najtajniejszej słuchasz gwiazd spowiedzi,
płomieniem zdobisz rąbek Twojej szaty...

Wilhelm Wachtel.

KOLNIDRE

Własność WP. Drów Rosenbaumów we Lwowie.

O Ty, co wiedziesz chaos, w którym błądzą
wężowe wiry gwiazd i słońc pożary
pędzone szału bezkresnego żądzą...

O Ty, którego mocy niemasz miary,
spojrz na upadek Twojego narodu,
powściągnij rękę skorą chyżej kary,

spojrzyj na gruzy królewskiego grodu,
na ową głuchą ciszę, która mieści
ogrom niewiary w męki kres i głodu

na straszną cichość dławionej boleści...
Oto w nas biją klęsk wciąż nowych straty
i ciągle nowe chmurna przyszłość wieści

i wiecznym strojem nam pokutne szaty.
O przemów Ty, coś wywiódł czas z chaosu
i rzucił w mroków bezmiar wzrok poświaty

o przemów, który tajne mrocznie losu
ważysz i płoniesz słońcem z nieboskłonu,
oto czekamy gromu Twego głosu:

przecz nas ubiela strach przededniem zgonu,
przecz nas wciąż ściga lęk przedśmiertnej męki,
przecz wciąż dochodzi płacz do Twego tronu,

przecz wciąż przed Ciebie płynie ból i jęki,
gdzież Twej potęgi lot, co wszystkiem włada?
oto czekamy gromu Twojej ręki,

a Ty, Ty milczysz..., a w koło zagłada
pogrąża wszystko, oto los się sprzęga,
ażeby lud Twój zdeptać jako gada...

i już krzywd miara kresu swego sięga
i już się lud Twój słania w poniewierce...
czekamy, kiedyż zagrzmi Twa potęga?

Otośmy całe wypłakali serce
i Tobie wszystkie rozwarli rozpacze
w straszliwej męki duchowej rozterce...

Przez długie lata, znojne i tułacze
trudem i chmurną wrogich dni szarugą
(któż naszych kaźni wiek i głąb wypłacze!)

idziem do celu, przez wędrówkę długą,
przez wściekłość czerni, która mordem dysze
idziem i znaczym szlak nasz krwawą strugą...

O kiedyż przyjdzie skłonić skroń w zacisze,
o kiedyż przyjdzie wejść w pielesze domu,
kędy się wiotki w wietrze cedr kołysze

i pachną róże w mchach skalnego złomu...,
strudzone stopy stawić w port pokoju
po latach bólu i krwawego sromu?

Otośmy pełni próżnych mąk i znoju,
oto przez wieków wiek wciąż jednym torem
idziem przez piekło mąk i krwi i boju

odziani hańby pokutniczym worem,
z stygmatem męki na schylonej twarzy,
ścigani dawnej wielkości upiorem...

Czasami rozpacz ducha nam rozżarzy,
czasami w duszy pożarem rozbłyśnie
wspomnienie dawno rycernych mocarzy

i nędzę życia nam przed oczy ciśnie
i w snach ukaże zapomniany, święty
królewski gród... a kiedy czar znów pryśnie

i znów się jawią krwawe życia męty,
po dwakroć ducha pęta smutek blady
i dwakroć barkom ciąży los przeklęty,

bo znów się czerni ciemny kres zagłady...

JESIEŃ.

Jesień wszechwładnie zapanowała. Schną kwiaty i żółknieją liście. Jak niepokojem gnane ptaki, unoszą się zwiędłe liście nad wilgotną ziemią i schroniska szukają, za cichym tęsknią grobem. Lecz wiatr północny nie znosi spokoju. Wszystkie je zbiera, twardą dłonią podnosi i igra nimi, jakby się chciał mścić. Za co? W jakim celu? Czy powie nam wiatr, dlaczego taki srogi? Wyjaśni nam mróz, dlaczego tak nieubłagany? Tak było od wieków i tak zostanie. Ziemia pożąda liści. Wszystkich bez różnicy. Pożycza je tylko na krótki czas drzewom. Kaprys wspaniałomyślnej chwili powołał je na wiosnę do życia. A teraz żąda natarczywie zwrotu. A jesień jest wykonawcą jej woli. Wiernem, sumiennem narzędziem. Zrywa rychło, co żyje, usuwa żwawo, co istnieje i w nienasyconą paszczę królowej-ziemi wrzuca. Cóż ją obchodzi wielkie westchnienie? Co kwitło, niech skona, co się złożyło, niech się rozłoży, co się rozwinęło, niech zgaśnie! Wiatr jej służy. I harce się rozpoczynają, walka na śmierć i życie, szamotanie się z żywiołem. Wszystko się wije, broni, mocuje i — zwycięża jesień.

Smutnem jest to powszechne konanie. A jeszcze smutniejszą samotna śmierć. Gdy grupa liści od konarów ucieka, to bolesne. Ale stokroć boleśniejsze, gdy jeden się usunie i wahając się, błądząc, szuka końca. Samotna śmierć, to jakby podwójna śmierć.

* * *

Wokoło nas wykwintne pałace, w nich jasno oświetlone sale, zapełnione ludźmi, wesołością, życiem. Tam dzieci siedzą nad pięknemi książkami, a baśnie stare jak nasza kultura, sycą ich fantazyę i bogacą ich duszę. W kątach gruchają młode pary i wieczną ślubują sobie wierność i przyjaźń. Matki zadowala to szczęście młodzieży.

Zewnątrz zerwał się wicher. Liść jakiś zabłądził, tak cicho się unosi, jak kroki śmierci. Tuż koło drzwi gmachu legł, znękany, osłabiony, bezsilny. Do drzwi nie zapukał. Bo i któżby mu otworzył? A gdyby nawet. Wewnątrz obcy, cudzy, inni.

Na dworze szaleje jesienna burza.

*
* *

A lato było jeszcze straszniejsze. Ach to lato. Zerwała się burza. I legł najsilniejszy dąb. Tysiące liści poświęciłyby się i z rozkoszą by zginęły, gdyby on został przy życiu. Ale kto pyta liści. Kto o nie dba?

Ziemia chce je wszystkie mieć, obca ziemia...

MAREK SCHERLAG.

W godzinie siesty.

Schlafend trägt man mich
In mein Heimatland.
Ferne komm' ich her,
Über Berge, über Schlünde,
Über ein dunkles Meer
In mein Heimatland.

(Alfred Mombert.)

Poszedł do kawiarni. Aron — przepraszam — Adolf poszedł do kawiarni. Poszedł, aby jeść, pić, palić. Sądny dzień nie obchodził go wcale. Właściwie, poszedł do kawiarni, aby go Sądny dzień nie obchodził wcale. Bo: że od rana nic w ustach nie miał, to jeszcze niczego nie dowodzi. Można wytrzymać do trzeciej lub czwartej popołudniu bez posiłku; a co za emocya! Bo on tylko dla wrażeń przesiedział pół dnia w synagodze. Wszak nikt nie będzie tak naiwnym, aby sądził, iż on rzeczywiście, seryo — pości. Gdzieżby! Człowiek inteligentny... człowiek kulturalny... europejczyk, stojący na wysokości czasu... Nie jest człowiekiem tłumu, aby grać podobną komedyę ze samym sobą. Ale też... nie jest człowiekiem tłumu, aby „usiadłszy na tarasie swego pałacu", spoglądać z plebejskim wstrętem w dół, na ghetto. Poszedł do synagogi, jak szedł poraz dziesiąty i setny, aby oglądać ten a ten obraz; jak otwierał poraz dziesiąty i setny tego a tego autora, aby

przeczytać ten a ten wiersz. Poszedł, aby raz w roku dać przejść po sobie tej fali dziecinnych wspomnień, która do dziśdnia — ile razy zaszumi w jego duszy — zachwyca go echem dalekiej pieśni. Jakiejś niezmiernie dalekiej a rozlewnej pieśni jak: — Morze. Nie jestto pieśń Schuberta, ani szopenowa pieśń Przybyszewskiego. — o nie! zupełnie inna...

Ale to wszystko minęło! On sobie zbudował pałac z przepysznym tarasem i cieplarnią... tamto wszystko minęło!...

Pił kawę, likiery i palił.

Cicho było w lokalu. Spojrzał przez okno:

Złociste, nieco chłodne słońce świeciło trochę melancholijnie. Wesoły zazwyczaj placyk popadł dziś w zadumę; sklepy pozamykane.

Raz poraz puszczał kłęby dymu, które go mrokiem otaczały dokoła. Wytworzył wkoło siebie atmosferę dziwnie subtelnej ciszy i zadumy, w której jednostajne tik-tak wahadła ściennego staje się cichą melodyą kołysanki.

Taka chwila, — to czasami wieczność cała.

Przed oczyma duszy przepływają cichym biegiem nurty minionych wieków. Surowe postacie tłumnie napływają i, rzuciwszy badawcze spojrzenie, cicho mijają. A takie spojrzenie nie mija bez skutku. Wwierci się w duszę, tam gdzieś ugrzęźnie i stanie się zarodkiem przyszłych burz i walk. Takie spojrzenie uderzy czasem w milczącą strunę duszy, aż się rozkołysze i rozbrzmiewa pieśnią potężną, szeroką, prastarą i odwieczną. Piorunem i grzmotem światy o się uderzają, błyskawicą siły się ścierają, — wściekły taniec bezimiennych istot, kłęby wypadków i wiry przeznaczeń [1]), a wszystko za

[1]) Reminiscencye z obrazów Jacka Malczewskiego: Błędne koło, Melancholia. (P. a.)

uderzeniem światła-myśli się rozpada, a żywioły wracają do cichego łożyska...

. . . .

Taka chwila — to czasami wieczność cała.

Duch, orkan uśpiony w leśnem legowisku, nagle się ocknie, wzruszy legowiskiem, pomknie w bezmiary, glob ziemski wyrwie z przestrzeni i czasu, rzuci pod gwiazdy, strąci w przepaście, porwie i złączy, rozerwie, roztrzaska, nagle zawiśnie w bezmiernej przestrzeni, zlęknie się, spojrzy — i zleci na padół. Duch ziemi napowrót go schwyci w swe kleszcze; zmęczony, — legnie w leśnem legowisku...

. . . .

Człowiek kulturalny, człowiek inteligentny, stojący na wysokości czasu, — jadł, pił i palił papierosy. Wahadło dumało: tik-tak... tik-tak...

Błękitne smugi wonnego dymu falowały w przestrzeni, kształtując się w fantastyczne arabeski, to znów skupiając się w liniowe kompozycye, z których mglistych form Adolf odczytywał treść swych chwilowych nastrojów.

. . . .

Oto surowe, pożółkłe oblicze siwobrodego starca w talesie i tfilim, którego Adolf pamięta z lat dziecinnych, kiedy wakacye spędzał w miasteczku u dziadzia. Tosamo spojrzenie poważne a rzewne, tosamo zapatrzenie się w siebie, tensam ból w wyrazie twarzy, ból żydowski. Przypomniał sobie swe własne spostrzeżenie: ta twarz, to historya dziewiętnastu wieków. — Potem dziadzio umarł. Przez szereg lat Adolf żył pieszczotą miękkiego sporzenia melancholijnej rezygnacyi, spojrzenia swego ojca. Była tam miłość i obawa, wyrozumiałość i nadzieja. Przedewszystkiem n a d z i e j a.

Adolf nie rozumiał spojrzenia swego dziadka, nie rozumiał spojrzenia swego ojca. Rozwijał się i dojrzewał w nieświadomości swego żydowstwa. Wchłaniał w siebie mądrość i wiedzę, kultury wszystkich wieków i narodów kładły się warstwami na jego umysł, na eolskiej arfie jego duszy wszystkie wiatry wygrywały swe melodye. Aż pewnego dnia podniósł dumnie głowę: — homo novus sum!...

Lecz dziwna! Odkąd usłyszał majestatyczne a groźne tony Kol-nidre, odkąd ujrzał pokotem leżące dusze przy Unsane-tokef, poczuł, jakoby coś się odezwało w jego duszy, jakoby mozolnie nagromadzone w nim warstwy kultury nagle się rozpadły, a gdzieś w najtajniejszych głębiach jego ducha odzywała się jakaś cicha, ledwie dosłyszalna, jękliwa, bolesna melodya, jakoby się parła gdzieś mozolnie w górę, poprzez piramidy przeszkód, poprzez obce sobie żywioły. Czuł, jak jego dusza konsonansem odzywa się we wstrząsającym chórze: wehineh jom hadin... I poczuł jeszcze, iż do tej chwili był sobie jeszcze obcym, iż w tej chwili dopiero z a c z ą ł być sobą, p r z e s t a j ą c równocześnie być sobą.

Uczuł się słabym i bardzo upokorzonym. Wyszedł z synagogi — w dziwnem usposobieniu. Widział przed sobą miasto-mrowisko, zbudowane przez ludzi-mrówki dla zabicia czasu. Chwilowo mrówki porzuciły robotę i spieszyły na żer. Ale gdzieś w jakimś zaułku istnieje szara, niepokaźna kamienica, której mroczne wnętrze oświetlone setkami świec, a wschodnia ściana, zdobna w symboliczne, stylizowane arabeski metalowe, kryje — Szechynę, Geniusza Judy. Przed nią leżą pokotem starcy o siwych długich brodach i surowych pożółkłych obliczach, z których każdy dźwiga na sobie brzemię wielowiekowej królewskiej tradycyi, — sami królowie

w żebraczych łachmanach. Tylko on, on jeden, członek tej królewskiej rodziny, czuł się tam u nich plebejem...

Zdjął kapelusz, przetarł ręką czoło i roześmiał się głośno, serdecznie. Poczem wszedł do kawiarni...

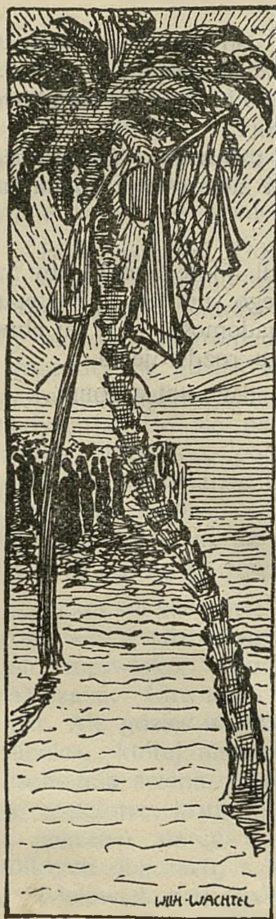
Jadł, pił i palił z zadowoleniem człowieka, świadomego swej wyższej organizacyi duchowej i zdolności zaspakajania wyższych potrzeb...

. . . .

A kiedy wstał, zapłacił i wyszedł do redakcyi, aby napisać artykuł wstępny dla jutrzejszego numeru „Postępu“, błyskawicznie przeszyła mu mózg świadomość, iż w tej chwili dokonało się dzieło jego wewnętrznego rozdwojenia...

WILHELM SOBEL.

JEHUDA WOLIN.

TRWOGA.

(Z żargonu przełożył Ezra).

Nie, doprawdy, nie poznaję mego drogiego miasteczka! Jakoś nie tesame ulice — bożnica się zmieniła, rynek w mych oczach innym się przedstawia. Nie poznaję też bosych chlopców bawiących się wśród hucznego gwaru, a nawet — a nawet ojca mego, rodziny calej nie poznaję.

Coś niepojętego zaszlo w Rakówce [1]). Straszne niebo złowrogimi chmurami zawisło nad nią i ciągle grozi upadkiem, wywolując trwogę co chwilę — ot, jeno patrzeć, a runie i zdruzgocze z szatańską zaciekłością wszystko, co na drodze zniszczenia napotka...

Oto wznosi się nademną „coś“ — z zaciśniętemi kurczowo

[1]) Miasteczko prowincyonalne w Rosyi. (Przyp. tłum.)

wargami, z litośnym i pogardliwym wyrazem twarzy, a z oczyma nawpół obłąkanemi, nawpół bezmyślnie przymkniętemi...

Jako twór piekielnego mistrza objawia się ono w całym blasku swego majestatu, jak ucieleśnienie prawdziwego Lęku.

Już od trzech lat nie widziałem mego miasteczka. Wówczas obdarzyło mnie ono najrozkoszniejszą chwilą mego życia.

Ach, to był prawdziwy zachwyt!... Moje zaspane, zmorszałe miasteczko budziło się z letargu — zrywało się do życia. Tam, gdzie wszystko zdawało się tonąć w odrętwieniu — tam, gdzie wszelkie nadzieje, dążenia i objawy życia zdawały się wymrzeć i zaniknąć, tam poczułem świeże, płomienne pragnienie. Rakówka zerwała pęta, skruszyła powłokę lodową. Zapragnęła światła, słońca...

Czy prawdziwy blask olśnił ją?... Dość, że się rwała ku skrom świetlanym i z hukiem podniosła, jak potok górski zasilony lodowcami.

Ach, jakże mi błogo wówczas było... Wierzyłem w jej szczęście, przyszłość—gdybym mógł, chwyciłbym ją w objęcia z uwielbienia i szalałbym z rozkoszy i hymny radosne nuciłbym wraz z nią...

Trzy lata... Zdala jeno dochodziły mnie straszne wieści o niej. Wiedziałem, że stało się tam coś nadzwyczajnego. Po drodze do mego miasteczka tak mi serce biło z niepokoju — tak silnie biło...

Kto wie, jak teraz wygląda?

Ot, zobaczyłem je — i nie poznałem.

*
* *

Cóż to jest? czy to możliwe? — wyszeptały me wargi ze zdumieniem boleśnem, gdym się znalazł wśród mej rodziny. Taki złowrogi panował tam spokój, takie ponure milczenie...

— Jesteśmy w ciągłej trwodze... rozumiesz? — w ciągłej trwodze — odezwał się wreszcie mój ojciec, z przenikającym mnie do głębi grobowym głosem.

Moja matka — moja tak ruchliwa i tyle mówiąca zawsze matka, teraz siedziała cicho, pogrążona w zadumie, wlepiwszy z niepokojem oczy w okna i zacisnąwszy usta, jak gdyby zdusić chciała wydobywające się z niej jęki i westchnienia.

Moi bracia i siostra — tak zawsze weseli, młodzi — teraz siedzieli ponuro, utkwiwszy nieruchomy wzrok w ziemię, jakgdyby ich zmora jakaś szatańska w piekielnym swy uścisku dusiła.

A dziecię najmłodsze tuliło się w instynktowym strachu do łona matki, bojąc się główkę odwrócić.

Zdumienie i niepokój mnie ogarnął. Nie poznawałem mego domu. Było mi jakoś mdło i przykro na duszy i z westchnieniem bolesnem pytałem sam siebie: Czy to możliwe?! — Czy to możliwe?!!...

A ojciec mój grobowym i monotonnym głosem ciągle powtarza: Jesteśmy w ciągłej trwodze — rozumiesz?... jesteśmy w ciągłej trwodze.

Nagle głos dzwonka rozbrzmiewa. Zimny dreszcz przejął wszystkich do głębi. Ojciec i bracia zbledli jak ściana. Matka zadrżała i zakryła twarz machinalnie dłońmi. Dziecię poczęło cicho kwilić... jak gdyby coś długo oczekiwanego teraz wreszcie przyszło — jak gdyby to zgrozą przejmujące coś już za gardziel chwyciło i dusiło... dusiło... Służąca również blada z przerażenia, podeszła ku drzwiom.

Nie — nie trzeba... westchnął drżąc na całem ciele ojciec — czekaj... ja sam...

I ja, dwaj bracia i on zbliżyliśmy się z lękiem ku drzwiom. Ach! jak strasznie mi wówczas było! Duszę moją objęło ja-

kieś omdlenie — niemoc — a taki smutek... taki bezbrzeżny ból... Smutek ten spotęgował się jeszcze bardziej, gdy we drzwiach ukazal się — zwykly listonosz... Po nim wszedł nasz dozorca.

Mój ojciec, mój wiecznie surowy i poważny ojciec, — który zwykł był rozkazywać swym sługom — teraz przemawiał do dozorcy tonem tak łagodnym, tak potulnym i miękkim, jak gdyby w dłoniach tego Iwana spoczywal los naszej całej rodziny.

Wszyscy spoglądali ku dozorcy z taką bojaźnią, z takiem uszanowaniem, ukrywając powszechne drżenie.

Ból ścisnął mi serce. Jak wicher począł szaleć w mej duszy. Nie mogłem dłużej wytrzymać.

— Ojcze! — krzyknąłem z rozpaczą — ojcze!! co się z wami stało?!!

A on — on ciągle głosem swym monotonnym powtarzał: Jesteśmy w ciągłej trwodze — rozumiesz? czy ty wiesz czem oni są teraz! to nie żart — rozumiesz?

Nie mogłem dłużej pozostać w pokoju. Nie zważając na zaklęcia matki, wyrwałem się wreszcie na ulicę.

* * *

A na ulicach cisza zapanowała — ale nie ta zwykła, lecz jakaś dziwna — nieokreślona — jak przed burzą...

Miałem wrażenie, że miasto jest oblężone i oczekuje każdej chwili szturmu nieprzyjaciół. W bezsilnej trwodze nasłuchuje ono z uwagą, żali nie idzie, żali nie usłyszy grzmotu piorunów, wszystkie jego nerwy natężone; dalekie ujadanie psów brzmi w jego uszach, jak ryk armat, jak huk z paszcz piekielnych, napełniający dreszczem i lękiem i trwogą.

Takie oto bylo usposobienie miasta. — Wielka część sklepów była nawpół otwarta, z reszty otwartych kramów

wyglądały postacie tajemniczo, trwożliwie się rozglądając, gotowe każdej chwili zamknąć sklep i obwarować się przed spodziewaną napaścią tłuszczy.

Wyszedłem na rynek. Gwar zwykły temu centrum naszego miasteczka i teraz nie ustał. Lecz w tym gwarze rozróżnić było można nuty nowe, zagadkowe, niezwykle...

Dwóch chłopów przechadzało się po targu. W każdym kroku znać było butę i pewność siebie. W sposób im właściwy przemawiali do każdej z przekupek, starając się jak najwięcej utargować. Lecz każdy ich ruch śledził targ cały z zapartym oddechem. Gdzie się zbliżali, wzbudzali strach — głos zamierał w przekupce, ku której podeszli tylko. Błagalnym wzrokiem spoglądając dawała im tyle odczepnego — ile sami chcieli, byle się uwolnić od nich.

*

* *

Na naszym targu wiecznie kipiało życie całem tętnem. Nic dziwnego, wszak rozgrywała się tu walka straszna o chleb codzienny. Sprzeczki, kłótnie, były tu nieodłącznym atrybutem fizyognomii targu. — Przekupki zwykle rzucały na siebie przekleństwa, o których ledwie świat słyszał.

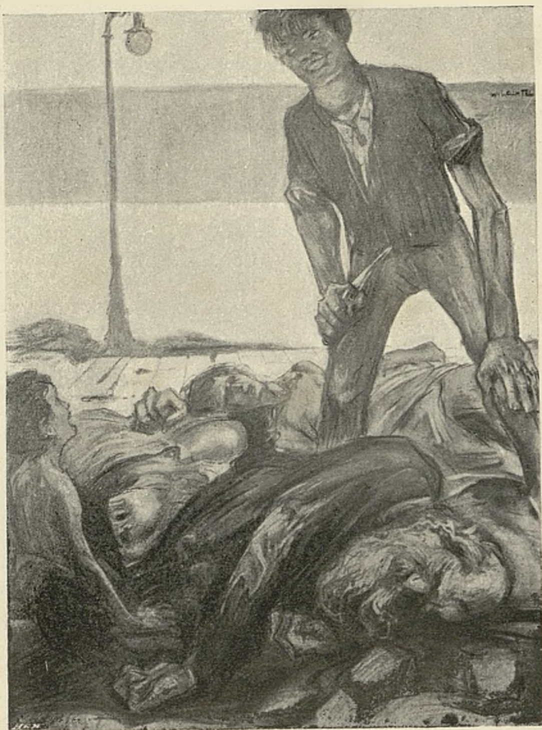
A dziś — nie było zwykłego nieodłącznego gwaru.

Przekupki potulne, stroskane i skurczone prowadziły swe rozhowory głosem słabym, zmęczonym i ponurym.

— Gdybyście, Hindo, wiedziały, jak mi tu siedzieć się chce!.. Oj, Boże, Boże... dzieci w domu same... teraz... czy rozumiesz? teraz same w pokoju... no? czy mogę tu usiedzieć spokojnie? kęs mi nie wlezie do gardła...

— Ot, macie ją! — przerywa druga — a wiecie co ja wam powiem? Już serca niemam! co tam jeść — eh, któżby tam na to zważał — ani mi przez głowę nie przejdzie o tem

Wilhelm Wachtel.

KISZENIEW

myśleć — haha, jak serca nie ma — słyszycie? jak dusza się trzęsie i drży... jakże to?...

— Oj, Boże, Boże! zlituj się nad nami — westchnęła ciężko trzecia.

Nagle — krzyk, tumult, halas.

Ty — żydowskie plugastwo! — rozległ się okrzyk po całym targu. To jeden z chłopów znalazł wreszcie ofiarę swą.

Cisza zapanowała na chwilę. Potem — gwar wszczął się na nowo — jakiś gorączkowy ruch ogarnął wszystkich. Sklepy w jednej chwili pozamykano — kosze i kramy w mgnieniu oka sprzątnięto — rynek opustoszal.

Biegnę na miejsce, skąd rozległy się krzyki.

Chłopi, którzy od początku butnie się zachowywali, znaleźli wreszcie pozór do awantury. Było ich na szczęście tylko dwóch, kilku przybiegło ku nim i z trudnością udało się ich uspokoić.

I targ na nowo się ożywia — kosze zajmują swe dawne miejsca — sklepy otwierają i jak gdyby nic nie zaszło, handel się toczy.

Tymczasem — po mieście w mgnieniu oka rozeszła się rozgłośna fama, że „już się zaczęło."

Wieść ta szła od domu do domu i wszędzie wywoływala panikę powszechną i gorączkowy ruch.

Gdym wracał do domu widziałem, jak śpiesznie zapierano bramy i sklepy...

Co się stalo? — pytam.

— Już się zaczęło!... odpowiadają ludzie tajemniczo.

I grupki ludzi stają wśród ulicy z miną zrozpaczoną — słyszysz?... już się zaczęło... już biją na targu...

*
* *

Na dziedzińcu starej bożnicy gromadzili się zwyczajnie najrozmaitsi ludzie. Stolarze, ślusarze, robotnicy szukający zarobku, a także i bogaci przedsiębiorcy, potrzebujący robotników — wszystko tu się schodziło.

Ten dziedziniec — to światek zupełnie odrębny — tu świat robotników, zdrowych i tęgich ludzi. Tu nie słychać gwary targowej, tu nie widać żebraczego kupczenia, lecz panuje poważny, uroczysty prawie nastrój.

Przed trzema laty chętnie tu przebywałem. Ziściły się me marzenia, me nadzieje.

Świeży powiew potężnego wichru dziejowego i tu zawitał i wyrwał świat robotniczy z letargu. Często stałem tu, a serce biło mi gwałtownie z wzruszenia i zachwytu.

Z uwielbieniem spoglądałem na te opalone twarze i muskularne ciała i myślałem: Oto idzie młody Izrael! potężny Izrael! Oto jest ten, który staje do walki jako silny, pełen odwagi wojownik, przeciw upodleniu, przeciw dzikiemu i nędznemu niewolnictwu.

To byli robotnicy. Niestety, ciemnych mroków żydowskich warsztatów robotniczych nie rozświetliły promienie prawdziwego słońca. Myśleli oni, że wszyscy inni, którzy razem z nimi biedę cierpieli — na równi do walki też staną.

I poszli ich bracia — ale na nich samych. Pierzchły czarowne sny — sroga rzeczywistość stanęła im kością w gardle. Ich bracia powstali na to, by ich mordować i zabijać dzieci, kobiety bezbronne bezcześcić — a mienie splądrowane puścić z dymem ku stropom, ku słońcu świecącemu nad miasteczkiem... Tak, tak... to „batiuszko kazał“...

Opustoszał teraz podwórzec w bożnicy. Zdaje się, że czuje grozę swego losu. W śmiertelnej niejako agonii, znisz-

czony, stoi on, jak gdyby pięści zaciskając i z litośnym wzrokiem spoglądał w około i pytał:

Czemu to — Boże. Ojcze nasz — czemu?... czemu?..

A kto to? — Boże, Ojcze nasz — a kto?.. a kto?...

*

* *

Wszedłem do bożnicy. Gromadka ludzi zajęta była modlitwą „maariw“ [1]). Większość odeszła już pierwej, niespokojna o los swych rodzin.

Kazanie miał stary magid.

Był on prawdziwą podporą ludności miasteczka. Wyrywał ją z szarzyzny codziennego życia i przenosił w krainy jaśniejsze, lepszej przyszłości. Pouczał też lud, wprowadzając w obręb ważnych zagadnień talmudycznych i problemów metafizycznych.

Dziś przemawiał on głosem zmęczonym, drżącym z boleści o grzechach i nagrodach.

„Dni sądu ostatecznego się zbliżają. I grom spadnie po gromie, aż zniknie zło, a nowe zabłyśnie słońce sprawiedliwości“.

Tak mówił, a głos odbijał się głucho o stare sklepienia — i cisza panowała wśród zgromadzonych, przerywana jeno od czasu do czasu słabem łkaniem siwych, zgarbionych starców.

Chciałem uciec czemprędzej z miasteczka. Gdym przechodził ulicą, zadziwiły mnie głosy, krzyki i wrzawa. To dzieci rosyjskie bawiły się w ten sposób. Zbliżyłem się do nich — i oniemiałem: bawiły się w „p o g r o m“.

*

* *

[1]) Modlitwa odmawiana po zachodzie słońca (Przyp. tłum.).

Zmęczony przebytemi wrażeniami, wybiegłem na pole, zdala od miejskiego gwaru.

Oszołomiony, złamany, usiadłem na wysokiej skale. Podemną huczał i pienił się mały, górski potok.

Z niechęcią spoglądałem w dół — gdzie rozciągało się miasteczko. Było ono ściśnięte i skurczone, jak gdyby z wielkiej trwogi przykucnęło do ziemi. A milczenie grobowe wiało jak z cmentarza...

Na nowo rozpoczął w mej duszy piekielne swe harce — mój ból, a oczy — były przepojone gorącemi, krwawemi łzami...

Chciałbym w tej chwili być malarzem.

Wlałbym całą mą duszę w jeden tylko obraz, któryby krwią mą malowany, wzbudził majestatem swego bólu zgrozę wśród ludzi.

Przedstawiłbym Rakówkę, jako dziewicę, która z bladem śmiertelnie obliczem spogląda w dal, czekając na coś strasznego — ale nieuniknionego. Usta jej zaś zdałyby się szeptać błagalne słowa: Co? — skąd? czemu? czemu?!...

I czeka w konwulsyi trwogi i bolu i pyta?

Czy naprawdę przyjdzie? Czy przyjść musi?...

I czuje, że przyjdzie, a dusze w niej giną w omdleniu.

Taki to obraz namalowałbym, a nazwałbym go „Lękiem“... nie, nie — to nie lęk — nazwałbym go „Trwogą Golusu“...

ויהי בחצי הלילה.

NIECHAJ ŚPIEWA IZRAEL:

A było to o północy,
O jak potężne cuda ziściłeś Panie
ongi, wśród nocy,
Z nastaniem pierwszej straży północnej,
w tej wielkiej, świętej nocy —
Dałeś zwycięztwo nawróconym rzeszom,
gdy rozdzieliły się ciemności nocy,
w przełomie trwania jej,
A było to o północy,
Napomnian został Gerary król
ongi, wśród nocy,
Niezmiernym lękiem przejąłeś i trwogą
w ponurej dusznej nocy Aramitę;
Z aniołem Twym walczył Izrael
i zmógł go w ciemnościach nocy,
A było to o północy,

Pierworodnych Panie pobiłeś w Patros
ongi, wśród nocy,
Pokotem legło wszystko co najdroższe,
gdy w ciemnej ocknęli się nocy;
Srogie książęta z Chroszet powściągnąłeś,
w czas kiedy gwiazdy błyszczały wśród nocy,
A było to o północy,
Ugiąłeś groźną bluźnierców butę
ongi, wśród nocy,
I oto złamana w ciemnościach nocy
wszelka ich moc;
W proch padło głaźne bożyszcze Bel,
runęło w niwecz wraz z ciosanym tronem,
Zasię co skryte oczom wszystkich ludzi,
ujrzał w widzeniu człowiek zmiłowania,
A było to o północy,
Ów, co zbezcześcił święte naczynia, legł śmiercią
ongi, wśród nocy,
I ze lwiej jamy wyniesion snadnie
wieszcz strasznych widzeń;
Nienawiść żywił w łonie Agagita,
i pełnił księgi wyroków wśród nocy,
A bylo to o pólnocy,
Lecz Tyś go ugiął, Panie
ongi, wśród nocy,
Precz pędząc sen z jego powiek —

A jeśliś spytał niektórego z straży:
Jak późna nocy godzina?
Odpowiedź głośno brzmiała ze strażnicy:
Nadejdzie dzień, lecz noc jeszcze długa!,
A było to o północy — —
O ziść nam dzień, co ni dniem jest ni nocą,
Stolicy Twej ustanów pilne straże
wszelakiej nocy i wszelkiego dnia,
Rozjaśnij Panie jako światłem dziennem
ciemności ponurych nocy...
A było to o północy — — —

Tłum.: HENRYK FOGL.

HENRYK FOGL.

MISTERYUM RUTHY.

1. Oto pobłogosławił Pan hojnie pracy mojej, pełni radości i wesela żeńcy moi, śpiewy ochocze na uściech ich, a sierpy pobrzękują raźno w ich ręku —
przeczże nie raduje się dusza moja?

2. Oto do stóp mych znoszą zżęte snopy zboża, ciężkie, ścigłe i chlebem woniejące:
Spełnione nadzieje siewu rąk moich, szczodrze uwieńczony trud pracowników moich —
przeczże tęskni dusza moja?

3. O wczesnym świcie wyszedłem w pole i szaty na się przywdziałem odświętne, iżby iść godnie na spotkanie onego dnia wywyższenia mego i sprawiedliwości uczynionej pilnym zabiegom mym.

4. Święto plonu zbożnego promienieje z twarzy robotników moich, przeto nie zachęca jeden drugiego do pracy:

5. Wszyscy oni radują się chęci swej, albo w cichem skupieniu rozważają, jako łask pełne jest błogosławieństwo Boże; a wokół nich toń niebios błękitna i wiewna, przesycona z lekka różanym odblaskiem niedawno zeszłego słońca — i zbóż ugory, pełnym kłosem brzemienne, lśniące jasnem złotem słonecznych promieni...

*

*   *

1. Była zasię dzieweczka jedna imieniem Ruth, zbierająca między snopami na polu mojem poronione przez żeńców kłosy.

2. A przyszła ona z dalekiej ziemi Moabskiej i zamieszkała u Noemi, świekry swojej.

3. Która też będąc ubogą rzekła do niej:

Pójdź dzieweczko moja, jako widzę, iż tęsknota jest wielka w duszy twojej. Przeto umywszy się, namaż twe członki olejkiem wonnym, i z szat też Twoich weźmij na się co najkosztowniejszych, a idź przedsię, na pole, aby zbierać kłosy za tym, w którego oczach łaskę sobie znajdziesz. A niechżeć Pan błogosławi na drodze Twojej.

TAK RZEKŁA, GDYŻ PRZEJRZAŁA NAWSKROŚ ZAMYSŁY RUTHY I WSZYSTKIE TAJNIE JEJ DUSZY, ZASIĘ RUTH:

4. Wyszedłszy z domu Noemi szła w dal, ku złotym polom, co w błękitnem niebios spowiciu ciągnęły się przed nią w bezkresy.

5. I wielka w niej była tęsknota widzącej, jako hojna w płodności swej ziemia moja, jako po kresy napełniona bogactwem, ni to stół biesiadny, zastawny dobrem wszelakiem.—

Oto objaty godowe błękitom i słońcu i życiu,

Rozkoszna pieśń wnętrznej pogody mojej i hymn pochwalny mocy mojej,

Oto ducha mego możne poczęcie, i wykrzykiwanie głośne radości mojej,

6. Otom jest pan bogactw nieprzebranych i ziemi i wszystkiego co na niej zeszło wedle rodzaju swego.

7. A owoc wszelki siewu rąk moich i sprawą staranności mojej,

Tedy błogosławioną niech będzie pełnia i nadmiar i przepych, jako świadczą o treści swojej, która jest ozdobą wszystkiej głębi.

*
* *

1. Przecz nie radujesz się duszo moja, o przeczże tęsknisz tak bardzo?

2. Otoć w słońcu dojrzało wszystko co Twoje, wypełniły się dni oczekiwania Twego, a nie masz w Tobie ciszy ukojenia?

3. O duszo dziwnie dostojna, opływająca pełnią bogactw i mocy, ni to puhar szczerozłoty, po brzegi wypełnion przekosztownym napojem!

4. O duszo, własnym przepychem olśniona, w słoneczny dzień żniwa,

5. Wiekuista Ty żądzo poznania, bolesna tęsknoto tego co nieznane, i przeczuć piękna, i czaru rzeczy uroczych!

6. Bezustanna ciągłości bolu i wieczna przemiano cierpienia....

7. O wielka radości dusz, świadomych wszystkiej swej głębi,

8. A kroczących po szczeblach objawień ku śmierci, która jest kwieciem i uwieńczeniem żywota —

9. A oto cisza dokoła, nieruchomy glob słoneczny rozsiewa wokół złocistą pożogę przenajświętszych swych ogni,

Umilknął głos wszelakiego stworzenia i żeńcy moi spoczęli w znojnej swej pracy.

10. Oto wielki, jedyny mój dzień w przełomie trwania swego,

11. Jako słońce wchodzące ponad błękitami mórz lśni dusza moja w poczuciu wspaniałości swojej, — — —

*
* *

1. O powiedz mi Ruth, coś widziała na drodze Twojej?

2. Otoś ku mnie przybyła dzieweczko najmilejsza, tęsknieniem duszy wybrana,

3. Oko Twoje jako bławat polny pomiędzy kłosami, a stopy zasię do białego kwiecia jabłoni przyrównane —

4. Nie było nad cię piękniejszej zgoła w nienaganności pożądania Twego i czystości pragnień Twoich,

5. Oto szłaś przedsię wskróś wszystkich bogactw moich, widziałaś skarbiec kosztowności moich i wszystek przepych mój,

6. Poznałaś wszystko, co jest duszy mojej, tedy zapytuję Cię, niechaj mówią Twoje wonne usta, niechaj głosi ócz Twych błękitne spojrzenie:

7. Coś widziała na drodze Twojej, o przyjaciółko moja, coś widziała idąc ku mnie o świtaniu słońca, kiedy gwiazdy bladły na niebios jaśniejącym stropie, kiedy śpiew ptasząt witał wschodzące światło dnia, a zbóż złote łany strząsały z siebie perliste krople dżdżu?

8. O Ruth, Ruth. wieszczenie Ty duszy mojej, objawienie tęsknoty mojej!

9. W Twem licu słodycz nieziemska, a w oczach gdyby cicha zaduma wód dalekich. co spowite w blaski gasnącego słońca, kładą się do snu pod ciemnem rozpostarciem błękitów.

10. Jesteś jako ona przewodnica gwiazd na niebiesiech, gdy pierwsza obwieszcza bladem swem jaśnieniem ciche przyjście letniego wieczoru,

11. I jesteś też jako ciepłe tchnienie białych zimowych nocy w czas nagłej odwilży, kiedy wszystka ziemia zasłana nieprzejrzanym kobiercem śniegu.

12. I jesteś jako owa zaranna godzina, co jest między rozwidniająca się nocą a błękitnem jaśnieniem bezchmurnego poranka, kiedy gwiazd lśnienie omdlewa w różanych objęciach świtu...,

13. Tedy zapytuję Cię, o przyjaciółko moja: O powiedz mi Ruth, coś widziała na drodze Twojej,

Coś widziała idąc ku mnie w tęsknocie Twej, jako Cię wiodła wybraną ku oblubieńcowi Twemu,

TEDY ONA UPADŁSZY NA OBLICZE SWOJE A POKŁONIWSZY SIĘ AŻ DO ZIEMI, RZEKŁA:

14. Jam jest Ruth, służebnica Twoja. Znalazłam zasię łaskę w oczach Twoich, panie mój, gdyżeś mię pocieszył, a mówiłeś do serca służebnicy Twojej, chociam ja nie jest jako jedna ze służebnic Twoich;

* * *

1. Ku duszy Twojej mówię o Panie: Tyś bogaty, tyś włady wszystkiej onej ziemi, którą widzę naokół, tedy dozwól

mi, niechaj zbieram kłosy za żeńcami Twymi, albowiem oneć są jako słowo bogactw Twoich, jako pełnia wspaniałości Twojej...

2. A owom w tęsknieniu ku Tobie szła..., zali nie pomnisz chwil owych wyczekiwania Twego?

3. Zaprawdę, jam jest jako białe kwiecie jabłoni, wiewiem tęsknoty ku Tobie przywiane —

4. Komu przyrównać oblubieńca serca mego, pana wszystkiej duszy mojej?

5. Jako opoka głaźna wśród kwiecia, a jako grot ostrych włóczni spojrzenie oczu jego,

różdżka oliwna w uściech gołębicy mowa ust jego, zasię milczenie jego, jako skarbiec kosztowności pełen, ukryty w łonie ziemi.

6. O siostry moje, powiedzcie mi iżbym wiedziała, jaka cena owych kosztowności jego, aczciem niepewna, jeśli jest ozdoba, którejbym mogła przydać gwoli upiększenia piękności jego?

7. Duszy mej nieskalaność weźmijcie i ciała mego przekosztowną krasę, a dajcie milemu memu,

8. Albowiem żądny jest miłości mojej, żądny całunków ust moich —

9. Pragnący niechaj ukoi pragnienie swoje, tęskniący niechaj ukoi tęsknotę swoją, o pójdź oblubieńcze Ty mój!,

10. Otom jest żądna Ciebie, spojrz, jako ramiona moje ku Tobie się dłużą w płomieniach pragnień niesytych,

11. Chociaż dziwnie wstydliwą jest dusza moja —

12. Owionie mię woń wonności Twoich, i miejsce ono upatrzę na którem się układziesz, i przyjdę do nóg Twych drżąca i szatę Twoją odkryję,

13. Chociaż dziwnie wstydliwą jest dusza moja —

14. Jako gołębica biała w upalnym dniu do źródła wody przylata,

Jako łania trwożna, z gór spłoszona do Ciebie przybędę —

*
* *

1. Ogród miłego mego pełen lilii i drzew wszelakich, rodzących owoc przesłodki, a między skałami miejsce jego — zali nie jest, podobny temu, którego umiłowało serce moje?,

2. Wolne pościgu ustronie zaciszne miłowanie miłego mego, które jest gdyby krynica wód żywych, rozlanych w cichym, słonecznym ogrodzie —

3. Otom jest jako dusz dostojnych tęsknienie, a przyszłam ku Tobie, iżby Ci wieścić wszystką głębię Twoją, iżby być słowem objawienia wspaniałości Twojej,

4. I jestem też jako ciche ukojenie w czas, gdy wnętrzna pełnia i nadmiar i przepych rodzą krwawiące duszy tęsknienie,

5. A usta moje jako rozpękły owoc granatu, co dojrzał w cieniu liści,

O oblubieńcze mój słodki, o jako nęcące są szarłatne usta granatu!

6. A spojrzenie oczu moich, jako żar ognia żywego, co trawi święte ofiary,

O oblubieńcze mój słodki, o jako wdzięczne są ognie ofiarne!

7. A rąk moich pieszczoty miękkie, jako wełna śnieżnobiałych owiec z Galaad, jako wezgłowie puszyste z tyryjskiej purpury, i jako traw wonny kobierzec w wiosenny, jasny poranek,

O oblubieńcze mój słodki,. o zdroju zamkniony, rozkoszy pełen wszelakiej!

8. O pójdź, a ust moich wonne kielichy ku Tobie otworzę, gdyby płatki kwiecia, zwilżone rosą poranną,

9. O pójdź, w dreszczach miłosnej rozkoszy objawię-ć tajemnice wszystkie duszy Twojej,

10. a oto wieczór nadchodzi...

* * *

1. Nie pomnę zgoła przecz siałem, nie pomnę zgoła przecz dżdżu pragnąłem i łask słonecznych dla pracy rąk moich, i mocy hartownej członkom moim i błogosławieństwa Pańskiego, a jedno ono wiem, jedną oną gędźbę wieści mi dusza moja:

Iże Ciebie pragnąłem, o przyjaciółko moja, Twojego przyjścia czekałem.

2. tęsknoto Ty duszy mojej, o bardzo wielka radości oczu moich.

3. Oto przyćmiony umysł mój radością przybycia Twego, jako ze snu długiego rozwierają się ciężkie powieki oczu moich, i oto Ciebie patrzą, jako stoisz przy mnie cicha i tęskna, zasię oczy moje wżdy niesyte widoku Twego.

4. O jakoś mi przyszła, oblubienico moja? Gdyby źródło z głębi płynące mowa ust Twoich, jako pieczęcie tajemnic spojrzenie oczu Twoich!

5. Cóżże czynicie pracownicy moi? Rzućcie robotę waszą a weselcie się: uwieńczon żniwem bogatem wasz trud!

6. Pozchodźcie z miejsc waszych, wraz zrzućcie zadumę z czół waszych i umyjcie ciała pracą dnia strudzone — zali nie widzicie, iże dzień wasz dogasa w przepychu wszystkiej purpury słonecznej, a oto wieczorna godzina roztacza wokół swą senną, błękitną zadumę?

7. Oto umilka wszystko i ku odpocznieniu się skłania, a zasię nikt nie wie gdzie pracy kres, a gdzie początek tęsknienia, gdzie kres tęsknienia, a gdzie początek radości, jaka radość wyczekiwania, a jakie spełnienie wyczekiwania onego,

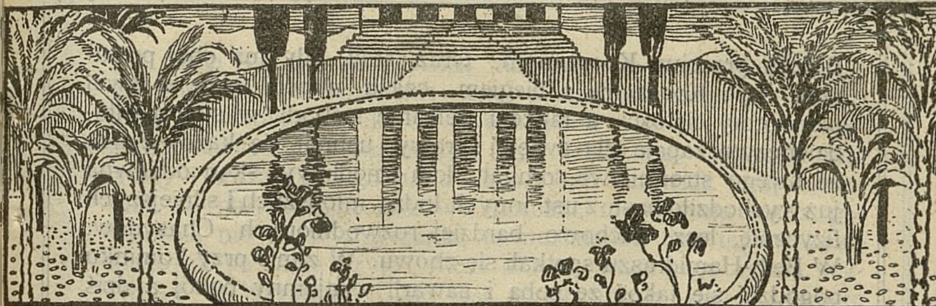
8. A otoś przy mnie oblubienico duszy mojej, wszystkaś Ty przy mnie, a obietnice Twoje jako miód przenajsłodszy, jako woń kwiatów przedziwna,

9. Tedy zapytuję Cię, niechaj mówią Twoje wonne usta, niechaj głosi ócz Twych błękitne spojrzenie:

10. Coś widziała na drodze Twojej o oblubienico moja, coś widziała idąc ku duszy mojej wskróś wszystkich bogactw moich?...

11. A ona, podszedłszy, odkryła płaszcz z nóg moich i układła się — — —

L. PEREZ.

ŚWIĄTECZNA ROZMOWA.

(Kocczanie i Bełzanie *)

Ciepły, prawdziwie świąteczny dzień Paschy. Reb Szachno, — długa, wybujała, chuda jak szczypka postać, jeden z nielicznych pozostałych przy życiu prawdziwych Kocczan — i Reb Sorach, — również szczupły lecz małego wzrostu, szczątkowa pozostałość prawdziwych Bełzan — udają się na wspólną przechadzkę za miasto.

W młodości byli oni najzawziętszymi przeciwnikami, zwalczali się na śmierć i życie. Reb Szachno był głową stronnictwa Kocczan w walce przeciw Bełzanom, Reb Sorach zaś

*) Kock i Bełz były główne siedziby dwu rozmaitych kierunków w Chasydyzmie. Stronnicy obu wspomnianych kierunków zwali się odpowiednio Kocczanie i Bełzanie. (Przyp. tłum.).

Bełzan przeciw Kocczanom; teraz atoli, gdy już obaj postarzeli się i Kocczanie z biegiem czasu utracili wiele ze swej pierwotnej ciętości, a także i Belzanie ostygli w swym młodzieńczym zapale dla świętej sprawy, usunął się każdy z nich ze swego stronnictwa, omijał dom modlitwy, skąd oddawna już wychodziło hasło z ust innych ludzi, młodszych i silniejszych fizycznie, lecz duchowo bardziej rozwodnionych Chasydów. W Beth-Hamidraszu spotkali się znowu. W zimie przy kominku pogodzili się jakoś ze sobą i zawarli wzajemny pokój a dziś po raz pierwszy od czasu długo trwałego sporu skorzystali z pogody jednego z międzyświątecznych dni paschalnych i udali się razem na przechadzkę.

Niebios sklepienie błękitne rozjaśniały ciepłe promienie wiosennego słońca. Z wilgotnej ziemi wykluwa się pierwsza zieleń, widać nieledwie jak nad każdą trawką niecierpliwy cherubinek rozkazuje: „Rośnij, rośnijże przecież!" — Roje ptactwa lecą na wsze strony, szukając swych zeszłorocznych gniazd — — — — — i Reb Szachner mówi: „Kocczanie — zechciej mnie jednak dobrze zrozumieć, mam przytem na myśli prawdziwych Kocczan, o dzisiejszych mówić nawet nie warto — starzy, prawdziwi Kocczanie nie kładą wielkiej wagi na Hagadę" — — — —

„Ale na knedle paschalne" uśmiecha się Reb Sorach.

„I z knedlami nie jest taka prosta rzecz", odpowiedział poważnie Reb Sorach, „tu niema nic śmiesznego".

Czy znasz ukryte znaczenie biblijnego cytatu: Lo thassgier Ebed el Adonow, to znaczy: „Nie wydasz niewolnika panu jego?".

„Mnie wystarcza", powiedział Reb Sorach z wyniosłą skromnością, „jeśli tylko pojmę i zrozumię tajemną myśl modlitwy".

Reb Szachno nie zważa na jego słowa i mówi dalej: „A więc zwykłe znaczenie tego cytatu jest zupełnie zrozumiałe. Niewolnik uciekł od swego pana — — — W tym wypadku zakazuje Thora ścigać go, zakazuje nakładać nań więzy i wydawać go panu jego. Jeśli człowiek wogóle naraża się na niebezpieczeństwo ucieczki, to jest mu już z pewnością nie do wytrzymania, to musiało mu być tego wszystkiego aż po samą szyję! Ale i ukryta myśl tego cytatu występuje tu wyraźnie. Ciało jest, symbolicznie biorąc, niejako niewolnikiem duszy. Jest ono pełne pożądań i dostępne wszelakim namiętnościom. Jeśli obaczy kawał wieprzowego mięsa, piękną kobietę, ładnie ciosanego bożka, albo Bóg wie co, wówczas wyskakuje ono gdyby ze skóry. Dusza atoli powiada: Nie wolno, i ono musi ustąpić i uciszyć się. Albo w odwrotnym wypadku: Dusza chce coś przedsięwziąć dla swego dobra, wówczas ciało musi jej być bezwarunkowo posłusznem; jeśliby nawet było niewiedzieć jak znużone i wyczerpane, ręce muszą pracować, nogi biedz, usta muszą wymawiać słowa.

A dlaczego to wszystko? Ponieważ pan, dusza tak rozkazuje! a przecież lo thassgier. nie będziesz wydawał! Nie oddasz ciała zupełnie na pastwę duszy! Płomienna dusza strawiłaby je wkrótce swym żarem, tak, że zostałaby zeń tylko garść popiołu! A gdyby wszechmocny znajdywał upodobanie li tylko w duszach pozbawionych cielesnej powłoki, byłby nie stworzył świata zmysłowego. Dlatego też posiada ciało swoje niezaprzeczone prawa: „Ten zasię, co ciało swoje bezmyślnym postom a umartwieniom odda, do grzeszników zaliczon będzie!“ Ciało wymaga pokarmu. Jeśli masz zamiar udać się w daleką drogę, musisz konia twego należycie odżywić. Jeśli nadejdzie święto. dzień radości, niechaj i ciało

przytem się nacieszy. Pozwól sobie na coś dobrego, uracz się... dusza się raduje, niechaj więc i ciało nie odejdzie z niczem. Dusza weseli się błogosławieństwem przepisanem przez Zakon, ciało zaś dobrym łykiem wódki. W święto Paschy tj. w dzień naszego wielkiego wyzwolenia, sięgnij i ty po coś ciało, sięgnij po knedle!— — — o jak podniosłem czuje się ono wówczas, jak uszlachetnionem, jeśli może brać udział w nabożnym uczynku... Z knedlami nie jest taka zwykła historya, jak ci się zdaje — nie śmiej się Sorach!"

Reb Sorach przyznaje, że ten temat ma swoje głębie i że można o tem rozprawiać, lecz on, jako Bełzanin nie spożywa w Paschę nic moczonego.

„W takim razie rozkoszuj się macą..."

„A czyż można się macą nasycić?" uśmiecha się Reb Sorach, „czyż ma się jeszcze zęby potrzebne do gryzienia macy?"

„Jakże tedy wyjdziesz z nakazem Bożym: I będziesz się radować w dniu świątecznym, odnośnie do Twego ciała?"

„Wiem ja?" Jeśli ciało znajduje przyjemność w winie rodzynkowem, to niechaj go sobie używa. Co do mnie, Hagadah sprawia mi największą radość. Siedzę i odczytuję ją na głos, liczę plagi Egipcyan, liczę i podwajam je i znowu je podwajam.

„Strasznie głupi sposób!"

„Głupi! dlaczego? Czyż nie dość nacierpieliśmy się?!" Nie dość nas męczono! Sądzę, że każdy powinien za swój obowiązek uważać, co najmniej siedem razy powtarzać plagi, siedem razy: „Sz'foch Chamoth'cho" (Wylej gniew Twój)... Lecz szczególnie dla mnie stanowią plagi prawdziwą rozkosz duchową. Miałbym największą chęć rozerwać przy tem drzwi

na oścież! Niechaj słyszą! czyż mam się ich obawiać?! Alboż oni rozumieją po hebrajsku?!" — — —

Reb Szachno milczy chwilę, a później opowiada co następuje:

Posłuchaj, u nas zdarzyła się następująca historya. Nie chcę przesadzać, ale w jakim dziesiątym domu, od mieszkania naszego Cadyka — błogosławioną niechaj będzie jego pamięć — żył pewien żydowski rzeźnik. Był to — oby mi nie były za złe policzone moje słowa, bo on już dawno na łonie lepszego świata — otóż był to rzeźnik z gminu, bardzo wielki prostak.

Kark był u niego jak u wołu, brwi miał jak szczotki, a ręce jakby kloce drzewne. A jego głos — — — kiedy mówił, słuchało się jego głosu jak gdyby dudnienia dalekiego granatu, albo huku gdzieś w dali wystrzelonych nabojów — — —

Mnie się zdaje, że to był bełzki Chasyd.

„No, no!" protestuje Reb Sorach.

„Ależ, tak, bezwątpienia," zapewnia Reb Sorach z zimną krwią.

„Przy modlitwie zwykł był stroić przeróżne dzikie grymasy i wydobywać wszelkie możliwie najwyższe i najniższe tony, a przy Jiskorze (nabożeństwo za zmarłych) zdawało się, jakgdyby ktoś lał wodę do ognia".

„Dość, dość!"

„Więc tedy możesz sobie wyobrazić co za dziki wrzask wyprawia taki, gdy zasiądzie podczas sederu paschalnego do Hagady. Każde jego słowo słychać było w domu Cadyka. Zrazu zachowywał się ów rzeźnik jak rzeźnik, co w końcu rozweselało tylko resztę współbiesiadników. Chociaż sam Cadyk — błogosławioną niechaj będzie jego pamięć — zaledwie poruszał wargami, prawie widocznem było, że się

uśmiecha. Lecz później, gdy ów nieokrzesaniec począł wyliczać plagi, i to w sposób, że słowa wylatywały mu z ust jakby kule, że stół aż jęczał cały pod uderzeniami jego kościstych łap, że wszystkie naczynia szklanne dzwonić poczęły, wówczas ogarnęła Cadyka głęboka melancholia".

„Smucić się w dzień świąteczny, i to jeszcze w Paschę? Co ty mi tu opowiadasz?"

„I my pytaliśmy się o to samo".

„A co Cadyk wam odpowiedział?".

„I sam Najwyższy był smutny w dzień wyjścia Żydów z Egiptu".

„Skąd on to wyczytał?".

„Z jakiegoś Midraszu. — Kiedy żydzi przekroczyli Czerwone morze, a fale zatopiły Faraona i jego hufce, wówczas zastępy aniołów zanuciły radosny śpiew. Serafy i cherubiny przelatywały z dobrą nowiną siedm niebios! Słońce i gwiazdy wtórowały ich pieniom, zawodząc kręgi taneczne w orbitach swych. Czyż może sobie umysł ludzki wyobrazić swą radość niebiańską skoro Tumoh, wcielenie nieczystości i wszeteczeństwa zatonęła w morzu!

Atoli Pan nakazał spokój, a z Tronu jego zabrzmiał głos: „Oto twory rąk moich giną, a wy cieszycie się z tego!"... Albowiem Faraon i jego hufce, równie jak i piekielna moc Tumoh są niemniej wypływem Boskiego aktu stworzenia.., a przecież stoi napisane: „Nie ujdzie pieczy Jego żadne stworzenie".

Reb Sorach milczy przez chwilę, następnie pyta:

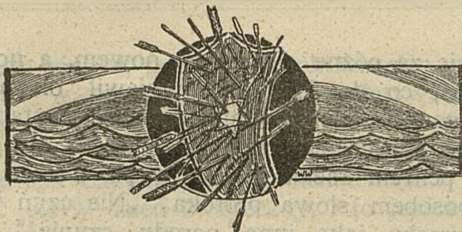
„Skoro wszystko to omawia Midrasz, więc cóż on nowego powiedział?"

„Po pierwsze, ty bełzki durniu, nie ma nikt obowiązku odkrywać rzeczy nowych, gdyż w Torze nic nie jest za

wczesne, a nic za późne. Stare jest nowem, a nowe starem. Po drugie zaś, co do Midraszu, wyjawił on nam ukrytą myśl, a mianowicie, że powinniśmy przy czytaniu Hagady, a nawet przy wyliczaniu plag, posługiwać się głosem wewnętrznym, pełnym melancholii..., a po trzecie — objaśnił nam tym sposobem słowa proroka: „Nie czyń w dni Twe świąteczne Izraelu, jako inne narody czynią!“ Nie surowym, nieokrzesanym będzie wyraz radości Twojej w dni świąt. Żądza zemsty nie jest właściwością żydowską.

Tłum. HENRYK FOGL.

SZULEM ALEICHEM.

ZEGAR.

(Z żargonu przełożył Ezra).

Zegar wydzwonił godzinę trzynastą.

Sądzicie może, że żartuję? Wcale nie — opowiem wam zdarzenie prawdziwe. Sam byłem świadkiem tego u nas w domu.

Mieliśmy zegar — zegar ścienny, stary; dawna pozostałość po dziadku jeszcze — po pradziadku, ba nawet po kilku pokoleniach wstecz z czasów Chmielnickiego...

Ej! doprawdy, jaka szkoda, że zegar nie był istotą żyjącą — miał język, lecz niemy — toby to miał do opowiadania przeróżne historyjki! W naszem miasteczku uchodził on za najlepszy: „Zegar reb Nuchima“, wymawiano z czcią. Ludzie zwykli byli stosować się do jego pewnego i nieomylnego chodu.

Wyobraźcie sobie, że nawet Leib, mędrzec, który się znał na astronomii — zwykł był mawiać, że nasz zegar to prawdziwy kunsztyk. A jak reb Leib powiedział tak, to mo-

żecie mu wierzyć. Pod tym względem był on wcale nieleniwy. Co środę wieczorem wydrapywał się na dach lub na wierzchołek góry obok starego Bet-Hamidraszu, by dokładnie określić chwilę zachodu ostatnich promieni słonecznych. W jednej ręce trzymał on zegarek, w drugiej kalendarz i gdy słońce zniżało się na drugą stronę Mazepówki reb Leib sam do siebie wykrzykiwał: Ach, złapałem!

Często przychodził on do nas do domu bez słowa przywitania — rzucał jedno spojrzenie na nasz zegar ścienny, drugie na swój zegarek — i tę czynność powtarzał kilka razy z rzędu i — już go niema.

Raz tylko przyszedłszy przy podobnej okazyi, narobił wiele hałasu:

— Nuchim! prędzej! Gdzież jesteś?

Ojciec nawpół żywy z przerażenia, przybiega bez tchu.

— Ha, cóż się stało reb Leib?

— Ty, głupi, jeszcze pytasz?! wykrzykuje reb Leib i podsuwa ojcu zegarek swój pod same oczy, wskazując na zegar ścienny.

Nuchim, nu czemuż milczysz? Jakto? przecie spieszy o półtora minuty. Słyszysz? o półtora minuty! Wyrzuć go!! (ostatnie słowa wymawia z naciskiem, jak ostatnie słowo ejchod [1]) przy „Szma Jisrael“). Ojca sprawa ta ostatecznie wyprowadza z równowagi. A to co znowu?! Rozkazują mu wyrzucić własny zegar?!

A skąd wy Leib, wiecie, że mój zegar spieszy o półtora minuty? A gdyby tak sprawę odwrócić — to wasz zegarek spaźnia się o półtora minuty. No, co wy na to? ha?...

---

[1]) Jedyny — przy „Słuchaj Izraelu! Bóg i t. d. (Uw. tłum.).

Reb Leib rzucił na ojca wzrokiem jak na człowieka niespełna rozumu, któremu taka fantazya do głowy wlazła, że byle ją do serca wziąć, a człowieka niechybnie dyabli porwą...

Takie jedno spojrzenie starczyło za słowa. Reb Leib jeno westchnął jeszcze głęboko — zatrzasnął drzwiami i oho! już go niema! Ale któżby się tem gorszył. Znają przecie reb Leiba, jako takiego, którego nic w zupełności nie zdołało nigdy zadowolnić. Najlepszego chazena [1]) nazwie kaczanem, polanem drzewa. Najmędrszemu powie, że nie różni się od innych cieląt swego rodzaju — a na najtrafniejszy przykład powie, że stosuje się jak groch do ściany. Ot, taki to człek był reb Leib. Ale powrócę do naszego zegara... Ach, powiadam Wam, jedyny w świecie! Jego dźwięk rozlegał się po całym domu!

Bum!... bum!... bum!... Na odgłos ten ożywiała się co najmniej połowa miasteczka: dla jednych było to hasłem do odmawiania chacos [2]) lub innych modlitw, dla drugich w piątek wieczorem do zapalenia świec, do solenia mięsa i do załatwiania innych podobnych spraw. Otóż nasz zegar spełniał rolę zegara miejskiego.

Służył nieborak bardzo, bardzo wiernie. Nawet nie stanął na chwilę. Zegarmistrza nigdy przed sobą nie widział — ojciec jeno od czasu do czasu coś w nim majstrował. Co roku, w Pesach zdejmował go z ściany, oczyszczał piórem, wyjmując przytem całe pęki sieci pajęczych z trupami much,

---

[1]) Chazen — modlący się na głos przed arką przymierza — kantor.

[2]) U pobożniejszych Żydów zachował się dotychczas zwyczaj wstawania o północy i odmawiania modłów żałobnych z powodu zburzenia świątyni. (Uw. tłum.).

które się tam bezwiednie dostały, omotane siecią pająków chciwych, krwiożerczych...

Po tej czynności zawieszał zegar napowrót, a na twarzy ojca zaigrał promyk radości — on błyszczał, bo i zegar błyszczał.

Aż razu pewnego zaszedł następujący wypadek.

Był to dzień wcale pogodny — siedzieliśmy właśnie przy stole podczas śniadania. Przyzwyczaiłem się mimowoli rachować głośno uderzenia zegara:

Raz... dwa... trzy... siedem... jedenaście... dwanaście... oj, t r z y n a ś c i e!!!

Trzynaście? — odzywa się ojciec i wybucha w śmiech. A to z ciebie rachmistrz nielada! Czyżeś już słyszał, by zegar wybijał trzynastą godzinę?

— Trzynaście — powtarzam — jakem żyd, trzynaście!

A idźże, bo ci wymierzę trzynaście batów — mówi ojciec rozgniewany na seryo — byś drugi raz nie powtarzał takich głupstw: zegar n i e m o ż e trzynastej godziny wybijać!

Wiesz, co ci powiem, Nuchim? — odzywa się matka — boję się, czy też dziecko niema słuszności. Zdaje mi się, że i ja wyliczyłam trzynaście...

Już! Ot, macie ją znowu — zaprzecza ojciec, lecz widać, że i on poczyna się wahać.

Po śniadaniu zbliża się do zegara, staje na krzesełku, potrząsa jakieś kółeczko i zegar poczyna wydzwaniać godziny. Skupieni około ojca liczymy wśród uroczystej ciszy, kiwając po każdem uderzeniu głową: jeden... dwa... trzy... siedem... dziewięć... dwanaście... br... trzynaście...

Trzynaście?! pyta ojciec i spogląda na nas wzrokiem jak człowiek, który nagle spostrzeże ścianę poruszającą się, lub przemawiającą głosem ludzkim.

Jeszcze raz wprawia w ruch kółko — tasama historya! znowu nieszczęsne trzynaście.

Ojciec schodzi z krzesełka z westchnieniem, blady, jak ściana — staje w środku pokoju, skubie niecierpliwie brodę...

Trzynasta godzina wybiła... to co ma znaczyć? przecież gdyby się popsuł zegar, musiałby stanąć... a więc co to być może?! co to być może?...

Et, lepiej zdejm zegar i napraw — upomina go matka — wszak z ciebie majster...

— Sza, może i ty masz słuszność? — odpowiada ojciec, zdejmuje zegar, rozbiera mechanizm, czyści, mozoli i poci się przy tej pracy przez dzień cały — aż wreszcie zegar wisi na swojem miejscu.

Około północy wstajemy wszyscy i liczymy wraz z ojcem godziny.

Ojciec tryumfuje — a co? Czy teraz słyszycie trzynastą godzinę? — Jak ja mówię, że sprężynka, to nic innego.

— Wiem o tem żeś sztukmistrz, powiedz mi jeno czemu tak zegar skrzypi — zapytuje matka?

— Et, zdaje ci się tylko! — po tych słowach przysłuchuje się ojciec pilnie, jak zegar skrzypi żałośnie, podobnie jak starzec, zanim się wykaszle, wydaje z siebie przeróżne tony: chil... chil... chil... trrr... a dopiero potem bom!... bom!.. ale nawet to „bom“ jakieś niezwykłe — takie ponure, smętne, przytłumione, jak u starego chazena, który chrypliwym głosem kończy ostatnie modlitwy w Jom Kipur [1]) wieczorem. Skrzypienie coraz się zwiększa, dźwięk coraz smutniejszy, cichszy, powolniejszy...

Ojca zasmuca ten jęk.

---

[1]) Jom Kipur — Sądny Dzień. (Uw. tłum.).

A tymczasem wahadło wychyla się z równowagi, skręca to w jedną, to w drugą stronę; rychło patrzeć, a zupełnie stanie — na zawsze...

Szczęście, że ojciec zawczasu poznał przyczynę tego. Zegar Bogu ducha winien — powodem brak wagi, zamało ciężaru! I przytwierdził do wahadła młotek (ciężar nielada). Zegar poczyna raźniej się posuwać — ojciec się rozwesela — nowy człowiek!

Nie długo to jednak trwa. Wahadło na nowo wychyla się z swego biegu z słabym, żałosnym piskiem „kchi". A głos to taki bolesny, taki ściskający serce.. Litość ogarnia na widok konającego zegara... A ojciec wzdycha, zaciska dłonie, boleje...

Jak sumienny lekarz chwyta się wszelkich środków, byle wyrwać ofiarę z piekielnych kleszczy śmierci, tak ojciec zabrał sie z ostatnim zasobem środków do naprawienia zegara.

Za mało życia! Za mało wagi! — mruczy ojciec obciążając zegar coraz bardziej. Najpierw żelazko, potem kwartę miedzianą, woreczek piasku i kilka wreszcie cegieł przyczyniły się do odświeżenia starganych sił zegara.

I nowy zapas energii życiowej wstępuje w mechanizm, wprawdzie powoli, ale wskazówka się posuwa, posuwa .. aż nagle — zdarzyło się nieszczęście.

Było to w zimie, w piątek wieczorem. Po sutej kolacyi jak zwykle, modliliśmy się.

Świeczki szabasowe rzucały jeszcze ostatnie blaski skąpego światła; służąca podała świeże, suche orzechy, a w odwiedziny przyszła do nas ciocia Jenta. Była to zgryźliwa, bezzębna kobieta, którą mąż przed kilku laty porzucił, emigrując do Ameryki.

„Gyt szabes [1]) — powiada ciotka — wiedziałam, że macie smaczne orzechy, szkoda, że niema czem stluc. A bodaj mi dola moja tyle lat żyła. ile ja zębów mam w gębie... No, jakże ci się podobają dzisiejsze ryby? — a jakie drogie! Pytam dziś Menassego: „A to co za drożyzna?!“ słysząc to Perla, oh, ta pani wielka, przybiega do kupca z impetem: „Nu, nu, to mnie prędzej zważcie tego karpia!“

„A was co za gorączka opadła — pytam — Bóg z wami, nie obawiajcie się, staw nie płonie, a Menasse, nie odwiezie ryb do stawu. U bogaczów niby pieniądze tańsze, a za to rozum snać droższy? pożal się Boże!

No, no! Nie dała baba za wygranę. Kapcanie — powiada — nie mają tu co robić „tacy ludzie nie powinni mieć żadnych zachcianek...“ — Nu, co ty na takie hultajstwo? (Ot, za młodu siedziała z matką na targu — akurat. jak Pesia pyszni się swą córką, wydaną bez centa posagu za bogacza, et, żydowskie szczęście — powiadają, że nieszczęsne godziny na nią spadły — nie może przebywać razem z swemi dziećmi; a co? czy dobrze być macochą? Broń Boże! A jakie to szczęście? Dniem i nocą rozlegają się u niej ciągle krzyki, piski, wrzaski..)

Świece gasną. Cień na ścianach porusza się coraz szybciej, posuwa się wyżej i wyżej po ścianach. Orzechy trzeszczą, towarzystwo zajęte gawędą, opowiadaniem różnych bajek na chybił trafił bez żadnego związku. Ale we wszystkich prym wodzi ciocia Jenta.

Sza! — odzywa się po chwili — ot, niedawno wydarzyło się coś ciekawego.

---

[1]) Gyt szabes — przywitanie, „dobrej soboty“. (Uw. tłum.)

Niedaleko Jampola, o trzy wiorsty, rabusie napadli na żydowską karczmę, wymordowali całą rodzinę, małego dzieciątka w kołysce nawet nie oszczędzili — pozostała przy życiu jeno służąca, śpiąca na przypiecku. Usłyszawszy krzyk, skoczyła z pieca — patrzy przez szparę w drzwiach — okropność! gospodarz i gospodyni broczą w kałuży krwi na podłodze.

Widząc to, przez okno hop na ulicę, wybiegła na miasto i nuż krzyczeć: „Ludzie! ratujcie! gwałtu! ratujcie! gwałtu! gwałtu!!...

Nagle, podczas tego wołania cioci Jenty, rozlega się trzask i huk: trrach-ta-tarrach-bom-dzin-dzin-bom!...

Zajęci żywo tajemniczą historyą morderstwa, byliśmy święcie przekonani, że to rozbójnicy opadli nas i wystrzelili conajmniej z dziesięciu armat. Skamienieliśmy na chwilę, spoglądnęliśmy sobie nawzajem w oczy przez chwilę i jednym tchem równocześnie poczęliśmy wołać z całego gardła:

Gwałtu! gwałtu! gwałtu!...

Matka z wielkim impetem porywa mnie w swe objęcia, przyciska mnie do siebie z całych sił, krzycząc:

Moje dziecko, moje dziecko! Gwałtu! ratujcie!

Ha? a to co? co mu się stało, odzywa się wreszcie ojciec blady z przerażenia, wybałuszywszy osłupiałe oczy.

Nic, nic! sza! sza! woła ciocia Jenta, wymachując rękoma.

Służąca również drżąca jak listek, wbiega do pokoju z krzykiem:

Co za ‚gwałtu?!! co jest? pali się? gdzie się pali? gdzie?!“..

Kto się pali? co się pali? — a bodajżesz się ty spaliła— ty głupia dziewko — bodajeś szczezła — gromi ciocia Jenta

służącą. Ot, macie ją, nu, gdzie się pali? A do stu tysięcy djabłów!! słyszeliście coś podobnego? — Nu, czegoż do kaduka wrzeszczycie! Tfu! na moich wszystkich wrogów! To się przelękli, może wiecie czego? stuknięcia! ah, Bóg z wami to zegar—nu, co jest—zegar spadł. Już teraz wiecie? Powiesili tam Bóg wie jaką masę i spadł. A niby człowiek lepszym by był? A, wy...

Ochłonęliśmy nieco. Stajemy, pojedyńczo, zbliżamy się do zegara, oglądamy, istne rumowisko! nieborak leży zbity, złamany — na wieki!

Po zegarze! oho! — powiada ojciec, a głowa opadła mu na piersi, jak w chwili przybliżania się do trupa, załamuje ręce, a łzy do ócz mu się cisną.

Przypatruję się ojcu i mnie na płacz się zbiera.

Sza, patrzaj, cóż tak będziemy się smucić tem — odzywa się w końcu matka — zapewne tak Bóg chciał, niebiosa postanowiły, by dziś nastąpił kres zegara, jak u człowieka, by mnie Bóg nie skarał za me słowa. Niech to będzie kapurą [1]) za ciebie, za mnie, za nasze dzieci, wszystkich naszych przyjaciół, krewnych i za cały nasz naród — Amen Selah...

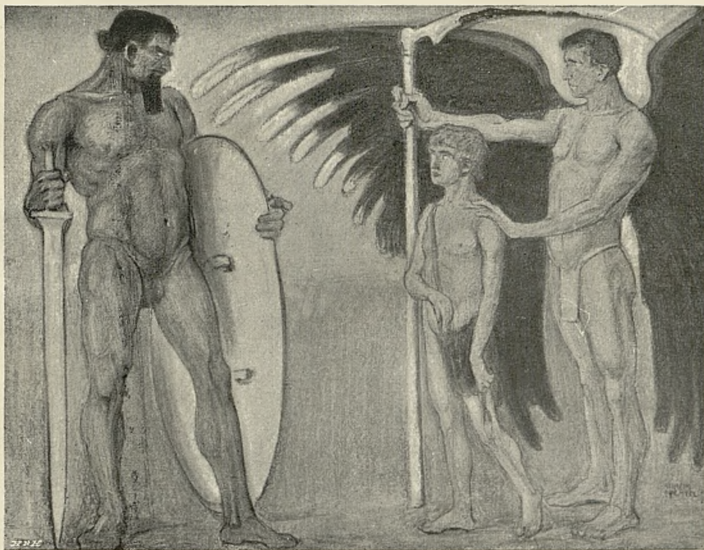
*

* *

Przez całą noc bujały w mej wyobraźni zegary — widziałem i nasz stary zegar leżący w prochu, odziany w koszulę pośmiertną. Zdawało mi się, że żyje on, tylko w miejscu wahadła, trzęsie się długi, ostry język, język ludzki,

[1]) Kapura — rodzaj ofiary oczyszczalnej. (Uw. tłum.).

Wilhelm Wachtel.

DAWID I GOLIAT

a zegar nie dzwoni, jeno jęczy, wzdycha tak ciężko, tak boleśnie... a każdy zgrzyt wrzyna się w mą duszę, jak sztylet i kłuje... kłuje...

A na cyferblacie, tam, gdzie zwykłem zawsze widzieć cyfrę XII, spostrzegam XIII tak, prawdziwą trzynastkę — dalibóg możecie mi wierzyć.....

RUCH A ODRODZENIE.

Aby zrozumieć ruch żydowski w jego głębokich łącznościach i aby z rodzaju jego powstania określić jego przeznaczenie, potrzeba zjawisko historyczne, które nazywamy renesansem żydowskim, objąć jako całość, potrzeba pójść za niem i cofnąć się w dzieje aż do jego zaczątków, do owego czasu w drugiej połowie ośmnastego wieku, kiedy to w skamieniały byt żydowstwa wdarło się jednocześnie z wewnątrz i z zewnątrz, w dwóch potężnych prądach — chasydyzmie i haskali—nowe, niesłychane i niespodziewane życie.

Aż po połowę ośmnastego wieku siła narodu żydowskiego tłumiona była nietylko przez zewnętrzne położenie, przez trwogę i mękę, przez ciasnotę i nędzę życia, nietylko przez ciemiężenie ze strony „narodów-gospodarzy", lecz także przez mocy wewnętrzne, przez samowładztwo Zakonu, tj. źle pojętej, spaczonej i przekręconej tradycyi religijnej, przez klątwę twardego nieporuszonego obcego rzeczywistości przymusu, który wszystko, co było jasnem i radosnem, skrzydlatem i żądnem piękna, prześladował i niszczył, który uczucie kaleczył a myśl więził. I Zakon uzyskał potęgę, jakiej żaden zakon nie posiadał u żadnego ludu i za żadnych czasów. Wychowanie pokoleń odbywało się wyłącznie w służbie Zakonu. Nie było osobistego z uczucia zrodzonego działania: tylko działanie według Zakonu mogło się utrzymać. Nie było własnego twórczego myślenia: tylko grzebanie w księgach Zakonu i w setkach ksiąg komentacyi Za-

konu i w tysiącach ksiąg komentacyi onych komentarzy danem było słowo. Zapewne, zawsze istnieli kacerze; ale czego mógł dokonać kacerz przeciwko Zakonowi? Dogmaty, w które ma się wierzyć, mogą być zachwiane przez kacerzy, którzy przywolują rozum do walki przeciw wierze. Ale Zakon życiowy, kierujący ludzkimi czynami, może być tylko albo zniesiony przez rozwój człowieka do samorządu duchowego, albo pokonany przez rozwój człowieka do wyższego Zakonu. Tu wreszcie stało się jedno i drugie. Przez stulecia zapewne szamotało się niejako podziemnie, a owe codzień na nowo wynurzające się i codzień na nowo tłumione kacerstwa były manifestacyami tego szamotania się, podkopującego Zakon. Nakoniec zaś wybuchło w podwójnym szturmie przeciw światopoglądowi i nauce Zakonu, przeciw rabinizmowi. Najpierw ujawniło się dojście do wyższego Zakonu życiowego: w chasydyzmie, w mistyce żydowskiej, w oswobodzeniu się uczucia; później nieco dojrzenie do samorządu: w haskali, w żydowskim ruchu oświecenia, w oswobodzeniu się myśli. Obie dążności powiodły do walk duchowych — i cielesnych, pełnych wstrząsającego tragizmu i wzniosłego komizmu. Obie sprowadziły nieświadomie żydowski renesans, a wraz z nim ruch żydowski.

Słowo chassid znaczy: pobożny, więc chasydyzm możnaby niemal przetłumaczyć wyrazem: pietyzm. Byłoby to jednak fałszywem, jeśli używa się tego ostatniego wyrazu w jego zwykłem znaczeniu. Chasydyjski pogląd na życie wolny jest od wszelkiej czułostkowości; jest to równie zdrowy jak w uczuciu głęboki mistycyzm, który wieczność wtwarza w doczesność i każe tej kształtować tamtą jak dusza kształtuje ciało; nawskróś pierwotne, ludowe i żywe wskrzeszenie neoplatonizmu; równocześnie w najwyższym stopniu Boga

pełne i w najwyższym stopniu realistyczne nauczanie ekstazy. Jest to nauka o czynnem uczuciu jako łączniku między człowiekiem a Bogiem. Tworzenie trwa wiecznie; twórczość dokonuje się dzisiaj i po wieki, a człowiek bierze udział w twórczości, skupiony w mocy i miłości. Wszystko co spełnia się w czystości serca, jest nabożeństwem. Celem Zakonu jest, by człowiek sam stał się zakonem. Oto kres samowładztwa. Jednakowoż twórcy chasydyzmu nie byli negatorami. Nie zaprzeczali dawnych form, lecz wkładali w nie nowe treści i wartości, a temsamem wyzwalali je. Chasydyzm, a raczej głęboki prąd psychiczny, który go wydał i niósł go na swych falach, zrodził typ żyda odrodzonego w uczuciu.

Innymi tory poszła haskala, która oczywiście i chasydyzm i rabinizm zwalczała, dlatego, że i jeden i drugi (mimo ogromnego rozłamu) opierały się na „wierze“ a nie na „wiedzy“. Haskala wywiesza sztandar wiedzy, cywilizacyi i Europy. Pragnie oświecać i jest równie powierzchowną jak wszelkie oświecenie, o ile mniema, że może wychodzić od poznania jako od rzeczy pewnej i nieproblematycznej; pragnie popularyzować i jest równie bezduszną i do niczego jak wszelka tak zwana popularna filozofia, która jak pasożyt z krwi innych żyje. Góruje nad tamtemi tem, że wrogiem jej była najbardziej zatwardziała i zaskorupiona ze wszystkich ortodoksyj, dalej swym świeżym młodzieńczym wymarszem, a wreszcie tem, że w każdej chwili była przejętą uczuciem świętej wojny o samorząd duszy, o kierowanie działania przez myśl własną działającego. Ale i haskala, choć mniemała, że znosi tradycyę, miala w sobie żywioły pozytywnie żydowskie i nadziei pełne. Chciała ona zeuropeizować żydów, ale nie myślała nigdy o ich wynarodowieniu. Językowi biblii poświęcała kult intenzywny. Czyniła martwą i oderwaną od rze-

czywistości hebrajszczyznę narzędziem żywej walki a temsamem wzbogacała ją i umocniała. A cokolwiek się czyni dla języka, to jest uczynionem dla ducha. Tak więc haskala służyła bezpośrednio i pośrednio myślowej regeneracyi narodu żydowskiego.

Z wnętrznych przewrotów, których wyrazem i środkiem zarazem były chasydyzm i haskala, zrodził się renesans żydowski. Zasługuje na uwagę, że współdziałały tutaj tesame żywioły co w wielkiej epoce trecenta i quattrocenta: mistyczno-uczuciowy, który tam ujawnił się bądźto jako teozofia, bądź w formie poezyi, i językowo-myślowy, który tam nazywał się humanizmem. I taksamo jak ów okres, oznacza renesans żydowski nie cofnięcie się, nie powrót, lecz odrodzenie się całego człowieka: odrodzenie, które zwolna, krok za krokiem, dokonuje się od czasów haskali i chasydyzmu aż po dni nasze i dalej dokonywać się będzie. Zwolna, krok za krokiem, powstaje nowy typ żydowski.

Żyd ery zakonnej był biernym bohaterem. Znosił wszystkie stadya męczeństwa bez krzyku i bez dumy, z niememi wargami i niemem sercem, nieruchomy. Jedynym jego oporem było jego zamknięcie się w sobie; i tego oporu nic nie umiało przełamać. Ale bierność miała cechę nietylko wielkości, lecz także nędzy i lichoty ludzkiej. Żyd nietylko walczył biernie, on biernie myślał i żył. Jeden tylko, Spinoza, miał dosyć owej natura naturans w sobie, by pełen twórczości i spokoju z ghetta wstąpić wprost w sferę wszechświata i silną nogą stanąć w pośród nieskończoności jak nikt przed nim; ale ileż najsłodszej skończoności musiał poświęcić, ileż niezastępnej łączności uczuciowej z przeszłemi i przyszłemi pokoleniami krwi swojej, jakiemuż nowemu i niewypowiedzianemu męczeństwu musiał się poddać i nieść je pod po-

włoką owego wielkiego spokoju przez życie; jakąż ledwie przeczuwaną zagadkę ogromnego zamknięcia się w sobie pozostawił nam ten oswobodzony Żyd ery zakonnej! Nowy Żyd, Żyd ery oswobodzenia kroczył śladami Spinozy, bez genialności ale z demoniczną śmiałością. Nie był on już biernym, lecz wolnym w czynie; działał już nie według Zakonu, lecz według własnego myślenia i czucia; i dążył do twórczości. Twórczość długo jeszcze została mu niedostępną, a w najgłębszych swych tajemnicach — samooddaniu, samooczyszczeniu, samozbawieniu — i dziś jeszcze mu się nie udzieliła. Lecz nawet samo spokojne wyrażanie się w czynie nie było mu zrazu użyczone. Duch oswobodzony pędził ku bezbrzeżnym dalom, zamiast działać wśród tego co jest dane. Niezastępna łączność padła ofiarą a nic większego nie uzyskano. Odrodzenie Żyda rozpoczęło się tragicznym epizodem, który dziś jeszcze się nie skończył a niema nawet znaczenia oczyszczenia rasy z nieszlachetnych elementów: albowiem i wielu z najlepszych nie zdołało się oprzeć; a nawet byli to ci właśnie, których śmiałość rozpalała najsilniej i najdalej unosiła. Wprawdzie poszczególne samorzutne natury w początkach dziewiętnastego stulecia osiągnęły pewien dziwny kosmopolityzm w prawdziwem tego słowa znaczeniu: czuły się w wszechświecie jak w domu; ale kosmopolityzm ten mógł utrzymać się w swej piękności tak długo tylko, jak długo duch Żydów musiał sobie wolność zdobywać i przez to uzyskiwał fascynującą wielkość. Skoro jednak „wolność ducha“ stała się i dla Żydów powszechnem i osiągniętem dobrem, kosmopolityzm wyrodził się w asymilacyę. Cywilizacya europejska zbyt szybko i zbyt bezprzejściowo wtargnęła w życie żydowskie, by haskala mogła ją zużyć i przetworzyć w spokoju. Tak część narodu została uwiedzioną do

sprzeniewierzenia się jego niewypowiedzianym ale wieczystym ideałom samodzielności i zamiast to co nowe powoli zdobywać i przyswajać sobie, wolała wziąć gotowe z rąk kulturniejszych narodów, kosztem własnej duszy. Na to patologiczne zjawisko przyczyniło się rozprószenie Żydów i spowodowane przez wielką rewolucyę zgoła anormalne przyspieszenie procesu emancypacyjnego.

Że mimo to wszystko asymilacya nie zdołała zniweczyć renesansu, że stała się dlań tylko aktem retardacyjnym, zawdzięczamy pewnemu zasadniczemu faktowi zagadnienia żydowskiego: fundamentalnej różnicy między Żydowstwem wschodniem i zachodniem w istocie i w losach. Żydowstwo wschodnie było od wieków mniej rozprószone niż zachodnie; miało bardziej charakter wielkiej i zamkniętej w sobie spólnoty ludzkiej a temsamem i więcej własnych żywiołów kulturalnych. Do tego przyłączyło się to, że cywilizacya wnikała do wschodu zwolna i że tutaj proces emancypacyjny nie miał prawie żadnego bytu. Haskala, która jak wszystkie czynniki renesansu miała tu właściwe pole działania, mogła przeto materyał cywilizacyjny organicznie przerobić. Asymilacya w większym stylu była tu wykluczoną także z tego powodu, że naród-gospodarz stał w tym wypadku nie na wyższym lecz na niższym etapie kultury. Do tego przystąpiło, że Żydzi wschodni byli zdrowszymi pod względem społecznym, ponieważ zło nieproduktywnej gospodarki pieniężnej w mniejszym stopniu ich opanowało. Nadto Żydzi zachodu musieli uledz otoczeniu i dlatego, że nie mieli własnego języka i wraz z obcemi słowami przyjmowali i wyobrażenia obce i obcą ideowość; tymczasem wschodni uzyskali ostoję w nader osobliwym, nawskróś anormalnym a jednak zbawiennym rozwoju językowym. Powstała bowiem z jednej strony bogata i wie-

lostronna hebrajska literatura i publicystyka, a język biblii stawał się coraz bardziej doskonałem narzędziem nowoczesnych umiejętności i idei, a zarazem jędrnie i pełno brzmiącym instrumentem oryginalnej poezyi; obok niego zaś i równocześnie rozwijał się idyom ludu, żydowszczyzna, fałszywie tak nazwany „żargon“, który żadną miarą nie jest dyalektem, lecz absolutnie res sui generis, językiem równouprawnionym, mniej abstrakcyjnym, lecz cieplejszym niż hebrajszczyzna, którą dopełniał niejako, bez czysto duchowego patosu tejże, ale pełen niezrównanie łagodnych i grubych, pieszczotnych i złośliwych akcentów; w żydowskiem ludowość sama stała się mową, a wzgardzony ten język stworzył początki czarownej poezyi, smętnie rozmarzoną lirykę i silną, dobrem okiem obserwującą nowelistykę. Dualizm ów jest potężnym objawem żydowskiego renesansu w całem bogactwie jego dążeń i w całej patologii jego ukształtowań.

Tak więc, podczas gdy na zachodzie Żydowstwo kruszyło się i rozpadało, na wschodzie renesans zdołał się przyjąć i stworzyć pozytywne wartości. Najsilniejszym jego wyrazem stał się ruch żydowski, nazywany także (w sposób nieraz w błąd wprowadzający) ruchem narodowo-żydowskim. Jest on szerzej i głębiej założony, niż zazwyczaj ruchy narodowe, bardziej rodzimy i bardziej tragiczny. Treść jego jest narodowa: dążenie do wolności i samodzielności narodu; ale forma jego jest *nadnarodowa*. Kompleks ideowy, przezeń stworzony, należy do *myślenia ludzkości*. A wyzwolenie, o którem marzy, dosięga wielkiego symbolu Zbawienia. *Albowiem jest to przedewszystkiem wyzwolenie wewnętrzne: wyzwolenie z golusu zwyrodnienia, wyzwolenie z ghetta chorej duszy.* Jest to spełnienie naszego wewnętrznego odrodzenia, które

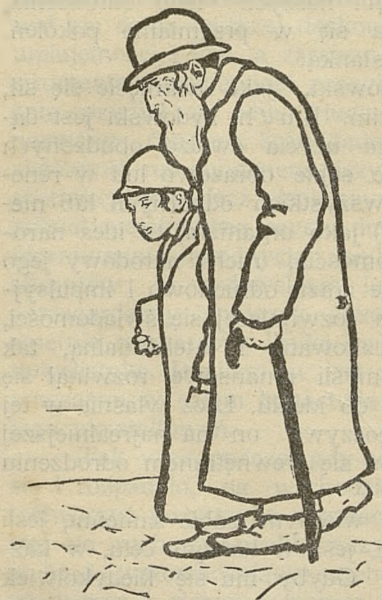
jest tęsknotą najgłębszych głębi naszych: tego odrodzenia, które się rozpoczęło i odbywa się w przemianie pokoleń. Wszystko inne jest tylko przesłanką.

Poznaliśmy renesans żydowski, jako ocknięcie się sił, drzemiących w ludzie żydowskim. Ruch żydowski jest dążeniem do wolnego i zupełnego użycia świeżo obudzonych sił. Jeśliby chciano przedstawić sobie obrazowo lud w renesansie (nie biorąc pod uwagę wszystkich odpornych lub nierozwiniętych jeszcze żywiołów) jako organizm, to idea narodowa będzie jego samoświadomością, ruch narodowy jego wolą. I tak jak wola występuje zrazu odruchowo i impulsyjnie, a następnie, pod wpływem rozwijającej się świadomości, staje się coraz bardziej zróżniczkowaną i intelektualną, tak ruch żydowski pod wpływem myśli renansowej rozwinął się z popędu samozachowawczego do ideału. Lecz właśnie w tej swojej najwyższej formie spoczywa on na najrealniejszej rzeczywistości: na dokonującem się wewnętrznem odrodzeniu Żydów.

Ruch żydowski pozostaje wiernym sobie samemu, jeśli pozostaje wiernym odrodzeniu: jeśli w każdym celu, w każdym środku o niem pamięta. Gdyby mu się kiedykolwiek przeniewierzył, postradałby swe wieczne znaczenie, swe absolutne uprawnienie, swój charakter nieśmiertelnego fenomenu w świecie duszy. Jak wiele ruchów ofiarowało już duchowe swe posłannictwo dla korzyści chwili! Lecz wówczas stało się im, jako wedle słów psalmisty stać się ma onemu, coby Jeruszolajim przepomniał.

MARCIN BUBER.

SYNOD W USZY *).

Było to w r. 138 po zw. e. Powstanie Bar-Kochby skończyło się. Tysiące **b o h a t e r ó w** padło w tem ostatniem pasowaniu się Żydów o wolność, lecz wytężania pozostały bez skutku, moloch rzymski zwyciężył. Betar, ostatnia twierdza żydowska uległa, a z nią straciła Judea resztki wolności, jakie jej jeszcze po zburzeniu świątyni pozostały. Administracya polityczna kraju, która po wojnie z Wespazyanem po części jeszcze była w rękach Żydów, teraz w zupełności przeszła na zarządców rzymskich, którzy w razie najmniejszego objawu życia narodowego mieli ją zgnieść już w zarodku. Smutny i ponury obraz przedstawiała wówczas Judea.

W arenach rzymskich tysiące brańców padało ofiarą

*) Rozprawa niniejsza jest streszczeniem obszernej pracy dra Samuela Guttmana, udzielonej nam łaskawie przez autora.

rozszalałych bestyj, lub też sprzedani w niewolę, ginęli zdala od nieszczęsnej ojczyzny. W kraju samym, wśród pozostałej ludności dopełniały dzieła zniszczenia głód i mór — nieodłączne towarzyszki wojny. Rabbi Akiba, dusza powstania całego zginął wśród tortur, a z jego śmiercią pozostała garstka jego uczniów, jak trzoda po stracie pasterza.

Szkoły zostały zamknięte, a wielu nauczycieli musiało ujść z kraju, by uniknąć srogich prześladowań. Przeciwnicy powstania nie szczędzili im też zarzutów, że za ich podnietą Judea porwała za broń.

Nędza ekonomiczna, ruina zupełna groziła narodowi w całej pełni. Kontrybucyę wojenną nałożoną na kraj Rzymianie ściągali z bezlitośną brutalnością. To też było powodem tłumnej emigracyi nawet tych Żydów, którzy przedtem marzyli o zaszczytnej śmierci na polu walki. Niektórzy zamożniejsi rozdawali całe swe mienie, sobie nic nie pozostawiając. Ofiarność ich była raczej wypływem beznadziejnej rozpaczy, niż miłosierdzia. Chciano w ten sposób zgłuszyć w sobie boleść po utracie wolności. Wiele kobiet, których mężowie wyruszyli na wojnę, sprzedawało za bezcen swe posiadłości nie ulegające kontrybucyi wojennej, byle wyżywić swe dzieci.

Nędza ekonomiczna pociągnęła za sobą upadek moralności wśród Żydów. Wskutek prześladowań religijnych Hadryana, nastąpiło zobojętnienie klas niższych dla narodu i religii. Nękani uciskiem, porzucili oni obrzędy religijne, zanikła wśród nich znajomość pisma św., a nawet zwykłych modłów codziennych nie odprawiano. O upadku tym mamy wiele świadectw ówczesnych nauczycieli. Donosicielstwo kwitło w najlepsze, tak, że żaden nie był pewnym, czy nie zostanie zdra-

dzony przez własnego brata. Prócz tego lichwa grasowała w zastraszający sposób wśród ludu.

Jeśli naród znajdujący się w tak opłakanych stosunkach przed śmiercią Hadryana, przecież się podniósł i powstał do nowego życia, to jest to zasługą w głównej mierze zgromadzenia nauczycieli w Uszy i reform przedsięwziętych na tem zgromadzeniu.

Ze śmiercią Hadryana (138) zmniejszył się nieco ucisk narodu żydowskiego. Wprawdzie wzbroniono jeszcze Żydom przestąpić Jeruzalem, lecz większość srogich postanowień cofnięto. Następca Hadryana kierując się tradycyą udzielania amnestyi przy obejmowaniu rządów, udzielił nieco i Żydom z swych dobrodziejstw. Wskutek starań jakiejś matrony rzymskiej, przychylnej religii żydowskiej, zniesiono surowe represalia religijne, a wygnańcom zapewne pozwolono wrócić do ojczyzny. A zresztą — czegoż teraz miano się obawiać ze strony Żydów? O całkowite zgnębienie i upokorzenie ich postarał się już Hadryan, Antoninus Pius mógł więc być względem nich łaskawym.

Dzień 28 Adar obchodzono jako uroczystość świąteczną; taką była ogólna radość z powodu zniesienia zakazów religijnych. Pozostali przy życiu uczeni, mogli teraz powrócić i na nowo jąć się swej pracy. Nadeszła wreszcie chwila, by naród broczący jeszcze we krwi swych synów zabrał się z całą energią do pracy, ażeby rozbudzić jeszcze ostatnią iskrę niewygasłego życia narodowego. Uczniowie Rabbi Akiby postanawiają w tym celu zwołać zgromadzenie nauczycieli, któreby obmyśliło dokładnie plan wyrwania narodu z letargu i odrętwienia. Na miejsce zboru wybrano Uszę, miasteczko, z którego dziś jeszcze istnieją gruzy, w bliskości Szafar-Am. Miejsce to z wielu względów było najodpowiedniejszem. Od-

dalone od Cezarei, rezydencyi namiestnika rzymskiego, mogło skutecznie ukrywać działalność nauczycieli przed argusowem okiem satrapy. A zresztą było ono jeszcze za R. Gamaliela I. siedzibą patryarchatu. Przedewszystkiem jednak przyczyniła się do wyboru tego miejsca ta okoliczność, iż zapewne wiele miast wahało się pozwolić uczniom R. Akiby na zgromadzenie się w ich murach, a tylko wpływowi R. Jehudy b. Ilai udało się jako obywatelowi Uszy uzyskać pozwolenie swych współobywateli na synod w tem mieście. Synod zwołało siedmiu nauczycieli, z których wszyscy byli ongiś uczniami Rabbi Akiby.

Wśród nich najwybitniejszym był R. Meir, który najwznioślej i najlepiej mistrza swego pojął i jego naukę rozszerzył i uzupełnił. Wziętość swoją i przywiązanie zawdzięczał on w głównej mierze swemu umiejętnemu wykładowi i porywającej, pełnej głębokiej treści, retoryce.

Nic też dziwnego, że nazwano go dla tych wybitnych zalet umysłu i charakteru „Meir“ t. z. świecący.

Drugie miejsce zajmował R. Juda b. Ilai. W przeciwieństwie do pierwszego nie był on cenionym tyle z powodu swych oryginalnych poglądów i nauki, jak fenomenalnej wprost pamięci, która mu pozwoliła zachować w umyśle cały dorobek Halachy od R. Jochanana b. Zakkai począwszy. Jak R. Meir uzyskał rozgłos swemi publicznemi kazaniami, tak ten stał się nadzwyczaj popularnym z powodu swej osobistej uprzejmości i dobroci serca. Nawet i wśród surowych urzędników rzymskich cieszył on się wielką przychylnością.

Miłością ziemi ojczystej a nieubłaganą nienawiścią Rzymian odznaczał się trzeci ze zgromadzonych Szymon b. Jochai. Świadek strasznych mąk swego ukochanego mistrza, pałał on żądzą zemsty ku śmiertelnemu wrogowi Judy.

Czwarty z rzędu był R. Jose b. Halafta. Był to człowiek o wielkich zaletach charakteru a miał umysł tak bystry, że często jemu oddawali sprzeczne poglądy do rozstrzygnięcia. Działał on także na polu historyografii, a niektóre fragmenty zachowane w literaturze talmudycznej, świadczą wymownie o jego talencie.

Piąty z nauczycieli R. Nehemiah był znakomitym tłumaczem tradycyi ustnej i pierwszym znanym gramatykiem.

Szósty z rzędu R. Elieser, b. R. Jose z Galilei, był agadystą i cenionym autorem 32 reguł hermeneutycznych.

Ostatnim wreszcie i najmłodszym z zgromadzonych był R. Elieser, b. Jakób II.

Że nie wszyscy uczniowie R. Akiby tu się zjechali, powodem były uciążliwości dalekiej podróży, a przedewszystkiem odgrywały tu rolę względy polityczne, by przez zgromadzenie większej ilości uczonych nie zwrócić uwagi władz rzymskich. Prócz wymienionych brało też udział wielu obywateli z Uszy i dominujące stronnictwa Galilei. Ta ostatnia bowiem mniej ucierpiała wskutek wojny. Nie stawiała ona tak zaciętego oporu edyktom Hadryana, jak bezwzględnie narodowi Judejczycy, wskutek czego oszczędziła ich zemsta wroga. Sądząc więc, że większość narodu przebywa w Galilei, postanowili nauczyciele założyć tam centrum politycznej i kulturalnej swej działalności. Jeśli przyjmiemy, że obchodzenie Nowego Roku w Uszy, według rytuału R. Akiby, było aktem poświęcenia synodu, moglibyśmy czas tegoż oznaczyć na miesiąc Tischri r. 140.

Nie ulega kwestyi, że reformy ustanowione w Uszy przewyższyły liczbą rozporządzenia, znane nam z literatury talmudycznej, pod nazwą תקנות אושא. Dyskutowano tam jak możemy się domyśleć ze słów נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהם nietylko nad przeważną częścią Halachy, lecz także nad środ-

kami, któreby możliwie prędko zapobiegły szerzącemu się upadkowi. Niestety większość uchwalonych tu reform poszła w zapomnienie. Z zachowanych jednak reform poznajemy charakter ich wybitnie narodowy. Miały one w pierwszym rzędzie za cel zbudzić naród z apatyi, zachęcać go do pracy i wytrwania, przeprowadzić mur graniczny, któryby przeszkodził zgubnej asymilacyi i podnieść samopoczucie narodowe u Żydów.

Reformy te były następujące:

1) „Nie wolno nikomu na cele dobroczynne wydzielić więcej jak piątej części swego mienia“. Zabroniono rozdawnictwa całego majątku wśród najuboższych, by potem o żebraczym chlebie nie błąkać się po kraju.

Resztą majątku ma każdy przyczynić się do podniesienia dobrobytu ogólnego, przez zakładanie nowych ognisk pracy i przez podjęcie zaniedbanej uprawy roli. Obowiązek uprawy ziemi miał się stać węzłem łączącym każdego z wspólną ojczyzną, miał przeciwdziałać emigracyi i powrócić zniszczonej ogniem i mieczem Judei blask dawny.

2) Druga uchwała dotyczy wychowania dzieci. „Każdy ma obowiązek nieletnie swe dzieci wychowywać.“ Zbrodnię popełnia ojciec, który w głuchej rozpaczy, wskutek utraty bytu narodowego opuszcza domowe ognisko i pozostawia dzieci zupełnie na pastwę losu. Naród, który się rzucił w objęcia zupełnego zwątpienia, należało obudzić z letargu, przez wskrzeszenie w jego sercu owego potężnego poczucia ogniska domowego, które było i jest cechą wybitną Żydów.

3) Dalej postanowiono, by rodzice, którzy jeszcze za życia swego zrzekli się mienia na rzecz potomstwa, musieli być przez tych ostatnich utrzymywani. Uchwała ta była aktem nietylko pietyzmu ogólnego, lecz i prawa wynikającego z potrzeby życia społecznego.

4) Dla dobra powracających z pola bitwy wydano rozporządzenie tyczące się sprzedaży majątku żon t. zw. נכסי מלוג. Było bowiem ówczesnem prawem żydowskiem, że kobieta, która wyszła za mąż zachowywała i nadal swój nieruchomy majątek, zaś mąż miał tylko prawo rozporządzania dochodami tego majątku. Teraz uchwalono, że w razie sprzedaży przez żonę własnego dobytku, może małżonek nawet po jej śmierci żądać zwrotu tej posiadłości od nowych właścicieli. Tym ostatnim wcale nie wyrządzano krzywdy. W sposób chytry i podstępny, korzystając z rozpaczy i nieświadomości żony, kupowali oni posiadłości za bezcen, tak, iż zapłacona kwota równała się rocznemu dochodowi z owoców. Powracający weterani lub wygnańcy, którym po długiej tułaczce pozwolono powrócić, znajdowali przynajmniej kawał własnego gruntu, na którym mogliby jako tako w spokoju wyżyć.

Pozbawionym tej szczypty ziemi nie pozostawało nic innego jak nowa tułaczka z miejsca na miejsce o chlebie żebraczym.

5) Wydano również rozmaite wskazówki w sprawie nauczania i wychowania młodzieży. Rodzice powinni wpływać na swe dzieci raczej dobrocią i miłością niż srogim rygorem. Postanowienia te, acz tworzą ogólne reguły pedagogiczne, mimo to wywołane zostały specyalnie wymogami ówczesnych stosunków. Bywały częste wypadki, iż rodzice skutkiem własnej rozpaczy stawali się wprost tyranami dla swych dzieci, lub też z powodu ubóstwa pozwalali dorastać młodzieży w zepsuciu i lenistwie. Usunięto tedy temi regułami dwa te szkodliwe extremy, by przez racyonalny sposób wychowania, stworzyć generacyę silną fizycznie i moralnie.

6) Niemniej ważne miejsca zajmują postanowienia w sprawie dziesięcin i norm płodów ziemi roku siódmego.

Wobec ogólnej nędzy ekonomicznej i upadku uprawy ziemi, zgodzono się jednomyślnie na uchwałę, by nie obciążać rolników zbyt wielkimi daninami.

7 i 8). Główny nacisk położono również na cześć i szacunek dla starszych. Z jednej strony zabroniono jaknajostrzej rzucać klatwę na nauczyciela, jak to nieraz bywało, z drugiej strony nakładano wielką karę na wykraczających czynnie przeciw starszym. Pouczeni smutnymi skutkami wielu klątw wskutek zawiści partyjnych, a zarazem zniewoleni skargami obecnych זקני הגליל (starców z Galilei), wydali Rabini te uchwały w przeświadczeniu, że dla wzmocnienia żydostwa przedewszystkiem wewnętrzna harmonia sił jest konieczną.

9) Rabini wyżej wymienieni mieli też ułożyć modlitwę הטוב והמטיב, z okazyi pozwolenia zajęcia się pogrzebaniem poległych wojowników. Modlitwa ta miała być odmawianą przy każdym stole, jako wieczna pamiątka dla nieśmiertelnej sławy wojowników w walce o najświętszy skarb narodowy, o wolność.

Rzeczą Rabinów było wszystkie te uchwały w czyn wprowadzić, rozszerzyć i propagować wśród ludu, założyć nowe szkoły i zreorganizować stare, a przez kazania i wykłady działać dodatnio na lud.

Przed rozejściem zebrali się tak rabini jak i mieszkańcy Uszy na wspólną ucztę pożegnalną, poczem pełni nadziei na przyszłość, pełni zapału dla świętej sprawy odrodzenia narodowego, rozeszli się Rabini do domów, by tam dopiero rozpocząć prawdziwie wielką pracę narodową. I nie zawiodły ich nadzieje! Dzieło przez nich zapoczątkowane przetrwało całe wieki i stało się silną ostoją moralną dla narodu żydowskiego, który pomimo prześladowań i ucisku tylu wieków, żyje, istnieje i dąży do celu, zwycięztwa i wolności.

O EMIGRACYI ŻYDOWSKIEJ.

Wie halt ich dus ous s' awade a Winder
Wie ich' schlepp meine schlafe geschwollene Füss.
Wie ch' blondze arim mit meine ureme Kinder
Wie ich steh' wie ich kim is mir finster in wüst
Du thu' me net steh'n dort thu me net liegen
Du nemmt men fin mir die Kojches arous
In überall hör ich dem eigenen Nigen
Ich halt dus nit ous.

Ze zbioru pieśni Warszawskiego.

W salonie krakowskiego towarzystwa sztuk pięknych wystawiony był obraz żydowskiego malarza Hirschenberga. Artysta uchwycił w nim tragizm współczesnej niewoli naszej i z siłą przejmującą widza do głębi wyraził swoje uczucia na płótnie, zatytułowanem „Golus". W emigracyi i tułaczce uwydatnia się najwybitniej niewola ludzka, bo dokuczliwie musi już nędza docisnąć starcowi, aby zniewolić jego do poszukiwania za chlebem i zarobkiem w obcych zupełnie nienieznanych strefach świata.

Co prawda to fakt, że kraj opuszczony właściwie nigdy dla niego nie był miłem schroniskiem. Ucieczka przychodzi mu tedy łatwiej, niż emigrantowi narodowości włoskiej lub niemieckiej, a nawet i polskiej, bo kiedy tym pozostają w sercu miłość i przywiązanie do ziemi rodzinnej — to u emigranta

Żyda porzucona ojczyzna jest tylko synonimem „pogromów“ i piekła, z którego uniósł ocalone życie. Dążenie do zrzucenia jarzma niewoli rosyjskiej, rumuńskiej, lub uniknięcia śmierci głodowej w „liberalnej“ Galicyi okupuje on ciężką poniewierką. Przy braku bowiem funduszów choćby na 100 wiorstowy bilet koleją żelazną dążą rok-rocznie w świat tysiące rodzin żydowskich, owianych nadzieją, że bracia w Izraelu zginąć im nie dadzą i nie odmówią zaopatrzenia na dalszą drogę. Wiedzie ona do Londynu albo do Ameryki. Liczba takich podróżnych zastraszające czyni postępy. Do samych Stanów Zjednoczonych północnej Ameryki przybyło w 1902/3 roku 76.295 Żydów pochodzących z Rosyi, Austro-Węgier i Rumunii. W statystyce zamorskiej emigracyi galicyjskiej, Żydzi odgrywają rolę nader wybitną. Przypuszczają słusznie, iż na 80.000 wychodźców galicyjskich, którzy w roku 1902/3 wyjechali do Kanady, Brazylii i Ameryki północnej nader pokaźna cyfra przypada na Żydów bo około 18.000. Losem wyjeżdżających dotąd nie interesowano się wcale. Dzięki tej niedbałości właściwie nie wiele wiemy o naszych braciach, szukających zarobku w obcych częściach świata mimo, iż między emigrującemi narodowościami stanowimy odłam pokaźny tak, iż siłą i ilością emigracyi wywalczyliśmy nawet uznanie naszej narodowości.... w zapiskach statystycznych amerykańskich władz portowych.

W Anglii rejestrują nas jeszcze zawsze jako Polaków i Rosyan, jakby dla dosadnego przypomnienia niepożądanym przybyszom ich wcale niewesołej przeszłości, przed którą i w Anglii nie jest im danem ukryć się zupełnie.

Głównymi krajami imigracyi żydowskiej są jeszcze ustawicznie Anglia i Ameryka północna. Rzeczą przemyślnych polityków i żydowskich mężów stanu będzie już w czasach

najbliższych otworzyć proletaryatowi żydowskiemu inne centra do osiedlenia.

W każdym razie napychanie przeludnionego ghetta londyńskiego i nowojorskiego corocznym kilkunastotysięcznym świeżym przypływem wychodźców wywołać może katastrofę, za którą pokutować będą w pierwszym rzędzie Żydzi wschodnio-europejscy.

Siła suggestyi wpływa niewątpliwie na to, iż rodacy nasi z szczególnem upodobaniem wybierają sobie te właśnie miasta za cel swej podróży. Wszak tam znajdą licznych przedstawicieli żydowskich zaułków: Litwy, Królestwa, Wołynia, Galicyi i Naddunajskiego Królestwa. Na ich poparcie jako krewnych i znajomych liczą pozostali w Europie i od nich ciężko pracujących na życie, a świeżo upieczonych obywateli amerykańskich łatwiej i skuteczniej doznają poparcia, aniżeli od bogatych gmin, pseudofilantropijnych instytucyi i milionowych bankierów żydowskich w Niemczech, Austryi lub Francyi.

Tem się również tłumaczy nieufność przybyszów do wszelkich organizacyj filantropijnych w samej Ameryce. Po nabytych wśród drogi doświadczeniach prysły zupełnie iluzye co do życzliwości bogatych „braci“ na Zachodzie. Wynędzniali biedacy przebyli sporo katuszy, zanim wyżebrali grosz na przejazd w smrodliwych norach międzypokładowych. Skoro osiągnęli cel swoich marzeń, najpierw kartę okrętową, a potem wybrzeża Ameryki, nie pragną już wcale pomocy, ni zasiłków, lecz jedynie okazyi do pracy. Przyzwyczajonego do marnych zarobków w Galicyi lub Rosyi krawca olśniewa cena ofiarowana w Nowym Yorku. W domu żył on z rodziną za rubla, lub austryackiego guldena nieraz i cały tydzień, a tam może zarobić i dolara dziennie. Chęć do dalszej tułaczki zupełnie

w nim znikła, bo jeszcze przy lądowaniu na wysepce Ellis Island dała mu się ona rozpaczliwie we znaki.

Ekonomista wiedeński Philipowich omawiając komisyjne badania europejskich wychodźców do Stanów Zjednoczonych i samowolę komisarza emigracyjnego, podnosi słusznie, iż na kuli ziemskiej nie ma może miejsca, gdzieby przed oczyma badacza rozlegał się taki rozmiar cierpienia i rozpaczy, nadziei, kiełkującego szczęścia i tragicznego losu, co w Ellis Island. Pamiętać zaś o tem należy, j ką sumę zawiedzionych nadziei, upokorzeń i prześladowań przebyli nasi nieszczęśliwi rodacy, zanim dostali się na Ellis Island. Z zapadłych gubernij rosyjskich i miasteczek galicyjskich o głodzie i o żebranym groszu przekradali się oni przez kordony graniczne. Pukali przeważnie napróżno przed wspaniałymi portalami swoich niemieckich współwyznawców. Ci zaś truchleją na widok wschodnio-europejskich rodaków, dla których ukuli specyalne określenie „schnorrerów", i aby ich nie zachęcić do zbyt częstych odwiedzin, odmawiają stale swej materyalnej pomocy. Nie rozumieją oni przyczyn wywołujących wśród Żydów gorączkę wychodźczą, sądzą tedy, że obostrzeniami administracyjnemi i zamkniętemi szczelnie kasami swojemi uda się Żydów odwieść od wyboru między zagładą we wschodniej Europie, a bardziej ludzkiem życiem w Ameryce.

Po rozpatrzeniu się w tych stosunkach zrozumiemy, dlaczego przybysze unikają w Nowym Yorku wszelkich komitetów. Podczas uciążliwej podróży doznali oni mało racyonalnej pomocy ze strony filantropów a skoro się tu i ówdzie pomoc jakaś znalazła, była ona przeważnie źle zastosowana, a rzadko skutecznie i racyonalnie wykonana. W świecie zaznajomił się tułacz ze sposobami rafinowanego wyzysku, o jakim w rodzinnem miasteczku śnić mu się nie mogło.

Pierwotny swój optymizm i dobroduszną łatwowierność zamienił tedy na pesymizm i nieufność nawet wobec tak pożytecznej instytucyi, jaką jest bezsprzecznie nowojorska „Jewish agrikultural and Industrial aid Society“. Specyalna jej sekcya „Removal Office“ zajmuje się dyslokacyą przybyszów po rozmaitych stanach zjednoczonej republiki.

Mimo energii i zapobiegliwości tego biura, które wyszukuje przybyłym posady i przewozi ich własnym kosztem na miejsce przeznaczenia, stosunkowo nie wykazuje ono wydatniejszych rezultatów.

Przesiedlono w ten sposób w roku 1902 z Nowego Yorku 3000 Żydów, a w roku 1903 cyfra przesiedlonych wynosiła 5500. Jest to jakby kropla w morzu wobec licznego napływu rocznego, który w samym porcie nowojorskim jest 12 razy większy. Ruch wychodźczy ma pęd już tak silny, że wszelkie próby sztucznego stłumienia na nic się nie przydadzą, bo będą tak nadaremne jak wstrzymanie naturalnego biegu rzek. Wychodźtwo stanowi dzisiaj najpotężniejszy może ruch socyalny w całej Europie i jest jednym z najskuteczniejszych jeszcze regulatorów pracy i zarobku. Przez emigracyę poprawia się fatalne położenie materyalnie wyzyskiwanych warstw społecznych, którym nieznośna konkurencya uniemożliwia wszelkie warunki do minimalnej egzystencyi. Jak w ścisłym pozostaje ona związku z życiem socyalnem, dowodzi właśnie cyfra wychodźtwa żydowskiego, ilustrowana choćby na stosunkach galicyjskich. Do roku 1890 kiedy polityka krajowa nie była jeszcze przesiąknięta pierwiastkami antysemickimi, liczba ludności żydowskiej stale i nieproporcyonalnie wzrastała. Zupełnie zmieniły się już stosunki w okresie od roku 1890—1900 w którym to czasie suma urodzeń przewyższa sumę zmarłych o 148.107 wypadków, w istocie je-

dnak liczba Żydów wzrosła jedynie o 39.110 osób. Pokaźna reszta w imponującej liczbie **108.949** osobników szukać musiała szczęścia po za granicami Galicyi, bo w kraju tym pobyt dla nich stał się niemożliwy. Stan ten w następującem dziesięcioleciu wykaże niewątpliwie znaczniejszy jeszcze postęp w kierunku ujemnym. Zarówno przez swój objaw żywiołowy jakoteż i ze względów na źródło swego pochodzenia wysuwa się dzisiaj emigracya na pierwszy plan t. zw. naszej polityki współczesnej. Charakter jej panjudejski ogarnia w istocie wszystkie kraje zamieszkiwane przez Żydów. Powoduje to nadzwyczajną aktualność kwestyi tej zarówno w Rosyi jak Rumunii i Galicyi, a ruch ten odbija się w rzeczy samej i na stosunkach ludności żydowskiej osiadłej w Ameryce i Anglii. Wychodźtwo trwa nieprzerwanie i wyludnia wprost liczne miejscowości wschodniej Europy, mimo to jednak odbywa się ono chaotycznie, bez planu i należytej organizacyi. Trudno ją było stworzyć, skoro najpoważniejsze instytucye żydowskie hołdowały asymilacyi i pod jej wpływem ograniczały zakres swego działania jedynie do współwyznawców tej narodowości, do której wedle miejsca swej siedziby, Żydów zaliczyć chciały. Większość tych korporacyj zawdzięcza również swoje powstanie jedynie gwałtownym potrzebom chwili, co z natury rzeczy wpływać musiało ujemnie na sprężystość akcyi, skoro chwilowa potrzeba ustała.

Na tym gruncie wyrosła „Aliance Israelite“ i jej bogata siostrzyca „Ica“. W chwilach najgroźniejszych dla Żydów, gdy krew się lała, lub ukazy carskie wyganiały proletaryat żydowski w imię dobra rosyjskiej idei państwowej, sypały się datki wielkich i małych filantropów. W podobnej sytuacyi doraźnego działania nie ma atoli czasu na programy i badania stosunków. Większość Żydów zachodnio-europejskich

nie rozumie dzisiaj jeszcze przyczyn wędrówek żydowskich i kładzie je jedynie na karb nieprzychylności poszczególnego ministra, za którego ustąpieniem zniknie również pobudka do wychodźctwa. Ze swej strony czynią oni wszystko, aby emigracyi przeszkodzić, odmawiają tedy nietylko pomocy materyalnej, ale nawet opieki prawnej i moralnej przejezdnym ze Wschodu rodakom. Nie szczędzą jałmużny, ilekroć chodzi o wstrzymanie ruchu emigracyjnego i wspieranie rozmaitych przedsiębiorstw, rzekomo temu celowi służyć mogących. Znajdują się więc krocie na wspomaganie różnorakich Hilfsvereinów, mających zaszczepiać przemysł domowy i inne przestarzałe sposoby zarobkowania. Koszlawe te organizacye utrzymać się nie mogą, pomimo hojnych subwencyj, bo niszczy je wielki przemysł, postęp socyalny i nowoczesna technika. Tak idą na marne miliony „Ici“, krocie „Aliance“ i tysiące „Hilfsvereinów“, przeznaczone do ratowania wschodniego Żydowstwa. Równocześnie, kiedy zawodzą eksperymenty socyalne zainaugurowane przez Wiedeń, Berlin i Paryż kołatają daremnie tłumy rodaków przed biurami owych korporacyj, aby im udzieliły biletów na przejazd do Ameryki, bo tam ich znajomi dorabiają się dostatków, a oni z domu uciekli przed nędzą....

Do porozumienia dotąd nie przyszło. Ludzi pracy traktuje się jako żebraków i natrętnych włóczęgów, a ci odwdzięczają się swoim bezwzględnym opiekunom zasłużoną nieufnością i zawstydzają ich swoim uporem i wytrwałością w dążeniu do obranego celu.

Tyle bolesnej ironii kryje się w historyi żydowskiej, wylewa się ona również i na kartach obecnej emigracyi. Miliony leżą, lub marnieją, bo ich szafarze nie zdecydowali się co do sposobu ich użycia; miliony Żydów cierpi fizycznie

i degeneruje się moralnie, bo wielcy w „Izraelu“ nie chcieli się wgłębić w spółczesne położenie swego ludu.

Typowym tego objawem jest zupełna nieznajomość stosunków emigracyjnych. Nie wiemy jakie fundusze idą rocznie na wspieranie wychodźców, a jeszcze mniej jest nam znane, czy wsparć się udziela celowo; nieraz udziela się emigrantowi zasiłków do pewnego tylko etapu, a w dalszym ciągu podróży zostawia się go na lodzie. Oddaliwszy się bowiem od stałego miejsca zamieszkania, a nie mając za co wybrać się w dalszą podróż, uważa on za łaskę, skoro się go przynajmniej odsyła z powrotem.

Ciasno jest niezmiernie Żydom w Londynie, w Nowym Yorku, ale poza Londynem i Nowym Yorkiem są jeszcze liczne i wielkie centra przemysłowe, gdzie pracą ręczną wyżywić się można. Decentralizacya może osłabić ostry charakter obecnego przesilenia. Silna organizacya oparta o wszystkie większe korporacye żydowskie, wspierana przez grupy lokalne we wschodniej Europie łatwo może zyskać zaufanie rodaków, a temsamem pokierować nimi w sposób odpowiedni.

*

* *

Prócz strony socyalnej interesować nas oczywiście musi i moment polityczny. Jeśli bez względu na przekonania partyjne, mamy wszyscy obowiązek nieść pomoc tonącym, umożliwić im warunki lepszego życia i wskazać drogi do tego wiodące, nie śmiemy jako patryoci lekceważyć sobie niebezpieczeństwa, jakie tkwi pod względem narodowym w rozsypce naszego ludu. Skoro z przyczyn socyalnych nastać musi pewna decentralizacya i skoro ruch emigracyjny kierować wypadnie do różnych krajów i miejscowości, nie wolno zapomnieć i o obowiązkach narodowych. Zwarte kolonie rolnicze

czy przemysłowe utrzymać mogą narodowy charakter wychodźcy i zarazem zapewnić mu trwały dobrobyt materyalny. Musimy bowiem stale mieć przed oczyma pewnik, że współczesne osiedlenie się Żydów gdziekolwiekbądź poza Europą samo przez się nie stanowi jeszcze żadnego minus w naszym bilansie narodowym. Minusem tym stać się może dopiero wynarodowienie ich. Niebezpieczeństwu temu łatwo zdoła się atoli zapobiedz przez należyty kontakt i uświadomienie narodowe. Wszak dotarło ono dzisiaj do sfer i okolic, które już dawno miano za stracone.

Hołdowanie fatalizmowi politycznemu jest zarówno szkodliwe jak l e k c e w a ż e n i e emigracyi, bo o n a opóźnia rzekomo powrót do Syonu. Swoboda i światło te mają zalety, iż nęcą do siebie. Wolny Syon będzie więc zawsze dostateczną przynętą dla ludu naszego.

Szerzący się syonizm wśród przybyszów amerykańskich najlepszym jest dowodem, że zwolenników równie wiernych znajduje on wśród naturalizowanych obywateli amerykańskich, jak w szeregach desperatów, dla których ucieczka ostatnią stanowi deskę ratunku.

Słusznie tedy pracują syoniści, nieraz niestety zupełnie odosobnieni, nad niesieniem pomocy emigrantom. Urągają bowiem wszelkiemu opisowi przykłady nędzy, zdzierstwa i wyzysku, jakie doświadcza na swej skórze emigrant nasz podczas całej tragedyi, której forum stanowi długi szlak od granicy niemieckiej aż po wybrzeża Anglii lub Ameryki.

Jedyną na to radą jest uregulowanie wychodźtwa na zasadach rozumnej polityki socyalno-narodowej. Środkiem do celu jest silna organizacya.

Świeżo dopiero na zjeździe w Frankfurcie stronnictwo syońskie przez usta swego wybitnego delegata, architekty Marmo-

reka, przyrzekło współudział swój w stworzyć się mającej ogólnej światowej organizacyi z programem uporządkowania emigracyi żydowskiej. Współudział tembardziej jest piekący, ile że nędza zawsze była przedmiotem największego wyzysku, a emigranci żydowscy czują trafność aforyzmu tego najdotkliwiej na swoich chudych barkach....

HENRYK LOEWENHERZ.

LEWKO BAŁABAN

(burmistrz kahalny lwowski z końca XVIII. w.).

SZKIC HISTORYCZNY.

Był dzień słotny jak zwykle bywa w jesieni. W ulicy żydowskiej błota było sporo, bo było już przeszło 6 miesięcy po wiosennem ulic czyszczeniu, a na zimę ulic jeszcze nie porządkowano. Były tutaj wprawdzie bruki, lecz ludzie i to najstarsi nie pamiętali kiedy je położono. Pan wojewoda i generał ziem ruskich generalnej Rpltej marszałek, kałuski, latowicki, wielizki starosta Jaśnie O. August Alexander na Klewaniu i Żukowie książę Czartoryski natychmiast po objęciu urzędowania, starszym kahalnym przykazał ostro ulic „ochędóstwo", lecz choć już kilka lat od czasu tego upłynęło, a na kalendarzu liczono dzień 5. października roku pańskiego **1766**, rozkaz został na papierze. Co wpływało na opóźnienie wykonania, czy ryby, korzenie i inne alimenta posyłane regularnie podwojewodziemu Imć. Panu Orlewskiemu, czy pewne ulgi w spłatach koncedowane instygatorowi Ulanowskiemu, czy może w te ulice więcej padało deszczu, a mniej promieni słonecznych, trudno po tylu latach zadecydować. Zrana maszerowali Żydzi starzy i młodzi, a każdy miał w zanadrzu bukiecik z liści wierzbowych t. zw. hoszana, niektórzy zaś nosili w tym roku po raz ostatni palmę, by nią w synagodze siedmiokroć obejść bimę (almemor) i wstawić ją do kąta.

Już cała starszyzna poszła do synagogi, czekano tylko na rabina. Burmistrz kahalny tego roku rządzący starozakonny L e w k o B a ł a b a n niecierpliwił się bardzo i kilkakrotnie posyłał szamesa, by popatrzył, dlaczego staruszek tak powoli się zbiera. W międzyczasie synagoga się również

niecierpliwiła, a małe chłopaki mierzyli zdala wysokość szaf i ołtarza, czy będą mogli swą hoszanę po otrzaskaniu z liści rzucić tak wysoko.

Najgorzej się zachowywał mały Bogdys syn Marka służący u seniora Ela Ablowicza. Lewko Bałaban nie lubił tego chłopca, bo był skłonny do wszystkich psot, a zgryźliwy burmistrz nie miał wiele cierpliwości, raz dlatego że służył u Ela, z którym darli koty na posiedzeniach kahalnych.

„Przez tego chłopca przyjdzie jeszcze kiedyś do nieszczęścia" przepowiadał często pan burmistrz, ilekroć patrzał jak chłopak niosiąc za swym panem „tałes" dokazywał figlów i psot. Lecz nie było już czasu na marudzenie, rabin wszedł do synagogi, a wszyscy przez powstanie oddali cześć starcowi.

Po modlitwie wszyscy szybko opuścili synagogę, by załatwić ostatnie zakupna na 2 dni świąt. Niektórzy nawet nie otwierali sklepów, gdyż była niedziela, więc nie było wcale handlu.

Koło jednego sklepu tylko się roiło. Był to kramik w parterze domu starszego kahalnego Józefa Cymeles, tuż obok synagogi. (Blacharska 29). Munyszowa miała na sprzedaż wszystko czego dusza zapragnie, od igły do bicza, od świecy i dziegdziu do korzeni i prochu strzelniczego. Dziś właśnie miał ten artykuł swój odbyt, bo w ostatni dzień świąt na „Simchat Tora" zwykle strzelano „na wiwat".

Ileż palców osmalono, lub przytłoczono ciężkimi kurkami od starych pistoletów, ileż nieszczęść, przestraszeń, omdleń bywało, nic nie pomogło, młodzież to młodzież, a święto to święto.

Jawnem jest, że bawili się w takie „szejgiecowstwa" bachury z gorszych domów, wszak nie przystoi młodemu znawcy talmudu na chwilę zapomnieć o powadze stanu, czynili to „żydziuki z hołoty", szewczyki i inne tympodobne łajdaki.

Lewko Bałaban zakazał we wszystkich sklepach żydowskich sprzedawać prochu bachurom i to pod grozą kar ciężkich a dotkliwych, lecz

kto się mógł spodziewać, że taka Munyszowa ma proch na sprzedaż, kiedy już od pół roku nie płaciła komornego, a trzymał ją Cymeles tylko z łaski!

Bogdys poszedł z panem swym do domu, zjadł śniadanie które w tym dniu przypadało wraz z obiadem i wymknął się na ulicę, tutaj uwijał się w błocie przez pewien czas, następnie wpadł w dom swego ojca piekarza, wytrzasnął parę piór gęsich z pomiotły do bułek i poszedł prosto do Munyszowej.

„Dajcie mi za 2 trojaki prochu, ale dużo.“ Munyszowa znała go dobrze; kupował dla Ela u niej, dała mu więc więcej niż innym. Bogdys schował pióra do zanadrza, proch starannie opakował, by nie zmókł na deszczu i wilgoci, a wróciwszy do domu siadł w kącie i zaczął wydmuchiwać pióra i napełniać je prochem, by bodaj w części mogły zastąpić pistolet, niedościgniony dlań ideał. Przyrządziwszy to wszystko, schował na półce za foliantami talmudu i nic nikomu nie powiedział.

* * *

Minęła niedziela, minął poniedziałek. W wigilię „Symchat Tory“ wesoło było w ulicy żydowskiej. Bóg łaskaw, deszczu nie było, lecz błoto, błoto po kostki.

Ledwie mrok zapadł, wstawiono we wszystkie okna świece i to bez wyjątku, czy na pierwszem, czy na czwartem piątrze. Nawet mieszkańcy poddaszy nie chcieli zostać w tyle i illuminowali swe okna.

Dziwnie odbijał blask setek świec od zwierciadła błotnego, jakie przedstawiała ulica. Lecz na to nikt nie zważał. Przed domem rabina zgromadziła się prawie cała gmina, by starożytnym obyczajem mistrza w Piśmie na dniu radości z Pisma odprowadzić z procesyą do synagogi.

Czekano długo. Rabin był stary i nie prędki, a zresztą wcale mu się nie spieszyło; rozmawiał u siebie w domu ze starszymi gminy i dopytywał się o szczegóły z ostatniej sesyi sądowej, której dla podeszłego wieku nie mógł przewodniczyć. Starszyzna opowiadała swemu przewodnikowi o wszystkich sprawach, żaliła się na złe czasy, na nieposłuszeństwo młod-

szej braci, niechęć do nauki i rozpustę młodzieży, złe postępy w nauce, opieszałość mełamedów i tp. Rabin nie mógł jeszcze do dnia dzisiejszego zapomnieć pressyi ze strony kahału nań wywartej, gdy obejmował urząd rabina ziemskiego, jak mu kazano podpisać cyrograf, że się zadowolni pensyą ziemstwa a nie będzie miał pretensyi do kahałów miejskich, jak żądano od niego wydania ksiąg i depozytów „należących do miasta Lwowa, lub od (!) starszych ziemskich, lub od całej Rpltej żydowskiej (!) także też księgi, które należą do kahału lwowskiego" *). Nie mógł rabin przeboleć dysputy Frankistów w katedrze lwowskiej, w której musiał brać udział, dzięki przewrotności naczelnika tej sekty. Tyle set Żydów odwiódł od wiary ojców, lecz kara go nie minęła; poznano się na ptaszku i teraz siedzi w twierdzy w Częstochowie na śmiech ludzki.

Starsi narzekali na ucisk podwojewodziego a zwłaszcza instygatora imci Ulanowskiego, a Lewko Bałaban nie mógł jeszcze i to do dziś dnia zrozumieć jakto na przedmieściu starsi śmieli się porwać na tamtejszego burmistrza.

Pan burmistrz był autokratą i nie znosił oporu i ilekroć wspominał o znanym buncie przeciw prezesowi kahału przedmiejskiego Lejzorowi Minczelesowi, czerwieniał jak burak i mawiał: „Gdyby mnie taki Dawid Soboliszyn lub taki Szloma lub Lewko Mizys powiedzieli „dam ci w pysk" to jabym tego nie podarował, gdyby nawet cały świat stanął na głowie".

Znał rabin naturę Lewka, a nie chcąc pozwolić na burzliwe reminiscencye z przed półtora roku **) powstał z krzesła i dał ręką znak, że już czas ruszyć do bożnicy.

Lewko z jednej, a Izrael Józefa z drugiej strony ujęli rabina pod oba ramiona i sprowadzili go ze schodów, a następnie środkiem ulicy wiedli go do synagogi.

---

*) Acta Vicepalatinalia Tom I. pg. 1001. dokument drukowany u Pazdry: Organizacya sądów podwojewodzińskich żydowskich Nr. 35.

**) Acta Vcplt. T. II. A. pg. 186–188. (Pazdro: Organizacya Nr. 50).

Pobożni przyjęli swego mistrza okrzykiem radości, klaskaniem w dłonie, a kantor zaintonował pieśń bez słów której wielcy i mali wtórowali nie troszcząc się wcale o harmonię i takt — Melodya była wszystkim znaną, śpiewano ją zawsze przy weselach i zaręczynach. — Na jej odgłos ukazały się głowy kobiet i dziewcząt w oknach i zewsząd podawano sobie ulotne slowo: „M' geht schojn“ „M'geht“.

*
* *

W świątyni było jasno jak w dzień Wszystko stało poważnie podczas modlitwy i li tylko wyrostki czekały z niecierpliwością, aż się skończy właściwa modlitwa i zaczną rozdawać rodały między obywateli, by rozpocząć obchód procesyjny w samej synagodze. Wkrótce przystąpił szames do ołtarza, a wyjmując jeden rodał po drugim wywoływał najpoważniejszych członków gminy po imieniu własnem i ojca, oddając im rodał po rodale. Na czele kroczył kantor, po nim staruszek rabin potem starszyzna gminy z Lewkiem na czele. Wśród śpiewów obeszli raz almemor i u stóp ołtarza oddali rodały innym pobożnym, którzy znów raz obchodzili synagogę Zrazu wszystko szło w porządku, sami poważni obywatele przyjmowali i oddawali rodały; lecz za każdą processyą coraz to lichsi i nauką, i kiesą nosili Torę, aż przyszła kolej na rzemieślników i arendarzy wiejskich, spędzających święta w mieście; w końcu otrzymali rodały chłopcy więksi, mniejsi, do najmniejszych. Teraz już ustał wszelki ład, chłopaki pchają się do szamesa, chcąc jak najrychlej otrzymać rodał.

„Mnie sefer“ „dajcie mnie Torę, ja starszy“ „Nie, ja starszy“, każdy rwie rodał, krzyczy, a wśród tego nuci dalej kantor swój śpiew monotonny: „Ojzer Dalim Hosziu Nu“ a starsi wołają: „uważnie bo spuścisz sefer“ „Powoli“ „jak nosisz?“ i tp.

*
* *

Bogdys Markowicz usunął się tymczasem od swego pana i upatrzył sobie wraz z kilku sobie podobnymi chłopakami miejsce na ławce, skąd

mógł widzieć każdorazowy pochód i zaczepiać swych rówieśników. Wyjął z zanadrza swe pióra gęsie, popatrzył, czy są pełne, jedno przyłożył do łojówki, płonącej na ławce i wypalił. „Wiwat“ krzyknęli jego towarzysze i z pistoletów i piór strzelali raz za razem.

Powstał z miejsca Lewko Bałaban, stanął na palcach, by zbadać kto to śmie się sprzeciwić jego zakazowi. Lecz nie mógł dojrzeć tak daleko, a Bogdys schował się za plecy sąsiada. Tutaj spokojnie wyjął drugie piórko i chciał znów wypalić na wiwat, gdy ujrzał swego byłego kolegę z chejderu, syna Nusyma Kuśnierza; miał on długie pejsy, które wolno wahały się naprzód i w tył. Bogdys długo się nie namyślał, podniósł piórko do pejsów nic nie przeczuwającego chłopca, przyłożył świeczkę i wypalił. Okropny krzyk chłopaka był odpowiedzią na strzał i w jednej chwili leżał rodał na ziemi....

Krzyk, rwetes, zamieszanie nie do opisania. Co się stało? Co się stało? Nieszczęście! Trzeba pościć przez 40 dni i to całej gminie i dopiero nie jest się pewnym, czy ktoś nie umrze!!

Oburzyli się starsi na swych krzesłach kurulnych i jęli się dopytywać kto to rodał opuścił i kto wystrzelił. Lewko Bałaban miał wodę na swój młyn: „mówiłem, że przez tego chłopca będzie nieszczęście, nie wierzyliście, więc macie, czyż ja nie mówił? Elo zawsze taki i taka jego służba! Kto daje chłopcu proch, kto daje mu pióra, kto pozwala mu się bawić w tak niebezpieczne rzeczy?

Elo nie słyszał wywodów burmistrza, bo zaraz po nieszczęściu przypadł do Bogdysa i wypoliczkował go a znalezione przy nim piórka odebrał. I rabin przystąpił do chłopaka, lecz nie pozwolił na baty: „Oddalcie go, Elo i basta! Jeżeli łajdak, niech idzie!“ Na to przypadł Lewko do Bogdysa chwycił go za kołnierz i wołając na szamesa, kazał go wsadzić do kuny czy do turmy. Lewko tak krzyczał, że nikt nie rozumiał, o co mu idzie. Elo bał się najgorszych dla chłopca następstw, wstydził się bardzo, by jego służący w turmie siedział jak zbrodniarz i nie pozwolił szamesom brać Bogdysa.

Przyszło do kłótni, swarów i prawie że do bójki: „Ty nicponiu!“ woła Lewko do Ela, „ty „azyspunem“, czy wiesz, że ja burmistrz, ja mam władzę, ja cię każę wygnać z miasta i pójdziesz“. „Czego taki wielki,“ odpowie z ironią Elo, „lepsi od ciebie u ojca mego sługowali!“ Rabin rozłączył swarzące się strony, łagodząc to jednego to drugiego, a wśród tego zdołał Bogdys uciec i skryć się niewiadomo gdzie i u kogo.

Modlitwę przerwano, rodały ustawiono napowrót w ołtarzowej szafie i wszyscy chmurni i trwożliwi wrócili do domów. Zmora strachu zawisła nad gminą: „40 dni postu i kto wie czy kto nie umrze za ten grzech?“ Wesołość świąteczna była przerwaną, nie śpiewano tej nocy jak zwykle, nie radowano się „z prawa“ i wkrótce pogasły światła i egipskie ciemności zaległy ulicę. Spokój zapanował i tylko od czasu do czasu słychać było plusk kroków wartnika miejskiego, pełniącego służbę w ulicy żydowskiej.

Lewko nie spał, oka zmrużyć nie mógł, taki despekt i to w synagodze w obecności całej gminy. „Lepsi od ciebie u ojca mego sługowali“ to słyszał i od kogo, od takiego Ela; niczem obraza Lejzora Minczelesa, niczem wszystko w porównaniu z tą obelgą. Lewko myślał o zemście i to najstraszniejszej.

W dawniejszych wiekach była władza prezesa kahału owego słynnego „Parnasa“ wielka i straszna, zanim ją skrępowały dekrety wojewodów i podwojewodzich, zanim gmin żydowski sam jej nie złamał i obcej nie zawezwał interwencyi do jej ujarzmienia.

Słyszał Lewko, że dawno to i rabini się przed władzą burmistrza korzyli i Majer ben Gdalia z Lublina ów słynny Maharam, musiał opuścić Lwów, gdy tego zażądał senior kahału Abraham Schrencels Kohen Rappaport. Lewko czuł w sobie siłę dawnych parnasów, on postanowił wznowić dawną ich władzę i złamać hydrę obstrukcyi. A Podwojewodzi a instygator? I ich się nie obawiał pan burmistrz i w miłem poczuciu swej siły usnął silnie, snem podrażnionego lwa, dyszącego zemstą w odwiecznym a ciemnym borze.

* * *

Nazajutrz szybko załatwiono się z modlitwą. Rodały obnosili tylko ludzie starsi, chłopakom ich więcej nie powierzano. Nie było tańców, ni śpiewów, ni uraczeń ni wesołości. „Trzeba pościć przez dni 40, a kto wie, czy kto nie umrze za ten grzech.

Po modlitwie rozesłał Lewko szamesów i wezwał starszych wraz z rabinem na sąd natychmiast na popołudnie. Gdy mu zwrócono uwagę, że w święto sądów odprawiać nie wolno i to wedle prawa żydowskiego i polskiego, nic na to nie odrzekł, lecz czynił swoje. Ela Ablowicza nie zaprosił.

Pamiętne to było „święto radości" dla gminy miejskiej. Zaraz popołudniu zeszli się starsi do izby sądnej przy synagodze. Naczelne miejsce zajął rabin, a obok niego koleją starszeństwa zasiedli: Izrael Józefowicz, Zelman Eliaszowicz, Aron Drohobycki, Marduch (Mardochaj) Boruchowicz, Anschel Jakóbowicz, Józef Cymeles, Boruch Mendlowicz, Srul (Izrael) Józefowicz, Jowel (?) Moszkowicz i Efroim Abrahamowicz.

Lewko zabrał głos i przedstawiwszy całą sprawę, żądał ukarania Ela. Odezwały się głosy pro i contra, a niektórzy nie mogli się w postępowaniu Ela dopatrzyć winy.

„On stanął w obronie chłopca i nie dał się obrazić". Lewko nie dał za wygraną: „Elo nigdy nie był wart grosza i dziś nic nie wart, czyż „myślicie, że ja zupełnie bez przyczyny mam do niego żal? on jest przy„czyną wszystkich nieszczęść gminy, on łazi po urzędnikach i wydaje ta„jemnice kahalne, stąd pochodzą ciągłe nakazy Orlewskiego by składać ra„chunki z pieniędzy, by robić to, by robić tamto. Inaczej zkądby taki pan „wiedział, co się u nas dzieje? I tak ludzie nie chcą nas słuchać, ciągłe „skargi, ciągłe narzekania, sami panowie kopiecie dół pod kahałem, sami „unieszczęśliwiacie gminę." Długo mówił Lewko i coraz więcej się zapalał, słuchali starsi i bali się sprzeciwić. Lecz wkrótce znów skrzyżowały się zdania, aż w końcu rabin poddał rzecz pod głosowanie. Uchwalono na razie zasuspendować Ela w urzędzie starszego aż do formalnego wyroku.

Natychmiast wybiegł Lewko przed synagogę i nie porozumiawszy się jak było przepisanem ze starszyzną przedmiejską, polecił szkolnikom opublikowanie w obu synagogach miejskich następującego wyroku.

„Jest u nas wielka klątwa na tych, co sekreta z kahału wydają, a że „Elo Ablowicz to zrobił i burmistrza połajał, więc odbieramy mu starszeń-„stwo, a po świętach będzie inny na niego dekret.“

Aby jak najbardziej dokuczyć przeciwnikowi, zebrał Lewko bandę „drążników“ i kazał pod oknami Ela tenże wyrok wśród tumultu obwołać.

Było to we wtorek dnia 7. października r. 1766.

Nazajutrz udał się Elo ze swymi stronnikami do kamienicy kampianowskiej, w której urzędował imć p. podwojewodzi i tutaj: „przed urzędem o uciążliwy dekret, zebranie przez Lewka drążników i wszczęcie tumultu manifestował i do sądu zapozwał.“

Orlewski nie długo zwlekał z rozprawą i rozpisał ją za 2 dni t. j. na 10. października. Obie strony stanęły, kahał i rabin byli współoskarzeni, czynność ich i wyrok były contra legem.

Instygator Ulanowski odczytał oskarzenie, a po kilkugodzinnej rozprawie wydał sąd następujący wyrok: [1])

„Między starozakonnym Elą Ablowiczem powodem i pozwanym „oczywisto, a starozakonnym Lewkiem Bałabanem pozwanym oczy-„wisto także, sąd podwojewodzi lwowski rozsądzając wniesienie oby-„dwóch t. j. ze strony Ela Ablowicza o uchylenie dekretu rabina „i starszych kahalnych miejskich, względem oddalenia siebie od star-„szeństwa wypadłego i wywołania w szkole, ze strony zaś Lewka „Bałabana o zelżenie siebie natenczas na burmistrzostwie będącego „przez Ela Ablowicza, w szkole podczas świąt kuczek, przy całym „gminie, tudzież danie przyczyny, przez podanie piórka z prochem

[1]) Akta podwojewodzińskie Tom II B. p. 75—77 (ogłoszony drukiem ibidem ut. supra Nr. 65).

„Bogdysowi Markowemu synowi, chłopcu u Ablowicza służącemu, „że rodał niesiony według obrządku żydowskiego przez syna „młodego Nusyma Kuśnierza był na ziemię opuszczony obszernie „uczynione, zawiesiwszy całej sprawy rozsądzenie [1]), potrzebne być „stawienie się rabina i starszych synagogi miejskiej, uznaje.

„Na którym terminie między starozakonnym Chaimem rabinem lwow- „skim i ziemskim [2]), Ezraelem (!) Józefowiczem, Zelmanem Eliaszowiczem, „Aronem Drohobyckim i t. d. i t. d. przypozwanymi oczywisto, rozwiązu- „jąc zawieszenie sprawy wyżej uczynione, sporu stron wysłuchawszy, tu- „dzież zeznanie z inkwizycyi świadków wiadomych rzeczy odebrawszy . . . .“

tak Ela Ablowicza o połajania Lewka Bałabana i nieuszanowanie w nim zwierzchności burmistrzowskiej, jak i Lewka Bałabana: za zgromadzenie starszych przybranie sobie drążników, niemniej starszych z rabinem za skwapliwie, zaocznie, bez przypozwu i dowodów wydany na Ela Ablowicza dekret, oddalający Ela od starszeństwa, uznaje i nakazuje.

Aby Elo Ablowicz odbywając swój uczynek grzywien polskich 10 do rąk Lewka Bałabana, a sądowi swemu przez połowę pod rygorem niżej wyrazić się mającym natychmiast wyliczył, oraz aby wspomnianego Lewka Bałabana z dwoma sąsiadami przeprosił.

A zaś Lewko Bałaban. Że Ela Ablowicza, zasiadłego, z przodków swoich w tem mieście gospodarza, słowami zbyt zelżywemi łajał i tumultu był przyczyną, tudzież że będąc w tej sprawie powodem, dekret zaoczny w izbie kahalnej podpisał i wywołanie w szkołach miejskich nie według istoty dekretu, ale z przydatkiem „wydanie kahalnych przez Ela sekretów“ czynić kazał, aby wieżę szkoły miejskiej odtąd za tydzień zasiadł i siedzenie tejże wieży przez dwa dni i noc wypełnił, a po wyjściu z wieży, Ela Ablowicza z dwoma sąsiadami przeprosił.

---

[1]) t. j. wyrok kahalny.

[2]) Chaim Kohen Rappoport syn Symchy rabin lwowski r. 1741—1771.

Starsi zaś t. j. Ezryel Józefowicz,
Zelman Eliaszowicz,
Aron Drohobycki,
Morduch Baruchowicz,
Anszel Jakóbowicz,
Józef Cymeles,
Boruch Mendlowicz,
Srul Józefa,
Jowel Moszkowicz i
Efroim Jakóbowicz że, mimo ustawy uniwersałów podwojewodzińskich, starszeństwo Elowi odebrali i w święto na sąd się zeszli, gdyż na to aby w święto sądzić mogli, żadnego prawa ni podobnego dekretu nie pokazują, tudzież że bez przypozwania i wywołania w szkołach nie tak jak w dekrecie wyrazili, aby każdy z nich dzień po dniu okrom szabasu po wyjściu Lewka Bałabana wieżę tejże szkoły zasiedli i siedzenie onej, każdy po dniu, każdy po dniu jednym od wschodu do zachodu wypełnili.

Rabin zaś lubo karę zasłużył, ale sąd szczególnie na starością jego z kompasyi, od tejże onego uwalnia, jednakże napomina, aby podobnych dekretów oddalenia od starszeństwa wydawać mimo zwierzchności podwojewodzińskiej nie ważył się, za pozwaniem sądzić nakazuje i surowo przykazuje.

Wypełnić mają to wszystko, strony pod winą klątwy i kary cielesnej na każdym sprzeciwiającym się dekretowi podległo.

Dekret wyżej wymieniony rabina i starszych, niszczy, umarza i za nieważny mieć chce.

Co się tyczy Bogdysa Markowego syna . . . . . . tę sprawę do duchownych dla zupełnego onej rozsądzenia odsyła — mocą niniejszego dekretu.

Dan w Lwowie rezydencyi mojej die 10. Octobris 1766.

podpisane: Józef Orlewski.

Dekret zdruzgotał władzę kahału i złamał zapędy Lewka.

Pan burmistrz wniósł appelacyę do J. O. Wojewody, pan podwojewodzi „tą appellacyę dopuścił“.

Czy nią co uzyskano? O tem milczą akta, jakoteż odtąd cicho siedział do końca kadencyi jeden z ostatnich burmistrzów kahałnych Rpltej Polskiej starozakonny Lewko Bałaban.

MAJER BALABAN.

PRĄDY I INSTYTUCYE W SPÓŁCZESNEM ŻYDOWSTWIE.

W miarę, jak słabnie prąd asymilacyjny, wzmaga się — zwłaszcza wśród rozczarowanej asymilacyą młodzieży akademickiej i wśród robotników żydowskich prąd socyalistyczny. I rozgrywa się tasama komedya ze zmianą sceneryi.

Socyalizm, początkowo kosmopolityczny, miał zawsze szczególny powab dla Żyda, co już w biblii i księgach proroków mógł dopatrzeć się pierwszych blasków słońca, świecącego całej ludzkości, co braci swoich widział w roli głównych teoretyków idealu ogólno-ludzkiego i co sam bez ostoi i ojczyzny, znękany i wyczerpany antysemityzmem, sądził, że w wielkim oceanie międzynarodowego szczęścia odetchnie nareszcie sam swobodnie, znajdzie szczęście i dla siebie.

Oszołomiony nadzieją wspólnego braterstwa zapominał on jednak, że kwestya żydowska nie ustanie choćby ze zwycięstwem socyalizmu, bo jest kwestyą nietylko proletaryatu lecz całego narodu żydowskiego i jest kwestyą nie wyłącznie natury ekonomicznej. Na kwestyę tę składa się obok przyczyn ekonomicznych cały szereg czynników rasowych i wyznaniowych, historycznych i etnologicznych, sprawiających razem, że gdziekolwiek w znacznej liczbie pojawią się żydzi, wnet wraz z nimi powstaje widmo „kwestyi“, że w nienawiści tej ściskają się warstwy

ekonomicznie upośledzone i wyzyskiwane z kapitalistyczną i wyzyskującą „haute finance“ nieżydowską, masy ciemne i nieoświecone z inteligencyą i koryfeuszami wiedzy, którzy wytworzyli nawet specyalny „antysemityzm naukowy“. Od ostatecznego załatwienia tej kwestyi, zależną jest też dopiero skuteczność pracy „międzynarodowej“; bo tylko narody, stojące obok siebie, jako równi z równymi, działać mogą korzystnie dla wspólnego dobra, jak i prawdziwa solidarność możliwą jest tylko wśród oddzielnych, równouprawnionych i faktycznie za równe uznawanych narodów.

I uznali też zwolna menerzy międzynarodowej partyi, że idea wszechludzkości nie wyklucza idei narodowej, lecz raczej, że rozwój narodów jest koniecznym warunkiem rozwoju ludzkości. Bo narodowość jest, jak słusznie twierdzi Birnbaum „miłością a nie nienawiścią, porządkiem a nie dysharmonią, jest zwiększoną rodziną, która nie wyklucza przyjaźni z niekrewnymi“. [1]).

I w r. 1899 postanowiono na kongresie socyalistów austryackich w Bernie oprzeć organizacyą na podstawie narodowej i podzielono partyę na samodzielne grupy narodowe, przyczem tak Polacy jak i Rusini poczynili swoje prawno-państwowe zastrzeżenia przez usta swoich delegatów. O Żydach oczywiście zapomniano i wcielono ich jednym zamachem do partyj innych, w Galicyi do polskiej partyi socyalno-demokratycznej.

---

[1]) Die nationale Wiedergeburt des jüdischen Volkes in seinem Lande von dr. Nathan Birnbaum — Wien 1893.

A gdy prąd narodowo-żydowski obudził się i u międzynarodowców, a później Polaków socyalistycznych wyzn. mojż., ci sami wodzowie partyi, którzy w sposób wprost jarmarczny na zgromadzeniach ludowych, a zwłaszcza przedwyborczych licytują swój patryotyzm polski, na żądanie utworzenia żydowskiej partyi socyalno-demokratycznej, postawione nieśmiało przed dwoma laty na zjeździe w Przemyślu, a śmielej zeszłego roku we Lwowie, zakrzyknęli: „Apage Satanas“ i orzekli, że towarzysze „izraeliccy“ mają nadal być ogonem partyi polskiej.

W roku bieżącym na kongresie w Krakowie, uczyniono już natrętnym towarzyszom żydowskim „koncesyę“, bo po przyjęciu dążenia do niepodległości Polski do oficyalnego programu, Żydom, mimo, że „nie lubią i prawie wcale nie rozumią żargonu“, zezwolono po licznych naganach w miarę potrzeby na utworzenie — „komitetu agitacyjnego pod ścisłą kontrolą partyi polskiej (!)“.

Tak roztaczają swoje skrzydła opiekuńcze nad żydowskimi, współtowarzyszami pracy już dzisiaj przed zwycięstwem, apostołowie sprawiedliwości i powszechnej równości, niepomni, że podwójna buchalterya wykazuje odrazu czczość i nicość ich papierowych haseł i przyrzeczeń, że chyba tylko daltonizm, zacietrzewienie partyjne i lekceważenie Żydów, choćby byli socyalistami, pozwala stosować inną miarę dla towarzyszy żydowskich, a inną dla nieżydowskich, pozwala to, co u siebie uważają za objaw największego postępu, u nas uważać za „rów między ghettem a życiem“.

Lecz prąd narodowy, który raz już zawitał wśród socyalnych demokratów żydowskich, nie da się usunąć partyjnym uporem i niemniej niedorzecznym jak tchórzliwym, za-

pożyczonym od izraelickiej burżuazyi, frazesem o seperatyźmie.

Wzbudzone poczucie narodowe, o ile nie będzie u wielu wprost drogą do bram Syonu, przed czem właśnie drży „partya“ — będzie na wszelki wypadek pomostem do założenia odrębnej organizacyi socyalistów żydowskich — wbrew woli prowodyrów polskich i Polakami się mieniących, jak w Rosyi przyszło do założenia Bundu.

Początku „Bundu“, obejmującego dzisiaj około 10.000 robotników żydowskich, szukać należy w grupie rosyjskich socyaldemokratów żydowskich, która w Warszawie w r. 1895 założyła żydowski związek socyaldemokratyczny. Pod parciem naturalnego prądu rozszerzał się teren poza granice Polski i Litwy, aż w r. 1897 ukonstytuował się „Bund“, jako powszechny żydowski związek robotników na Litwie, w Polsce i w Rosyi.

Bund, który, żądając konstytucyi wszechrosyjskiej, tudzież socyalnego i politycznego uświadomienia mas żydowskich był częścią składową partyi socyalistycznej, a wolną rękę miał tylko w sprawach żydowskich, na czwartym zjeździe w r. 1901 dokonał w programie swoim dwóch zmian nader ważnych. Oderwał się mianowicie od partyi socyalistycznej, przyznając sobie nieograniczoną autonomię w ramach swego zakresu działania a następnie stanął na zasadzie uznania narodowości żydowskiej i żąda narodowego wychowania i uświadomienia robotników żydowskich.

Uzasadniając racyę swego istnienia, pisze „Bund“[1]) „Proletaryat żydowski w Rosyi znajduje się w specyalnem

[1]) Stanowisko Bundu w socyaldemokratycznej partyi robotniczej Rosyi. — Londyn. Drukarnia Bundu.

położeniu prawnem, ciąży też na nim pogarda, stosowana, dzięki historycznej tradycyi, do ogółu Żydów. Z tego specyalnego położenia wypływają specyalne zadania, a prawo przedstawicielstwa w centralnych organach partyi, prawo tak oczywiste, może być kwestyonowane tylko w stosunku do żydowskiego proletaryatu, który wskutek szczególnych historycznych losów żydowskiego narodu, musi dopiero wywalczać sobie równouprawnienie, względnie do proletaryatu innych narodów".

Ciekawym jest stosunek „Bundu" do polskiej partyi socyalistycznej, który polemiką swoją posłużyć nam może za zwierciadło odbijające w sobie epizody z dziejów walki towarzyszy żydowskich z nieżydowskimi w Galicyi.

Odpierając zarzut separatyzmu, pisze „Bund"[1]). „Może P. P. S. twierdzi, że proletaryatowi polsko-litewskiemu również nie wolno się wyodrębniać", nie wolno wystawić własnych żądań narodowościowych? Broń Boże tak P. P. S. nie twierdzi! Zupełnie naodwrót: polska klasa rob. musi wystawiać tylko własne żądania polityczne i narodowościowe, musi się wyodrębnić jedynie w oddzielną organizacyę. Tylko gdy mowa o żydowskim proletaryacie, zmienia się zgoła postać rzeczy; cóż, z Żydami inna całkiem rzecz, wszak oni stanowią tylko mniejszość; dla nich wydawać należy wyjątkowe prawa i powinni walczyć tylko pod sztandarem P. P. S.". A nieco dalej: „Proletaryat żydowski nie jest tylko częścią składową" proletaryatu polsko-litewskiego, lecz jak proletaryat każdej narodowości i on jest

[1]) „P. P. S. o żydowskim ruchu robotniczym".

samodzielną częścią wszechświatowego proletaryatu". „Prześladowania uciskają proletaryat żydowski więcej, niż każdy inny. Proletaryat żydowski zajmuje stanowisko parjasów, istot upośledzonych. Wyzwalając siebie, proletaryat żydowski musi wyzwolić i naród żydowski.

Nie chcemy wlec się krok w krok za P. P. S. Ona kwestyę żydowską starała się zawsze rozwiązać nie ze stanowiska proletaryatu żydowskiego, lecz ze swego własnego założenia".

Czyż nie jest to wierny obraz stosunków socyalistycznych w Galicyi, z tą li różnicą, że nasi „towarzysze" galicyjscy nie osiągnęli jeszcze tej energii, jaką okazują ich bracia, walczący w Rosyi?

Mimo wszystko jednak nie wyciąga „Bund" ostatecznych konkluzyj ze swoich zasad, o czem świadczy nacechowane niezrozumieniem lub nawet wrogiem usposobieniem, stanowisko jego do syonizmu, który wszak jest tylko logiczną konsekwencyą tezy narodowej, do której jednak „Bund" widocznie jeszcze nie dojrzał.

Hasło narodowe, tak silnie rozwinięte w latach ostatnich, stało się też podmuchem nowego prądu, żydowsko-ludowego, który zbudował w Austryi przed sześciu laty partyę „Jüdische Volkspartei" z własnym organem „Jüdisches Volksblatt" we Wiedniu.

Partya, mająca program podobny, jak powstała poprzednio jeszcze organizacya taka sama w Rosyi, wyznaje snać zasadę, zwaną powszechnie: „Aurea mediocritas". Opiera ona swój byt na szerokiej podstawie narodowej; uświadomić chce Żydów politycznie i walczyć o ich polityczne prawa, ale uznaje potrzeby narodowe Żydów, żąda wychowania żydo-

wskiego dla młodzieży żydowskiej — chce wzmocnić jedność narodową, pielęgnować ducha żydowskiego i kulturę narodową, ale nie widzi potrzeby odrębnej, narodowej ojczyzny. Naród więc jeden, ojczyzn tyle, ile krajów na całej kuli ziemskiej.

Z wyjątkiem nielicznych jednostek, które w dobrej wierze, ufne w zwycięstwo liberalizmu i tolerancyi, przystąpiły do partyi, należały do niej przeważnie żywioły, złożone z adwokatów bez klienteli, lekarzy bez praktyki, dziennikarzy bez czytelników, dorobkiewiczów bez stanowisk.

Naturalna, że stronnictwo, mające program ogromnie połowiczny, a członków conajmiej nie bardzo silnych przekonań, długo ostać się nie może. Na cześć jego stwierdzić należy, że od pierwszej chwili, czy to z potrzeby trzymania się poły silniejszego, czy też z powodu instynktownego ocenienia wartości syonizmu, kierownicy jego w ważnych sprawach żydowskich zawsze szli ręka w rękę ze syonistami. I tak w r. 1902 narodowcy żydowscy w Petersburgu zwartą ławą głosowali na syonistów przy wyborach do zarządu „towarzystwa krzewienia oświaty między Żydami", gdy we Wiedniu wspólnie działali z syonistami przy wyborach kahału. Przed półtora wreszcie lat partya ludowo-żydowska poczyniła krok, świadczący, że nie dała się uwieść zaślepieniu lub ambicyi, gdzie idzie o dobro Żydowstwa. Przyjęła w zupełności program syoński, a niezdecydowane dotychczas „Jüdisches Volksblatt" przybiera coraz silniej barwę biało-niebieską.

*

* *

Obok mniej lub bardziej rozszerzonych organizacyj, powstałych pod wpływem prądów nurtujących w Żydowstwie,

istnieje cały szereg instytucyj humanitarnych, mających biednym i pokrzywdzonym udzielać natychmiastowej pomocy materyalnej lub moralnej, lub też starać się z góry o zapobieganie nędzy i nieszczęściu. Z pośród tych instytucyj w pierwszym rzędzie zasługują na uwagę. „Ika“, Alliance Israelite universelle“, „Hilfsverein für die notleidende jüdische Bevölkerung in Galizien“, „Österreichisch israelitische Union“.

„Österr. isr. Union“, założona w r. 1884 ma na celu dawać ochronę prawną ludności żydowskiej, usuwać przesądy i uprzedzenia do Żydów, przeciwdziałać oszczerstwom i obelgom. tudzież wszędzie i zawsze bronić honoru imienia żydowskiego. — Bez względu na to, o ile każdoczesny zarząd odpowiada swemu zadaniu, cel ten, obliczony na krótką metę, mający walor w czasie prześladowań ogółu Żydów za „mordy rytualne“, dziś ma wartość raczej frazeologiczną, niżeli praktyczną, bo wygląda na walkę Don Kiszota z wiatrakami. W r. 1898 zwołała „Union“ ankietę dla obmyślenia środków zaradczych przeciw wzmagającej się nędzy żydowskiej. — W ankiecie brali udział najwybitniejsi mężowie i wszyscy matadorzy Żydów w Austryi, ale materyały ankiety złożono gdzieś zaraz potem do szafy archiwalnej i widocznie ich do dziś dnia odnaleść nie można.

„Hilfsverein“, utworzony w r. 1901 jako ekspozytura instytucyj humanitarnych „Bneï-Brith“. ma na celu podnieść stan materyalny Żydów w Galicyi przez wyszukanie nowych źródeł zarobkowania.

„Hifsverein“ liczący obecnie blisko 3000 członków, stara się przedewszystkiem o rozwój przemysłu domowego w Galicyi, w szczególności wyrobu siatek do włosów, produktów tokarskich i zabawek dziecięcych, w tym celu założono w całym

szeregu miast prowincyonalnych bezpłatne kursa przygotowawcze, które później zarobek dają setkom młodych ludzi obojga płci.

Niemniej jednak rezultaty „Hilfsvereinu“ nie pozostają w żadnym stosunku do jego szerokich planów, a sam zarząd żali się na każdem zebraniu członków, na brak poparcia z ich strony.

Właściwego jednak powodu niepowodzenia towarzystwa, niepomyślnego rozwoju wyrobów tokarskich, tudzież okoliczności, że mimo rozgałęzionych stosunków osobistych i daleko sięgających wpływów, udało się przez trzy lata — jak świadczy ostatnie sprawozdanie — założyć nie więcej, jak 38 grup na całą Austryę, szukać należy nie w braku poparcia członków, lecz u samego źródła powstania, w braku zrozumienia myśli głębszej i celów wyższych u inicjatorów towarzystwa i dotychczasowych zarządów.

„Współwyznawcy“, którzy sądzą, że przez zapłacenie 4 koron rocznie, wywiązali się ze swego zadania względem Żydowstwa, może nadają się do tego, by co piątku rozdzielać jałmużny, ale nie dorośli stanowczo do wielkiego dzieła odrodzenia ekonomicznego najbiedniejszej części narodu żydowskiego.

W dodatku nieufność budzić musi u szerokich mas, które mogłyby należeć do towarzystwa, tajemniczość komunikatów, jaką zarządy osłaniają swoją jałową działalność, jak niesympatyczną wydać się musi protekcya i opieka owych lóż plutokratycznych, których filantropia — zresztą wcale dodatnia — rozpoczyna się na hokus-pokusowych gałkach i jakimś kabalistycznym, do śmieszności doprowadzonym blichtrze, „a moralne i umysłowe podniesienie członków“ kończy się na środowych wieczorkach familijnych „z herbatą i ciastkami“.

„Alliance Izraelite universelle“, założona w r. 1862 z komitetem centralnym w Paryżu, rozpościera się obecnie na wszystkie niemal kraje, gdzie w większej ilości przebywają Żydzi. Istnieje tedy towarzystwo tej nazwy zarówno w Berlinie, jak w Teheranie, zarówno we Wiedniu, jak w Jerozolimie.

Instytucye te, mające na celu starać się o wychowanie Żydów przez założenie i popieranie odpowiednich szkół, udzielać pomocy Żydom cierpiącym i popierać wedle okoliczności historyczne i statystyczne prace, dotyczące Żydów, rozporządzają dzisiaj kolosalnymi funduszami i stanowią pierwszorzędny czynnik filantropii żydowskiej.

Zamykając atoli okna szczelnie przed wszelkim prądem jakiejkolwiek idei, nie okazując najmniejszego zainteresowania dla rozwoju narodowego Żydów, sumy liczne rozdzielają bez systemu i bez zasad wytycznych i stają się ostatnim filarem sytego wprawdzie i zadowolonego, lecz starego i anemicznego Żydowstwa, które przypatrywać się, a nawet sprzyjać mogło wstrętnej roli, jaką wiedeńskie towarzystwo „Alliance Izraelite“ odegrało wobec zrozpaczonych emigrantów rumuńkich, ale *które znajduje się już na wymarciu i ustąpić musi całkowicie miejsca Żydowstwu nowemu, tchnącemu życiem i werwą.*

Ika (Jewish Colonisation Association), powstała za wolą oraz za pieniądze barona Hirscha, ma na celu popierać emigracyę Żydów z krajów Europy i Azyi, w których znajdują się w opłakanem położeniu, regulować wychodźctwo Żydów przez zakładanie kolonii w innych częściach świata, przedewszystkiem w Ameryce północnej i południowej.

Wielka ta instytucya, dysponująca obecnie majątkiem przeszło 300 milionów franków, a obliczająca wydatki roczne przeciętnie na 11 milionów franków, wspiera nadto w Rosyi

szkoły rolnicze i przemysłowe dla Żydów; w Rumunii założyła cały szereg szkół rzemieślniczych męskich i żeńskich, w czasie bezplanowej emigracyi rumuńskiej starała się o powtrzymanie całego prądu emigracyjnego do Stanów zjednoczonych, skierowując go w znacznej części do Kanady, a dobre chęci działania okazuje także w Galicyi.

Dobre te chęci jednak nie sięgają tak daleko, aby kierownicy Iki przestali szukać zaspokojenia prywaty i ambicyj prywatnych w instytucyi publicznej, czem tłumaczy się, że Ika nie stoi absolutnie na wyżynie swoich rozległych planów.

W bilanse jej, rzadko kiedy ogłaszane, z trudem wielkim można zaglądać, — a znaczną część wydatków pożerają pensye administratorów oraz szablonowy, biurokratyczny formalizm. Prywata i zaślepienie znamionuje także zachowanie się naczelników Iki względem kolonii palestyńskich, jakie w r. 1899 baron Edmund Rotszyld oddał pod zarząd Iki, spętując samodzielność 4000 kolonistów wbrew prośbie deputacyi rolników palestyńskich, wbrew interwencyi rosyjskiego komitetu kolonizacyjnego, którego rzecznik Achad-Haam przedstawić mu miał wówczas zgubność jego postanowienia. Upadek zaś wielkiej części kolonii argentyńskich wskazuje, że nie tłusta kiesa i widzimisię milionerów, lecz wola całego narodu wskazać może, gdzie nastąpić ma odrodzenie narodu.

Fundacya „wielkiego filantropa“, o ile obejmuje tylko Galicyę i Bukowinę, dwojaką okazuje cechę: dążenie do podniesienia stanu umysłowego ludności żydowskiej ze strony jednej, a przysposobienie jej do pracy wytwórczej ze strony drugiej.

W pierwszym kierunku założono 50 szkół ludowych, z których 16 ma prawo publiczności. Do szkół tych uczęszcza blisko 10.000 uczniów, a zajętych jest 250 nauczycieli.

Że się te szkoły dobrze rozwijają, jest wynikiem faktu, że ideały wielkie rozpaliły serca i mózgi setek nauczycieli hirschowskich, a zakusy i kontrola czujnych kuratorów zbyt są bezduszne, by powstrzymać mogły zwycięski pochód tychże ideałów.

W kierunku drugim utworzono w roku 1891 komitety dobroczynności we Lwowie i Krakowie, które wskutek niedołężnego prowadzenia i ogromnej niepopularności wśród mas żydowskich zawczasu musiano zwinąć; obecnie istnieją w niektórych miastach prowincyonalnych, jak w Brodach, Zaleszczykach itd. kasy pożyczkowe dla udzielania taniego kredytu rzemieślnikom i drobnym kupcom, ponadto udziela się poparcia młodzieży, uczącej się rzemiosł, a w kołomyjskiem utworzono szkołę rolniczą.

Niezawiśle od tych wszystkich instytucyj dobroczynnych, zyskuje w najnowszym czasie coraz więcej zwolenników instytucya, zwrócona przeciwko, przybierającemu niestety u Żydów znaczne rozmiary, handlowi żywym towarem, przeciw wstrętnemu handlowi dziewczętami. W Londynie powstało jeszcze przed laty kilkunastu dla zapobieżenia nędzy i demoralizacyi dziewcząt, które w pierwszej mierze posiłkują ohydne rzemiosło, stowarzyszenie dla kształcenia dziewcząt żydowskich, połączone z biurem pośrednictwa pracy, od lat czterech zaś istnieje w Hamburgu pod egidą „Bnei-Brith" „Jüdisches Zweigcomite des Deutschen Comites zur Bekämpfung des Mädchenhandels in Hamburg."

*
* *

Wszystkie powyżej naszkicowane prądy, o ile nie dążą do zniszczenia tego, co pozostało jeszcze w Żydowstwie (asymilacya), uwzględniają pewne tylko warstwy narodu (prąd

socyalistyczno-żydowski), lub politykowaniem w teraźniejszości (prąd żydowsko-ludowy) zagłuszyć chcą wszelkie myśli o przyszłości.

Naszkicowane powyżej instytucye, hołdując zasadzie: „carpe diem.“, szczęśliwe są, skoro przysporzyły nieznaczną korzyść jednemu lub drugiemu Żydowi, ujęły się za tą lub ową poszkodowaną Żydówką, lub też wykazały bezpodstawność obelżywych oszczerstw, w które i tak nikt już nie wierzy.

I oto prąd najnowszy w Żydowstwie, prąd syonistyczny działa dla dobra całego narodu, programem swym obejmuje Żydowstwo całe, wskazuje proletaryatowi drogę „do wyzwolenia siebie i narodu żydowskiego“, jest ostateczną konkluzyą zasad żydowskich narodowców, uprawia politykę teraźniejszą, o ile służyć ma celom przyszłości, stara się o chwilowe korzyści dla nieszczęśliwych jednostek, ale — „sub specie aeternitatis“.

Bo prąd syonistyczny, to nie wietrzyk, który usunąć pragnie wszystko, co w drodze napotka, to nie burza. która odwrócić pragnie istniejący porządek, lecz huragan, co zaszumiał w głębi duszy Żydowstwa, co poszaleje nad głowami zlęknionych, zmiecie z widowni karłów i tchurzów, ale w następstwie sprowadzi zdrowe i ożywcze powietrze dla pozostałych.

A prąd syonistyczny dziś już zamienia międzynarodowego faktora w samodzielnego obywatela, zakłada kasy zaliczkowe dla ludu, towarzystwa gimnastyczne dla młodzieży i wkracza zwycięzko do kahałów, bo w miejsce destrukcyi stawia organizacyę, w miejsce żebractwa pracę, w miejsce jałmużny samopomoc.

I tytanowi, który pokrzepi osłabione siły za dotknięciem się matki — ziemi, wskazuje ziemię — ojczyznę, i podnosi dumę narodu i godność poszczególnych jednostek, bo Żydowstwu społem i Żydom z osobna w chwilach niedoli i utrapienia przypomina wyniosłe hasło, punkt wyjścia syonizmu: Sursum corda!

LEON REICH.

ŻYDOWSKA KOLONIZACYA PALESTYNY.

Fundament okolo będącej dziś w pełnym rozwoju żydowskiej kolonizacyi Palestyny, położono w roku 1869, przez założenie szkoly gospodarczej „Mikwah Israel“. Mimoto nie można twierdzić, że kolonizacya Palestyny trwa już bezustannie 35 lat, gdyż dopiero 9 lat później (w r. 1878) rozpoczęto ponownie próbę kolonizacyi „Petach Tikwah“; niestety jednak został i ten plan unicestwiony, z powodu braku doświadczenia na niwie gospodarczej, jakoteż wskutek braku odpowiednich funduszów.

Smutne wypadki lat ośmdziesiątych, spowodowały dopiero ruch w całej pelni; straszne prześladowania Żydów w Rosyi i Rumunii przypomniały z żywiołową siłą pytanie: „co począć z biednymi, ciemiężonymi braćmi naszymi ze wschodu?!“ I nic w tem dziwnego, że w poszukiwaniach za nowymi krajami osiedlenia, nie zapomniano o „Erez Izrael“, dawnym kraju ojców naszych.

Utworzony w Rumunii komitet, mial się zająć skierowaniem emigracyi do Palestyny, a wydana w tym celu odezwa, przysporzyła w krótkim przeciągu czasu 100.000 franków do dowolnej dyspozycyi komitetu. Wysłani do Palestyny, staraniem komitetu mężowie zaufania, zajęli się zbadaniem i zakupnem ziemi, poczem, w niedługim odstępie czasu rozpoczęła się wędrówka kolonistów.

W ten sposób powstały w Galilei wsie: Samarin dzisiaj Sichron Jacob zwana i Rosch Pinah. Rownocześnie — bo w roku 1882 rozpoczęła się tłumna emigracya z Rosyi, a nowo osiedleni założyli w Judei wieś Rischon lezion i zaludnili opuszczoną kolonię „Petach Tikwah". Tę dopiero chwilę należy uważać za punkt zwrotny w żydowskiej kolonizacyi Palestyny. Dano początek historyi, ale niestety nie praktycznej kolonizacyi. Osiedleńcy bowiem z zawodu kupcy i rzemieślnicy, nie znali stosunków gospodarczych Palestyny, obcym był im również język krajowy, którego znajomość, ze względu na konieczne stosunki i współżycie z Arabami, była niezbędnie potrzebną. Do powiększenia i tak piętrzących się trudności, przyczynił się również zakaz dalszej emigracyi, jakoteż dowolnej budowy domów. Słowem — pierwszy krok, jakoteż zdobyte w tym kierunku doświadczenie drogo zostały okupione. Jednakowoż zapał dla idei kolonizacyi ojczystej ziemi pokonał i te trudności i przeszkody, tak, że już w roku 1883/4 powstały nowe wsie Jesso Hammalaah i Kadra, ostatnia założona staraniem studentów rosyjskich.

Dzięki energii kolonistów z „Chowewei Zion" udało się pozyskać barona Edmunda Rothschilda dla planów kolonizacyi na szerszą skalę. Wziął on pod swą opiekę i wyłączny zarząd kolonie: Rischon le Zion, Sichron Jacob i Rosch Pinah i za jego też pośrednictwem udało się przysposobić pod uprawę najprzedniejsze gatunki kultury ziemnej. W krótkim też przeciągu czasu okazało się, iż uprawa wina najlepsze może wydać rezultaty. Czynna pomoc barona Rotschilda przyniosła również i tę realną korzyść, iż dała początek żywemu zainteresowaniu szerokich mas żydowskich Rosyi i Niemiec dla spraw kolonizacyi Palestyny.

Dzięki poparciu założonych w międzyczasie towarzystw kolonizacyjnych (Związek im. Montefiorego w Rosyi i „Esra“ w Niemczech), mogły się kolonie: Petach Tikwah, Jesso Hammalaah i Kadra miarowo rozwijać, tak, iż w chwili obecnej nie są już skazane na doraźną pomoc pieniężną. W pracy przygotowawczej dla uprawy ziemi, używano wyłącznie żydowskich sił roboczych i w ten sposób przygotowano wielki zastęp wyszkolonych rolników dla nowych osad. Rozporządzając coraz lepszym materyałem ludzkim, przystąpiono w roku 1890 do powiększenia liczby osad, a praca świetnym została uwieńczona rezultatem; dzisiaj bowiem istnieje już w Palestynie 35 osad żydowskich.

Przechodząc z kolei do kwestyi kultury w koloniach żydowskich, musimy zaznaczyć, że obok wina nadają się pod uprawę wszelkie gatunki owoców, jarzyn i zbóż. Rozpoczęto również próby założenia przemysłu domowego, które też częściowo dobrym zostały uwieńczone skutkiem.

Obok produkcyi jarzyn i zboża, służących do zaspokojenia potrzeb samych kolonistów, służą różne gatunki wina i pomarańcz do eksportu. W roku ubiegłym wynosiła produkcya pomarańcz zaledwie 20.000 pak — należy się jednak spodziewać, iż w niedługim czasie dojdzie ta suma do poważnej ilości 100.000 skrzyń. Główne jednakowoż źródło zarobku stanowi uprawa wina, stanowiąca dla przeszło 400 rodzin wyłączne źródło zarobku. W roku ubiegłym wynosiła już produkcya winogron 7,500.000 kilogramów, z czego sporządzono 55.000 hl., czyli około $7\frac{1}{2}$ milionów flaszek wina.

Znaczny krok naprzód uczyniono przez systematyczną organizacyę handlu palestyńskiego wina. W Hamburgu założono dla umożliwienia hurtownego handlu tow. „Societé Eliadah“, podczas gdy na całej kuli ziemskiej powstały firmy

trudniące się detaliczną sprzedażą wina. Na Wschodzie istnieją podobne firmy w Jaffie, Jerozolimie, Haifie, Beirucie, Konstantynopolu, Aleksandryi i w Kairze. W Europie: w Londynie, Paryżu, Wiedniu, Berlinie, Zurychu, Warszawie, Odessie; w Ameryce: w Nowym-Yorku (3 sklepy), Baltimore, St. Louis i w Chicago; w Afryce: w Capstadzie i Johannesburgu.

Tej tak bardzo rozgałęzionej organizacyi zawdzięczać należy, iż wino palestyńskie ma obecnie na rynkach europejskich wyrobioną markę, a odznaczenie złotym medalem na wystawie paryskiej, jest najlepszym dowodem popularności tego produktu. Jakość wina jest bardzo dobrą, jest ono czystem i odpowiada zupełnie rytualnym wymogom. A kto je konsumuje, popiera owoc naszej ziemi i przyczynia się do rosnącego coraz bardziej dobrobytu naszych robotników.

JUDAEUS.

TUŁACZKI CIĄG DALSZY.*)

Nic się nie zmieniło od 2000 lat. Co znaczą inne suknie, inne mowy, inne zwyczaje, inna treść duszy? Dwa najważniejsze warunki społecznego bytu, a raczej brak tych warunków, pozostał ten sam. Jak nie mieliśmy, tak nie mamy celu życia zbiorowego, jak nie mieliśmy, tak nie mamy stałych siedzib.

Nic się nie zmieniło. Niby zżółkłemi liśćmi jesieni miota nami fatum dziejowe z kraju do kraju. To nasza cecha najistotniejsza, w tem indywidualność nasza, najgłówniejszy znajduje wyraz. Ledwie skupimy się w jakimś zakątku, ledwie większą gromadą przytulimy się do macoszego łona ziemi, wnet zrywa się burza, która nas w dal rozrzuca i rozprasza.

Może tkwi w tym ciągłym ruchu głębsza myśl naszego przeznaczenia, może jest on konieczną reakcyą przeciw sile przyczepności, tworzącej z nas podścieliska dla obcej gleby, może tułactwo to jest objawieniem losu, że na obczyźnie długo nie będzie i nie śmie nam być dobrze. Lecz zarówno ci, co mistycznie, jak i ci, co bardziej realnie na świat patrzą, muszą widzieć w tej doli tułaczej, w tem wiecznem rozrywaniu żywych członków społeczeństwa, najdonioślejszy i najbardziej historyczny moment nędzy zwanej „kwestyą żydowską". I dla tego nie bez słuszności wszyscy kuszący się o rozwią-

*) Autor niniejszego artykułu nie jest syonistą. Uw. Red.

zanie tej kwestyi, zwracają się w pierwszym rzędzie ku ujęciu w konkretne formy i uregulowaniu koczownictwa żydowskiego.

* * *

Wiek XIX., który stworzył tyle szablonów, tyle nowych wyrazów dla starych pojęć i tyle nowych pojęć dla starych wyrazów, wtłoczył specyalną treść dziejową żydowstwa w nieścisłe ramy modnej „emigracyi". Co w starożytności w odniesieniu do żydów zwało się exodus, a w wiekach średnich poprostu „wypędzeniem z kraju", teraz eufemistycznie nazywa się „emigracyą", który to wyraz obłudnie każe się domyśleć swobodnej woli tych, co kraj ojczysty na zawsze opuszczają. „Emigrują" tedy żydzi rumuńscy, uciekający przed gwałtem i uciskiem „emigrują" Żydzi rosyjscy, wymykający się z pod noży carskich siepaków.

W rzeczywistości masowa emigracya Żydów jest przymusową. Środki przymusu, natury jak najlegalniejszej, bo ustawy i władza administracyjno-policyjna, zagrażając naszemu mieniu lub wprost bytowi, czynią nam dalsze pozostawanie w gościnie starych, a niezmiennie wrogich gospodarzy, wprost niemożliwem. Dzisiaj wprawdzie motłoch nie urządza sobie rzezi żydowskich za „zatrute studnie" i nie wydaje się już dekretów królewskich, czyniących w jednym dniu wszystkich Żydów pewnego kraju „vogelfrei". Natomiast jest ustawodawstwo socyalne, mające na celu obronę słabszych przed silniejszymi, przez których rozumie się — o ironio! — żydów, a zdarzają się nawet, jak powszechnie wiadomo, elementarne wybuchy antyżydowskich instynktów, przypominające żywo wieki średnie.

Rezultat prześladowań bądź staremi, bądź nowszemi, „legalnymi" środkami jest zawsze ten sam: kontyonowanie rozpoczętej przed tysiącami lat wędrówki do nowych krajów.

Tylko olbrzymia odległość celu i światowa wprost perspektywa naszej emigracyi różnią dzisiejszą diasporę od dawniejszej. Celem emigracyi współczesnej jest druga półkula. Najnowszą formą golusu jest bilet okrętowy, okręty pasażerskie „ciągną dalej“, w najdosłowniejszem znaczeniu, tego wyrazu historyą żydowską, a Ameryka jest tym krajem, gdzie wieczny tułacz na razie pragnie spocząć.

* * *

Rosya i Ameryka północna, dwa zarówno geograficznie, jak kulturalnie najbardziej od siebie oddalone, a zarazem największe w świecie mocarstwa, są na teraz najgłówniejszemi środowiskami społeczeństwa żydowskiego.

Tam żyjemy dotąd w najbardziej zwartych masach w poniżeniu i pogardzie, wśród rasy na wpół dzikiej i barbarzyńskiej, gdzie praca jest udziałem najpodlejszych, a średnie i wyższe sfery żyją z gwałtu i ucisku. O godnem współżyciu w tych warunkach z resztą ludności mowy być nie może. Nadzieje reform liberalnych w tem, na wpół azyatyckiem państwie, które z natury rzeczy żydów pominąć nie mogą, coraz bardziej maleją. Zresztą zbyt wiele po tych reformach spodziewać się nam nie wolno. Pas de rêveries! W ocenieniu bowiem stosunków rosyjskich nie można zapominać o ogólnym charakterze kraju i ludności. Abstrahując od powolności, z jaką rozwój liberalizmu w narodzie tak nieruchliwym i biernym do poziomu prawdziwie europejskiego, musiałby się odbywać, to doświadczenie poucza, że nie wszędzie postęp kultury wychodzi na naszą korzyść, gdyż rozwój ogólny niekoniecznie prowadzi do uszlachetnienia stosunku ludności tubylczej do żydów. Czasem bywa wprost odwrotnie i nierzadkie są wypadki, że po pierwszych hałaśliwych i pełnych szczytnego

upojenia walkach o „wolność“ z pod sztandaru wolności wypełzają narodowo-polityczne lub społeczno-ekonomiczne tendencye egoistyczne, ekskluzywne, obcym, a przedewszystkiem żydom wrogie.

W każdym razie pewną jest rzeczą, że jeżeli te konsekwencye lub może tylko zwyrodnienia liberalizmu możliwe są w centrach cywilizacyi europejskiej, to chyba złudzeniem byłoby oczekiwać czegoś trwale dobrego od liberalizmu — rosyjskiego. Etuzyastyczna wrzawa, która towarzyszyła pierwszym doniesieniom prasy o zapoczątkowaniu w Rosyi ery konstytucyjnej, jest zwykłym objawem serwilizmu sfer giełdowych, wyjących z radości, ilekroć któryś z możnych raczy dać posłuch mizernemu plebsowi. Wprost śmiesznem jest przypisywać „szeroką naturę“ rosyjską z jej samowolą i niezdolnością poszanowania cudzych praw, jedynie autokratyzmowi i czynownictwu, z których zniknięciem nastanie w Rosyi niby to równość dla wszystkich, nie wyłączając Żydów. Ci doznali już niejednokrotnie wśród ludów z bardziej wrodzonym instyktem sprawiedliwości cudotwórczych skutków trój jedynej mikstury: „równość, wolność, braterstwo“ i nie mogą się spodziewać, ażeby ta recepta w tłumaczeniu rosyjskiem do lepszych prowadziła wyników. Nasi bracia za kordonem, uświadomiwszy sobie należycie naturę owego otoczenia, nie dadzą się zbałamucić złudną perspektywą rosyjskiego surogatu swobód obywatelskich, tak że nawet urzeczywistnienie wdrożonej przez ziemstwa akcyi reformy, nie przyczyni się zapewne do zmalenia intenzywności wychodźctwa żydowskiego, które z okazyi wojny japońskiej tak wielkie przybrało rozmiary.

Że ta zasadnicza tendencya centryfugalna Żydów rosyjskich nie przeszkadza im stać na czele ruchu rewolucyjnego i dostarczać głównego kontyngentu męczenników w boju o wol-

ność, jest wypływem naszej, pełnej sprzeczności, niekonsekwencyi i krańcowości, duszy zbiorowej, która w geograficznem rozdarciu straciła spójność, jednolitość i władzę koncentracyi w dążeniu ku pożytkowi ogólnemu i celom wspólnym całemu społeczeństwu. Faktem jest, że żydzi stanowią w Rosyi pierwszorzędną potęgę rewolucyjną do tego stopnia, że absolutyzm carski traktuje nas formalnie, jakgdyby samodzielny, wrogi obóz, z którym liczyć się musi. Między troskami Plehwego i jego kolegów zajmowaliśmy prawie równe miejsce z Finlandczykami i Polakami, honor nie lada jaki, który też nie uszedł nam bezkarnie. Dowodem Kiszyniew, Homel i inne pola walki między dyspotyzmem carskim a ludem żydowskim. Być może, że porywy rewolucyonistów rosyjskich w niedalekiej przyszłości przyniosą ludom, jęczącym pod jarzmem carskiem pewne ulgi i poprawę ciężkiego losu, co do nas, to my część nagrody za te porywy od tłumów moskiewskich już otrzymaliśmy, a dalszą ratę otrzymamy najniezawodniej po zebraniu plonów.

Przez to wszystko nie chcę bynajmniej potępiać szlachetnych entuzyastów, podejmujących tytaniczną walkę z autokratyzmem za obce ideały. Ich wzniosłe krwią i katorgą okupione ofiary, pod pewnym względem i dla nas nie idą na marne. One złożą świadectwo przed historyą, że nie brak nam odwagi do poświęceń i że gotowi jesteśmy oddać nawet życie, gdy serca nasze drgają zapałem dla idei. One zrównoważą moralny efekt zjawiska dezercyi tysięcy żydów, powołanych do przelewania krwi swojej za carat na polach Mandżuryi. Z drugiej strony i możliwy skutek tych czynów ofiarnych, mianowicie reformy w duchu wolnościowym, nie przyniosą nam wprawdzie jak wyżej rzekłem zbawienia, ani trwałego polepszenia warunków bytu, mimo to jednak nie

będzie dla nas obojętnym, bo pamiętać należy, że liberalizm w jakiejkolwiek formie zawsze lepszym jest dla Żydów, aniżeli despotyzm, a przynajmniej formy zwalczania Żydów przez liberalizm są o wiele mniej dzikie i brutalne, aniżeli te, któremi kieruje instynkt rozjuszonych hord niewolniczych.

* *

Jedną z głównych przyczyn antysemityzmu jest duchowa nasza przewaga nad innymi narodami, przewaga, wynikająca nie tyle z wyższych jakoby zdolności wrodzonych, ile z wyrobionej w wiekowem ćwiczeniu praktycznem i scholastycznem dyscypliny umysłowej, która zapewia nam wyższość. zwłaszcza nad ludami Rosyi, wylęgającemi się dopiero z powijaków kultury pierwotnej. Przewaga ta, objawiająca się głównie w dziedzinie ekonomicznej, budzi przeciwko nam nieufność, niechęć i bojaźń, z czem łączy się uczucie wzgardy, właściwe Goliatom, zmuszonym do walki z Dawidkami. którzy zwyciężają kamyczkami sprytu, spekulacyi i tym podobnych lekkich, a zdradliwych narzędzi. Najważniejszem tego rodzaju narzędziem jest równość obywatelska, są ustawy. wszystkich w równej mierze obowiązujące, jest w ogóle stan prawny. Dlatego tendencyą naszych wrogów jest bądź stworzenie ustaw wyjątkowych dla Żydów, bądź też dzika. wyuzdana walka z Żydami w stanie poza wszelkiem prawem, jak to się dzieje w Rosyi, Rumunii i t. d.

Jedna jest tylko rasa, która dzięki swej prawdziwej wyższości duchowej, dawnej tradycyi kupieckiej w wielkim stylu i owemu położeniu geograficznemu nie tylko nie ustępuje, lecz nawet przewyższa Żydów. Są to Anglosasi, do których z jakąś siłą elementarną prowadzi nas od lat kilkudziesięciu coraz bardziej wzbierająca fala emigracyjna. Po raz pierwszy w dziejach spotkaliśmy się oko w oko z narodem trzeźwym,

rozumnym i pracowitym, który przewagi naszej się nie lęka, a o nasze właściwości duchowe, czy towarzyskie troszczyć się nie potrzebuje, bo do tego nie ma ani powodu ani czasu i ochoty.

Po raz pierwszy przyszliśmy do ludzi zajętych samymi sobą, którzy od swoich i obcych wymagają tylko jednej rzeczy, — rzeczy, której pewne społeczeństwa starego świata, cenić nie umieją i seryo jej nigdy nie żądają: pracy. Za tę pracę daje natomiast coś, czego gdzieindziej w ogóle, a tem mniej dla nas niema, pełną prawdziwą wolność. I oto w tem leży doniosłość emigracyi amerykańskiej dla żydów, z krajów słowiańskich pochodzących, że niejako przetwarza ich wartości moralne kardynalnym wymogiem prawdziwej godności człowieczej t. j. pracą. Ameryka sama niejako siłą swej atmosfery, swym przepotężnym geniuszem energii i świadomości celów, przeobraża zgnuśniałych emigrantów żydowskich na ludzi pracy i czynu. Ameryka uświadamia tłumom żydowskim to, czego żadne teorye i żadna propaganda nie byłaby w stanie dokazać, mianowicie, że lepszą jest praca wolności, aniżeli życie bez pracy w niewoli.

Ameryka dostarcza wreszcie niezbitego dowodu, że prawdziwie wolni od żydów i żydzi od nich niczego obawiać się nie potrzebują i że jedynym skutecznym środkiem przeciw nienawiści i waśni społecznej jest: jednoczenie się wszystkich w pracy pod ochroną nie teoretycznej, pisanej, ale prawdziwej, rzeczywistej wolności.

* * *

Czy jednakże cele i przyszłość nasza leżą w Ameryce? Czy w kraju tym doczekamy się rozwiązania zagadnienia naszego bytu? Sądzę, że na to pytanie nie można odpowiedzieć

E. M. Lilien.

WINIETA

twierdząco. Pomijam względy ideologiczne, szukające kraju obiecanego, gdzieindziej.

Lecz także z przyczyn praktycznych, wykluczonem jest, aby Ameryka przyniosła nam zbawienie, choćby większość całego społeczeństwa żydowskiego w Ameryce znalazła spokojne na wieki schronisko, a dramat zwany kwestyą żydowską, swoje rozwiązanie. Ameryka jest raczej tylko nowym aktem, dalszym ciągiem tego dramatu. Za wiele nas jest. Niepodobna aby dalszy przypływ fal emigracyjnych do jednych i tych samych stron nie wywoływał wśród samego, w sobie zamkniętego proletaryatu żydowskiego wstrząśnień natury ekonomicznej. Dotąd emigracya ledwie wyczerpuje lub nieznacznie tylko przewyższa przyrost naturalny Żydów w krajach europejskich, a gdyby świadoma celu akcya miała ją w przyszłości zorganizować w sposób ujmujący Żydów stopniowo państwom europejskim, to absolutnie nie powinnaby ich kierować do jednych i tych samych miast portowych Ameryki północnej, jak to dotąd się dzieje.

I gdyby z naszej strony wszystko działo się dobrze, to pytanie jeszcze, czy rząd Stanów zjednoczonych, czy Anglia dozwolą immigracyi na szeroką skalę, obliczonej planowo na przeszczepienie nas z Europy do Nowego świata. Kto wie, czy sami nasi współwyznawcy amerykańscy nie staną temu na przeszkodzie.

W każdym razie masowa, że tak powiem, przelewna emigracya do Ameryki może mieć programowe znaczenie tylko pod kątem widzenia wchłonięcia w naród amerykański, co pod względem odpowiedniego geograficznego rozdzielenia i rozmieszczenia, doboru materyału ludzkiego i tp. zależnym by było od pewnych, nader trudnych do spełnienia warunków. Za to w polityce żydowskiej z dnia na dzień „wychodźctwo“

do Ameryki w jakichkolwiek rozmiarach oznacza pod każdym kątem widzenia stanowczy postęp. Odkąd „wieczny tułacz“ błąka się po świecie, nie znalazł jeszcze lepszego przed burzą schronienia, aniżeli ten kraj.

Zmęczonym, wycieńczonym i schorzałym jest Ahasver, a przecież najlepiej jeszcze i najłatwiej się harmonizuje z resztą ludności — w kraju pracy! Bo gdzie panuje niewola, jemu najdotkliwiej ona daje się we znaki, a gdzie panuje wolność, tam i Ahasver pracując może spokojniej odetchnąć. Żeby mu tam nowa zakwitla wiosna, tego oczekiwać nie może, ale w swem nieskończonem życiu może choć kilka dni przeżyć tam swobodniej.

Aż przyjdzie czas — powiadają jedni — który prorocy przepowiedzieli, poeci wymarzyli a dziś olbrzymie masy poważnie z napięciem wyczekują, czas powrotu do ojczystej ziemi. Tryumfem on będzie dla kultury europejskiej, zwycięztwem idei sprawiedliwości, a szczęściem dla tulaczego plemienia.

Aż przyjdzie czas — powiadają drudzy — kiedy spełnią się dni nasze, kiedy postęp ludzkości rozsypie gruzy, zatrze różnice, zatopi przeszłość, ukoi tęsknotę, pojedna zwaśnionych i trupie kości odzieje nowem ciałem, ożywi nowym duchem, duchem obcym ale wspólnem, którego ideałem jest — wspólna przyszłość.

Dr. JÓZEF GRÜNBERG.

H E R Z L.

Herzl był najpiękniejszym kwiatem, jaki asymilacya wydała. Była w nim pierwotność żydowskiego uczucia, które aryjska kultura wychodowała. Zwalczył w sobie ghetto doszczętnie; żydowstwo rozprószenia było mu w dobrem i złem znaczeniu tabula rasa. Tem silniej wybiły się u niego pierwiastki rasy żydowskiej, przemówił przez niego typ semicki. Rasowa piękność semity i kultura europejskiego gentlemana były cechami jego zewnętrznej postaci. Rasowość i kulturalność należycie sharmonizowane były też istotnymi cechami jego wnętrza. Jego powrót do żydowstwa, którego nie znal, z którego tworami myślowymi nie łączyły go żadne nici, wywołał głos krwi. Zjawienie się Herzla jest przykładem, że zmieszanie się z kulturą europejską, gdy organicznie przekształciło osobę samą, zamienia się w czynnik narodowy.

Era asymilacyi zwróciła Żydom jako jednostkom poczucie godności, a to warunkowało powołanie do życia godności narodowej; emancypacya jednostek stala się prologiem narodowej emancypacyi. Życie Herzla to skrócone dzieje stulet-

niego procesu fermentacyjnego narodu. Tylko prawdziwie wolny Żyd mógł śnić o dumnem państwie żydowskiem i jemu swe życie poświęcić....

Punktem wyjścia jego syońskiego sposobu myślenia był antysemityzm i uzasadnieniem żydowsko-narodowego ruchu była dlań jedynie społeczna nędza. „Naród to grupa ludzi, których prześladuje wspólny wróg". Równie jednostronna jak ciasna definicya. „Tylko ucisk ugniata nas w dawne plemię, nienawiść otoczenia czyni nas przyjaciółmi" (Judenstaat str. 26). O wewnętrznych dziejowo-kulturalnych siłach żydostwa jako sprężynach idei narodowej nigdzie w dziełach i mowach swoich nie wspomina.

Z innych łączników prócz nędzy społecznej i wspólnego pochodzenia, zna tylko religię. „Nasza wspólność — mówi na str. 75 „Judenstaat" — dawną jest i jedyną. „Wiara ojców trzyma nas w grupie". Trudność porozumienia się w owej Ojczyźnie Żydów pobudza go do myślenia. „Kto z nas zna tak dobrze język hebrajski, by w tej mowie zażądał biletu kolejowego". A żargon, dziwne to narzecze wypożyczone u obcych, dziwaczne jak nasz los, które mimo obcego pochodzenia przesiąknięte jest krwią i łzami naszego narodu. Pozbędziemy się wypaczonych i skoszlawionych żargonów, to była tajna gwara więźniów. Kwestyę językową rozwiążemy w bardzo pojedyńczy sposób. Każdy zachowa swój język, który jest kochaną ojczyzną jego myśli, a ta mowa, która się najbardziej nadawać będzie do porozumiewania się, stanie się bez

przymusu mową głośną. W tem kole idei posuwał się do końca życia i zanadto był człowiekiem pełnym, z jednego materyału ukutym, zanadto zamkniętym i samoistnym, by go czas i doświadczenie mogły przekształcić. Co w uczuciu nie tkwiło, nie mogło też być u niego czynnikiem życiowym. Pierwszy projekt programu „Judenstaatu“ i ostatnie dzieło, w którem wyprzedził wykonanie ideału przedstawiają sobie naród żydowski jako mechanicznie zespoloną masę, która pędzona nędzą i niedostatkiem — rozpacz była umotywowaniem jego światopoglądu — stwarza wiele dzielnego i pożytecznego, wprowadza u siebie najlepsze współczesne urządzenia, w gościnności i miłości bliźniego wyprzedza i zawstydza inne narody, zresztą zaś jest tłumem kosmopolitycznym, którego ślady historycznych właściwości i kulturalna indywidualność się zatarły.

To był wielki błąd jego życia, doniosły w skutkach dla niego i dla naszego ruchu. Cienie Teodora Herzla są nam drogie i święte, imię jego — wewnętrzne to nasze przekonanie — będzie wiecznem, jego potężna wola przykładem będzie w późniejszych wiekach. Ale sądzimy, że wielkim historycznym postaciom tylkowtedy się przysługę wyświadcza, jeżeli się je rozpatruje z punktu, z którego się nam odsłaniają ich przymioty i wady. Ich błędy są również kawałem ich duszy. By świetlaną postać należycie ocenić, musimy i jej cień uwzględnić.

Z dopiero co wymienionego i nie historycznego mechanicznego sposobu pojmowania problematu żydowskiego wy-

nikł dla Herzla z logiczną konsenkwencyą ów wspaniały, niezawsze uzasadniony optymizm, który cechuje pisma i czyny tej dziwnej indywidualności. Naród, który w dziejach tkwi a z przeszłością związany jest tysiącem nici, stawia czynny opór, gdy go kto chce nagle przekształcić. Organicznie, powoli chce się rozwinąć. Herzl chciał prędko i śmiało eksperymentować. Pojmowanie żydostwa jako dobrego, zdatnego żywiołu eksperymentacyjnego, było linią wytyczną syońskiego światopoglądu Herzla od jego wystąpienia do chwili, gdy wyzionął ducha. Ono pobudziło jego fantazyę, gdy tworzył „Judenstaat", ono towarzyszyło marzeniom o jasnej przyszłości narodu gdy powstawało „Alt-Neuland". „Jeśli chcecie nie jest to bajką". Przejście od mitycznego stanu do realnej rzeczywistości miało się odbyć w krótkim czasie. Z organizacyi jego wynikł ten sposób myślenia. Herzl był poetą i politykiem, marzycielem i matematykiem, on wielbił cyfry. Hołd składał sile a bardzo wierzył w potęgę woli. Jego wyobraźnię uwięziły czyny ludzi silnych, selfmademan'ów anglosaksońskiej rasy. Jako kierownik wielkiego pisma miał sposobność przypatrywania się śrubom machiny państwowej i dokładnego wglądnięcia w drogi, któremi idzie dyplomacya. Powstanie państw narodowych w drugiej połowie stulecia, wyswobodzenie się państw bałkańskich, zjednoczone Niemcy i Włochy, powołanie napowrót do życia społeczeństwa madyarskiego. To wszystko prędko i nagle powstało, a wielkością swą widza oczarowało. Zdawało mu się, że nie masz granic dla woli mas

i zdolności kierujących jednostek. „Żydzi, którzy chcą, uzyskają swoje państwo“. A treścią jego myśli będzie współczesna asocyacya pracy i kapitału i dzisiejsza technika. Cała jego działalność syonistyczna była hymnem na te potęgi, w nich widział klucz do rozwiązania kwestyi żydowskiej, w nich była siła czarodziejska renesansu narodowego; ekonomiczna kooperacya i zdobycze techniki miały w okamgnieniu upokorzone, niewolnicze, rozdrobnione rzesze, przemienić w naród, który dźwiga na swych barkach brzemię tysiącznego golusu, w naród wolny, dumny, zjednoczony. Energia, kapitał i inteligencya są głównymi filarami nowożytnego społeczeństwa. Trzy te siły społeczne wychowało i wypielęgnowało żydostwo ghettowe — boć tryb samozachowawczy znajdował w nich swą jedyną ucieczkę — lecz rozwijały się one luźnie, bez planu, odruchowo; obecnie, niesione wielką ideą zbawienia narodowego powinny się zespolić, powinny być podłożone pod wielkich celów myśl społeczną a dokonają cudów. Pobudką jednak do tego zespolenia miałby być antysemityzm, rozpacz mas i moralne cierpienie warstw wyższych. Do tego społecznego optymizmu przyłączył się rzadki optymizm moralny. Teodor Herzl wierzył nietylko w uszlachetniającą potęgę pracy, lecz także w szlachetniejszą naturę ludzką wogóle, gdyż przenosił osobistą dobroć swego serca, własne swe szlachectwo człowiecze — najbardziej wybitny rys istoty swej — na swych bliźnich. Teodor Herzl był obcym żydostwu, lecz w najgłębszej skrytce swej duszy nosił myśl czysto żydo-

wską, messyańską wiarę w zwycięztwo dobrej zasady, w ostateczne wybicie się dobrej sprawy.

Przeciwnicy jego okrzyczeli go liberalem; nazwa ta nie jest niewłaściwą, lecz nie miał on nic do czynienia z pseudoliberałami swego czasu, należał raczej całem swem myśleniem i uczuciem do szlachetnej, niestety niepowrotnej generacyi z końca 18-go stulecia, był on we współczesność przeniesionym zwiastunem praw człowieczych... Ta ideologia w sposobie myślenia, która nie daje się odstraszyć brutalną rzeczywistością, czyni zrozumiałą taktykę tego dziwnego męża.

Apelem do ludzkości ma być 2 tysiące lat narodowi żydowskiemu wyrządzana niesprawiedliwość wyrównaną. „Kwestya żydowska powinna się stać przedmiotem publicznej dyskusyj.“ Powinno się obudzić uśpione sumienie narodów i władców, powinno się im przedstawić chwiejne stanowisko żydów — chwiejne ze stanowiska interesowego samychże narodów i władców — powinno się uzyskać forum złożone z najlepszych i najszlachetniejszych jednostek wszystkich narodów dla naszej sprawy. A jeśli nawet żadna potęga realna nie stoi za nami, to sprawa sama powinna za nami przemawiać. „Najpierw jednak musi się rozjaśnić w umysłach samychże Żydów. Myśl ta musi polecieć do ostatnich, najnędzniejszych gniazd, gdzie mieszkają nasi ludzie. Obudzą się z głuchego swego dumania, bo nowa treść wchodzi w życie nas wszystkich. Wystarcza, jeśli każdy o sobie myśli, a pochód staje się już potężny.“ Jest to messyaniczne wołanie

człowieka ideału, święty ogień proroka. Swoją serdeczną tęsknotę mieni tęsknotą całego narodu, lepszej ludzkości, obrazy snów swoich widzi w kształtach rzeczywistych. „W świątyniach będą się modlić o powodzenie się dzieła. Lecz w kościołach także! Jest to wybawienie z dawnego ucisku, pod którym wszyscy cierpieli“... On wolny, dumny, zdrowy duchem mąż nie przeczuwał jak chorobliwą, bojaźliwą i niewolniczą jest większa część narodu, do którego się zwrócił. Gorzkie rozczarowanie, rozpacz rozbitego o nagie ściany rzeczywistości nie miała mu być oszczędzoną... Motywem jego syonistycznego myślenia był wyłącznie antysemityzm. Lecz nie był nim jedynie antysemityzm partyjny, on wywołał tylko pierwszą reakcyę jego bogatej duszy. Nienawiść ku Żydom z jego czasu wprawiła w drganie jego żądne ideałów serce, wyglądające za treścią życiową, odkrył w sobie Żyda, odkrył w sobie nowonarodzonego człowieka. Jego kontemplatywna, marząca, dumająca, wrażliwa dusza artystyczna wiodla dotychczas żywot połowiczny, związany. Gubiła i rozpraszała się w małostkowych przedmiotach istnienia; przez zetknięcie się z nienawiścią ku Żydom poczuł w sobie lepszą pierwotną cząstkę swej istoty: pogląd obejmujący wielką całość losów, trawiący, buchający żarem patos — najbardziej właściwy nam dar narodowy, który po prorokach my mamy — wielkie współczucie i wielką miłość. Bohater „Altneuland“ Dawid Littwak, w którym T. Herzl widział ucieleśnione odrodzenie narodu żydowskiego, odpowiada na pytanie: „Kto stworzył nową, szczęśliwą formę

pożycia z ludźmi?“ „Miłość, miłość i cierpienie“. Gdy opłakiwał swą matkę, pierwsze jego słowa były: „Ona była moją matką. Była dla mnie miłością i cierpieniem.“

Czyż nie znajdujemy tutaj refleksu do wzruszającego przywiązania Herzla samego do swej własnej matki i jaki udział miałoż dziecięce przywiązanie w obudzeniu się jego serca żydowskiego?.... W miłości i cierpieniu wyrażała się dla Herzla istota naszego charakteru narodowego, jego siła moralna, miłością i cierpieniem stał się też jego własny stosunek duchowy do narodu. Zaledwie dostrzegł w sobie Żyda, dzięki szturchańcowi partyjnego antysemityzmu a już opanowała go cała tragika naszej historyi, czule nastrojona dusza jego stała się resonatorem dla morza niezgodnych tonów, począwszy od najgłuchszych, najgłębszych dźwięków rozpaczy prześladowanych, szczutych, z głodu ginących mas, aż do ledwie dosłyszalnych, przenikliwych tonów górnych rozdartych moralnie, wykorzenionych w zgiełku aryjskiego społeczeństwa kulturalnego odosobnionych intellegentów żydowskich. Symfonia cierpienia, której kierowniczym motywem jest bezdomność. I ten pathos cierpienia był — jest to nuta iście Herzlowska — zniżony pewną dziewiczą powściągliwością, wstydliwością estetyczną, złagodzony rozwagą i humorem. Odrębnością jego stylu, jego mówionego i pisanego słowa był we wdzięku spływający się pathos.

Jest bowiem właściwością wszystkich wynioślejszych natur obawa, by tego, co najrdzenniejsze i najgłębsze, co

duszę porusza, nie odsłonić przed oczyma obcych, niepowołanych. Co wytrysło z niepohamowanego popędu ma być udzielone drugim w drodze rozumowania, jak gdyby zawdzięczało swe powstanie jedynie pragnieniu prawdy logicznej. Dla uzupełnienia obrazu jego charakteru musimy dodać jeszcze jeden rys, który dziwne światło rzuca na piękną jego duszę. Teodor Herzl był przejęty żarliwem uwielbieniem dla geniusza narodu żydowskiego. Nam, żyjącym pośród narodu, narzuca się często złowroga myśl o zwyrodnieniu; on, który w dziecięcych i młodzieńczych latach swych stał zdala od środowiska żydowskiego, żywił niewzruszone przekonanie o niezniszczalności i jędrnej tężyźnie rasy żydowskiej. Z tej krynicy płynęła jego ślepa wiara w wykonalność jego trudnego przedsięwzięcia. Jego imponująca odwaga — jego — wszystkim rozczarowaniom naprzekór — ani na chwilę nie słabnąca siła woli wypływała z silnego, jak opoka, zaufania w nietkniętą siłę narodu. Nie, iżby chciał imię Żyda dopiero podnosić do miana zaszczytnego — frazes utarty u niektórych syonistów — lecz raczej upatrywał on sam w swej przynależności szczepowej dla siebie cześć i szlachectwo.

*
*   *

To jest tem dziwniejsze, iż nie znał historycznych przesłanek Żydowstwa, twórczych sił narodu, jakie się w jego kulturze objawiły. Z jego wysubtelnionego uczucia godności narodowej wyszła jego instynktowna odraza do taniego współ-

czucia, do tych różnorodnych form filantropii, które praktykowali wielcy i syci Żydzi zachodu wobec swych prześladowanych braci ze wschodu.

Nietylko, że zarzucał filantropię ze stanowiska społecznego, ponieważ jako środek paliatywny tylko nędzę przewleka, zamiast ją znosić a nawet w pewnem znaczeniu ją sama wytwarza, lecz i ze stanowiska etyki narodowej wprost ją potępiał, gdyż jest siedliskiem zależności i poniżenia, gdyż zamiast wyswobodzić, gnębi dusze tych, którym się dostaje w udziele. Kolonie Rothszyldowskie były dla niego smutną tego ilustracyą.

Teodor Herzl widział wśród grona „dobroczyńców“ którzy nie mogą nadążyć, by dość szybko swych emigrujących braci powysyłać, same pożałowania godne postaci; nie wielkoduszność jest sprężyną ich działania, lecz obawa i trwoga przed niewygodnymi gośćmi, tchórzliwa troskliwość o swe własne stanowisko społeczne. Biedni bracia mogliby im wstydu przysporzyć, mogliby złe wspomnienia obudzić u Aryów..... W ich polityce dobrodziejstwa nie widział nic, prócz polityki tuszowania. „Jest to utajona hańba asymilowanych, — powiada w „Judenstaacie“ — która szuka ujścia w przedsiębiorstwach dobroczynnych. Zakładają towarzystwa emigracyjne dla dojeżdżających żydów. Niektóre z tych towarzystw wspomogowych nie istnieją dla, lecz przeciw prześladowanym Żydom, byle dość szybko, dość daleko usunąć tych najbiedniejszych. I tak odkrywamy przy starannej uwadze, że nie-

jeden pozorny przyjaciel Żydów jest tylko w dobroczyńcę przebranym antysemitą żydowskiego pochodzenia.“

Czego owe małe duchy trwożnie unikały za tem wyglądał on, przed czem tamci uciekali, to stało się przedmiotem jego utęsknienia.

* * *

Poprzez całą swą działalność syońską szukał on za jednostkami na zachodzie, za ludem na wschodzie. „Ex oriente lux“ było dewizą jego. W zbiorniku wielkich tłumów wschodu widział rdzeń zastępów przyszłego państwa żydowskiego; w inteligencyi wschodu, w tych jeszcze czczą nudą nietkniętych, zbytniem kształceniem nieprzeładowanych i chorobą nie napoczętych ludziach, mężach, którzy łączą w sobie marzycielstwo i zmysł praktyczny, polot ideałów i uporczywą wolę, w tych fanatykach czynu patrzył pionierów przyszłego społeczeństwa. Stosunek Teodora Herzla do Żydów wschodu nie był stosunkiem litości, lecz głębokiego szacunku, szczerego podziwu; pewnego rodzaju powinowactwo duchowe pociągało go potężnie ku nim. Utorować im drogę pracą, wejść z nimi w styczność, stworzyć im pole działania, na któremby drzemiące w nich siły się wyzwoliły, było zadaniem jego życia. I ta jego nadzieja miała zawieść, nie miał ujrzeć swych braci przy pracy. Właśnie z koła tych, ku którym czuł najsilniejszy pociąg mieli mu urość najgwałtowniejsi przeciwnicy, właśnie z ich środka miała powstać nieufność w jego

politykę, jego ulubieńcy mieli niemiłosiernie odsłonić chwiejność jego historycznego poglądu. To jest przejmującem, tragicznem w historyi tego męża. Teodor Herzl uwielbiał, ubóstwiał żydostwo, lecz nie rozumiał go. Budował wyłącznie na rozpacz, na nędzę gospodarczą, podczas gdy obok tego są zgoła inne, dziedzictwem tysiącleci uświęcone ideały tem, co najlepszą część Żydostwa utrzymuje w napięciu. Właśnie najbardziej zrozpaczeni, którzy najbardziej ucierpieli od nędzy społecznej — przedstawiciele Kiszeniewa na VI. kongresie — mieli mu wypowiedzieć to bez ogródek. Dowiedział się o tem, gdy już było zapóźno, gdy siła jego była już złamaną, w przededniu swej śmierci.... Wyłączne podkreślanie społecznej nędzy jako pobudki syonizmu, logiczna konsekwencya tego toku myśli nie pozwoliła mu dostatecznie ocenić idealnej doniosłości Palestyny dla najlepszej części Żydowstwa — podkreślamy słowa „logiczna konsekwencya", gdyż swą duszą, swem wielkiem sercem, intuicyjną siłą swej marzycielskiej fantazyi, był on zawsze Palestyńczykiem, — t. j. naszem niewzruszonem przekonaniem.

Następstwem tego biegu myśli był Ugandyzm i obecne zamieszanie w ruchu naszym, który terrytoryalizmem zwiemy.... Teodor Herzl będzie żył nadal w naszej historyi jako postać gigantyczna, której potężne były pragnienia, walki i cierpienia i równie potężnym był błąd. Ale czemś pozytywnem realnem, istniejącem nadal i zdolnem rozwoju, z czem imię

jego związane będzie dla dalekich pokoleń, będą instytucye, które on swą siłą olbrzyma powołał do życia.

Kongres, Bank kolonialny, Fundusz narodowy.

Pomyślał je sobie tylko jako narzędzia i środki dla s w o i c h celów; historya ujrzy w nich najistotniejsze dzieło jego życia, naród wskaże im użycie, które odpowiada narodowi.

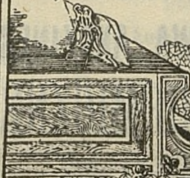
SALAMON SCHILLER.

OMYŁKA DRUKU:

Na str. 4 wiersz 13 z góry ma być zamiast o l e k c e w a ż e n i u ma być o l e k c e w a ż e n i e.

OGŁOSZENIA.

DOM SZOPENA
LEON HESZELES
SKŁAD FORTEPIANÓW – CLAVIERHANDLUNG
LWÓW – LEMBERG
UL. SYKSTUSKA 11. SYKSTUSGASSE 11.

Fabryka maszyn i odlewnia

księcia A. LUBOMIRSKIEGO

Lwów - Podzamcze, ul. św. Marcina 11.

Adres dla telegramów: Śreniawa-Lwów. Telefon 559. Konto poczt. kasy oszczęd. 867.201

Wykonywa wszelkie roboty, wchodzące w zakres przemysłu maszynowego:

1. Urządzenia, rckonstrukcye i reparacye gorzelń, browarów, młynów, tartaków, cegielń i innych zakładów przemysłowych.

2. Kotły parowe, konstrukcye żelazne, rezerwoary i wszelkie inne roboty kotlarskie.

3. Jako specyalność: transmisye o kołach pasowych, formowanych maszynowo, wykonane przy pomocy maszyn specyalnych.

4. Odlewy żelazne z własnych i nadesłanych modeli od najlżejszych do 500 kg. wagi. Odlewnia zaopatrzona w najnowsze maszyny do formowania, daje nam możność zadowolić najostrzejstrze wymagania odbiorców naszych.

Prosimy o zwrócenie uwagi na markę ochronną na wyrobach naszych

Najlepsze bębny i pierścienie do cytr Patent Osmanek.

Dla kupujących jest w czasach teraźniejszych nawet wybór dobrego źródła zakupna wielce utrudniony. Fabryka światowej sławy instrumentów muzycznych i strun

A. OSMANEKA

w Schönbach (miasto, Czechy)

wykonuje i przesyła ogólnie uznane i wyszczególnione **instrumenta muzyczne i struny** wszelkiego rodzaju w najlepszem wykonaniu, oraz pod gwarancyą. **Specyalność: Czysto** brzmiące struny, tanie i dobre instrumenty. Skrzypce dla uczni po 2.40, 3.—, 3.40, 4.20, 5.50, 6.50 złr. Skrzypce koncertowe po złr. 8, 10, 12. Bardzo ulubione skrzypce dla orkiestry o silnym tonie po złr. 15, 20, 15, 30. Solowe skrzypce po złr. 40, 50, 60 i wyżej. Szkoła do nauki na skrzypcach łatwa dla samouków złr. 1.10, podobne do nauki gry **na innych instrumentach.** Dobre czello złr. 6.50, 7.50, 8.50, 12.—. 1 Kontrabas złr. 23, 25, 32 i wyżej. Gitary po złr. 3.20, 3.60, 3,90, 5.60, 6 i wyżej. Cytry, doskonały wyrób gwarantowany, czysty ton, po złr. 6, imitacya palisandru 8 złr. na pół palisandrowe złr. 12 i 20, palisandrowe złr. 15, 18 i wyżej. Trąba, Flügelhorn. Piston najlepszej jakości 15 złr. Biorę w zamian nieodpowiednie towary, tak, że kupujący nie ma żadnego ryzyka. — Przesyłam także wszystkie inne instrumenta i artykuły, jakoto harmoniki, okaryny, instrumenta sygnałowe, samogrające, arystony i t. d. Ostatnia Nowość! Osmanka patentowany bęben „Tryumf" i patentowana harmonika ręczna. Proszę tych żądać, skoro kto chce dobrze kupić. — Cenniki gratis i franco na żądanie.

Adres: **A. OSMANEK Schönbach** w Czechach.

Najlepsza patentowana harmonika ręczna!!

Aus Dr. Regeners Werk spricht eine innere Notwendigkeit. Das Buch enthält neben einer mehrfarbigen Beilage ein Bildnis des Künstlers und bei ungefähr hundert Reproduktionen eine Fülle neuen Bildmaterials — fast 50 unbekannte Zeichnungen, darunter unveröffentlichte Ex-libris, Lesezeichen, Buchschmuck und andere Arbeiten, so dass es einen festgefügten Überblick über Liliens Art auch nach dieser Seite hin gibt. Besitzern der früheren Werke wird dies Buch eine willkommene Ergänzung sein.

Lilien selbst überwachte Druck und Ausstattung. Damit ist die Gewähr eines vollendeten Kunstwerkes geboten, um so mehr, da auch der Verlag keine Opfer bei der Herstellung des Werkes gescheut hat.

Jedem Kunstfreund und jedem Bücherliebhaber wird Regeners Lilienmonographie ein schöner Besitz sein. Das Buch wird berechtigtes Aufsehen erregen.

Zu beziehen durch jede Buchhandlung oder direkt aus:

F. A. LATTMANN Verlag, Goslar.

ARTYSTYCZNY ZAKŁAD RYTOWNICZY

Maksa GŁASERMANA

Lwów, Sykstuska l. 17

wykonuje gustownie i po najumiarkowańszych cenach stampile kauczukowe, pieczęcie metalowe, tablice i napisy dla p. t. adwokatów, lekarzy, biur i t. p. oraz różne grawury na wszelkich metalach.

Skład drukarń kauczukowych i farb do stampil.

Od zamówień z powołaniem się na ten inserat ofiaruję 5% na fundusz narodowy.

„The Gresham“

Towarzystwo ubezpieczeń na życie, zostaje pod kontrolą austryackiego i angielskiego rządu.

Jako fundusz gwarancyjny dla ubezpieczonych w Austryi zostały przez Rząd uznane następujące wartości:

Depozyt kaucyjny Towarzystwa złożony w c. k. rządowej kasie centralnej we Wiedniu wynosił dnia 14. kwietnia 1904

kwietnia 1904	kor.	26,416.938.10
Realność we Wiedniu wartości	„	1,050.000.—
Realność w Pradze	„	490.000.—
Wypłacone pożyczki ubezpieczonym	„	3,605.734.13
	kor.	31,552.672.23

Prospektów i nowych taryf na żądanie gratis udziela filia dla Austryi w Wiedniu I., Giselastrasse Nr. 1

AJENCYE TOWARZYSTWA w AUSTRYI: Praga, Wenzelsplatz 66, Berno, Bastei-Gassee 3, **Kraków, plac Dominikański 4, Lwów, Pasaż Hausmana l. 3 A.** Suczawa, Kaiser Franz-Josefsstrasse 1262, Graz, Kaiserfeldstrasse 8, Lublana, Franz-Jozefstrasse 17, Tryest, Piazetta della Borsa 7.

Towarzystwo chętnie przyjmie osoby zdolne na akwizytorów pod korzystnymi warunkami.

ZOFIA BIESIADECKA,
OSWIECIM.

ALOJZY HÜBNER, Lwów.

Do trwałego i pięknego zapuszczania posadzek i podłóg z miękkiego drzewa

MASĘ FRANCUSKĄ

nadającą się na parkiety.

MASĘ WOSKOWĄ

własnego wyrobu na posadzki i miękkie podłogi.

GLAZURĘ BURSZTYNOWĄ

z kolorowym i pięknym, trwałym połyskiem do ścierania wilgotną ścierką.

Glazurę emaliową LINOLEUM

szybko schnącą z pięknym połyskiem.

Lakier „Christoffa“ wysychający w niespełna pół godziny, nadzwyczaj trwały, posiadający piękny, trwały połysk i nadający się tak na parkiety, jak i na miękie podłogi.

Szczotki i pędzle do zapuszczania.

Szczotki do froterowania, oraz wszelkie inne gatunki szczotek w zakres gospodarstwa domowego wchodzących.

WOSK DO NACIERANIA,

PŁATY SUKIENNE DO WYCIERANIA PODŁÓG itp.

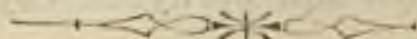
poleca

ALOJZY HÜBNER Lwów, Rynek 38.

STATUT:

„KADIMAH“

Żydowska spółka wydawnicza we Lwowie, stowarzyszenie zarejestrowane o ograniczonej poręce.

1. Firma, siedziba, przedmiot i czas stowarzyszenia.

§. 1. Stowarzyszenie nosi nazwę: „Kadimah“ żydowska spółka wydawnicza we Lwowie, stow. zarejestr. o ogran. poręce.

§. 2. Siedzibą stowarzyszenia jest Lwów.

§. 3. Przedmiotem przedsiębiorstwa stowarzyszenia jest popieranie zarobku członków przez wydawanie własnym nakładem żydowskich czasopism, dzieł i broszur treści politycznej, ekonomicznej, literackiej i naukowej.

§. 4. Czas stowarzyszenia jest nieograniczony.

2. Nabycie i utrata praw członka.

§. 5. Członkiem stowarzyszenia może być każda osoba tak fizyczna jak i moralna przyjęta przez Dyrekcyę. W razie odmowy, służy nieprzyjętemu prawo odwołania się do Rady nadzorczej, która orzeka ostatecznie bez dalszego odwołania. Ani Dyrekcya ani Rada nadzorcza nie jest obowiązana do podawania powodów nieprzyjęcia.

Przystępujący podpisze deklaracyę przystąpienia z wymienieniem ilości udziałów.

§. 6. Prawa członków utraca się:

a) przez dobrowolne wystąpienie;

b) przez śmierć;
c) przez wykluczenie.

§. 7. Dobrowolnie wystąpić ze stowarzyszenia może tylko członek z końcem roku administracyjnego, wystąpienie jednak powinno być przynajmniej na trzy miesiące przed upływem roku zapowiedziane.

§. 8. W razie śmierci członka, spadkobiercy jego do końca roku administracyjnego wchodzą w prawa członków.

§. 9. Wykluczony może być każdy członek wskutek uchwały Rady nadzorczej na podstawie umotywowanego wniosku Dyrekcyi albo 15 członków Stowarzyszenia a to:

a) w razie nieuczciwego lub niemoralnego postępowania w stowarzyszeniu lub świadomego działania na jego szkodę;
b) w razie zasądzenia przez sąd karny za czyn karygodny, popełniony z chęci zysku;
c) w razie utraty prawa rozporządzenia swoim majątkiem.

§. 10. Członek, który ze stowarzyszenia wystąpił, traci prawo członka z końcem roku administracyjnego, w którym w myśl §. 7. wystąpienie zapowiedział, członek wykluczony zaś z dniem zapadłej uchwały o wykluczeniu. Udział wszakże tak w jednym jak i w drugim wypadku może być wypłacony dopiero po upływie odpowiedzialności zastrzeżonej §. 11. Toż samo odnosi się do wypłaty udziałów po zmarłych członkach. Udziały będą wypłacane według swej wysokości w dniu utraty praw członka, a dywidenda na rok następny doliczoną do nich nie będzie. Innych praw do majątku stowarzyszenia lub funduszu rezerwowego członek występujący czy wykluczony, ani też spadkobiercy członków rościć sobie nie mogą.

§. 11. Członkowie występujący lub wykluczeni i spadkobiercy zmarłych odpowiadają jeszcze przez przeciąg 2. lat za wszelkie zobowiązania stowarzyszenia zaciągnięte do dnia utraty praw członka. Udziału wszakże w prawach stowarzyszenia przez ciąg 2 lat nie mają.

3. Obowiązki i prawa członków.

§. 12. Członkowie stowarzyszenia są obowiązani:

1. zapłacić wpisowe (§. 18);
2. złożyć deklarowane udziały (§. 14);
3. przestrzegać przepisów statutu tudzież dalszych uchwał Stowarzyszenia;

4. cele stowarzyszenia popierać, brać udział w zgromadzeniach osobiście lub przez pełnomocników, na wezwanie Rady nadzorczej udzielać jej fachowej opinii i brać udział w wyznaczonych przez nią komisyach;
5. za wypełnienie wszelkich przez Stowarzyszenie przyjętych zobowiązań odpowiadać wedle §. 76 ustawy z 9. kwietnia 1873, Dz. p. p. Nr. 70;

§. 13. Członkowie stowarzyszenia mają prawo:

1. udziału w ogólnych zgromadzeniach, zabierania głosu i głosowania;
2. wyboru i wybieralności do Dyrekcyi, Rady nadzorczej i do komisyi;
3. do udziału w czystym zysku, a w razie rozwiązania Stowarzyszenia do udziału w rozdziale majątku;
4. *otrzymywanie wszelkich wydawnictw Stowarzyszenia po cenie w miarę uznania Dyrekcyi zniżonej.*

4. Udziały członków.

§. 14. Jeden udział wynosi 10 koron. Każdemu członkowi wolno mieć więcej udziałów. Udziały mogą być wpłacone albo w całości zaraz po przystąpieniu, albo w miesięcznych ratach po 1 K. na każdy udział. Za zwłokę w złożeniu wpłaty na pierwszy udział, trwający dłużej niż miesiąc, zapłaci członek zalegającą prowizyę zwłoki w wysokości 6% od zaległej raty za czas zaległości. Dopóki udziały nie zostaną całkowicie wpłacone, dywidenda nie będzie wypłaconą ale dopisywaną będzie do udziału.

§. 15. Wpłaty na udziały poczynione i dopisane do nich dywidendy zostają własnością członka.

Udziały nie mogą być wycofane inaczej, jak tylko przez wystąpienie ze Stowarzyszenia, wolno wszakże każdemu członkowi udział drugi i następujące za zezwoleniem Dyrekcyi przenieść na innego członka za spłatą taksy po 1 koronie za każdy przeniesiony udział. Członek przekazujący swe udziały na innego, odpowiada subsydiarnie do wysokości tych przeniesionych udziałów za zobowiązania stowarzyszenia.

§. 16. Każdy członek otrzyma książeczkę, w której uwidocznione będą pod kontrolą Dyrekcyi wszelkie wpłaty na udział, dopisywane lub wypłacone dywidendy i możliwe dopisy.

5. Fundusz rezerwowy.

§. 17. Fundusz rezerwowy powstaje:

1. z taks wstępnych, opłacanych przez członków przy przystąpieniu do stowarzyszenia (§. 18);

2. z prowizyi zwłoki (§. 14);
3. z taks za przepisywanie udziałów (§. 14);
4. z części czystego (dochodu) zysku, którą co roku do funduszu rezerwowego przydzielać się będzie póty, póki fundusz rezerwowy nie osiągnie wysokości 50% zdeklarowanych udziałów.

§. 18. Taksy wstępne oznacza ogólne zgromadzenie, na teraz ustanawia się je na 2 korony od każdego zdeklarowanego udziału. Wstępne ma być wpłacone zaraz po przystąpieniu do stowarzyszenia.

§. 19. Fundusz rezerwowy służy do pokrycia strat, które nie mogłyby być pokryte zyskami w roku, w którym powstały. W razie uskutecznionych odpisów z funduszu rezerwowego, należy go znowu podnieść do normalnej wysokości (§. 17).

Fundusz rezerwowy jest własnością ogółu członków, pojedynczy przeto członek nie może rościć pretensyi do funduszu rezerwowego.

W razie rozwiązania stowarzyszenia fundusz rezerwowy, o ile nie będzie użyty na pokrycie strat, rozdzielony będzie między członków w stosunku do kwoty udziału każdego członka.

6. Rachunkowość, podział zysków i strat.

§. 20. Rok administracyjny liczy się od 1. września do 31. sierpnia.

§. 21. Z końcem każdego roku administracyjnego Rada nadzorcza wydeleguje ze swego łona trzech członków celem przedsięwzięcia szkontrum kasy i inwentarza, poczem Dyrekcya przystąpi do ułożenia zamknięć rachunkowych, które najpóźniej do końca czerwca przedłoży Radzie nadzorczej. Po ścisłem zbadaniu zamknięć, Rada nadzorcza przedłoży je ogólnemu zgromadzeniu. Zamknięcie rachunków powinno zawierać:
1. wszelkie przychody i rozchody;
2. rachunki strat i zysków;
3. bilans majątkowego stanu stowarzyszenia z końcem roku;
4. liczbę członków stowarzyszenia, tudzież stanu udziałów z końcem roku, oraz przybytku i ubytku tychże w ciągu roku niemniej i sumę udziałów wypowiedzianych. W bilansie należy wymienić wszystkie aktywa i pasywa stowarzyszenia z porównania których okaże się zysk lub strata.

§. 22. Z czystego zysku wydzielać się będzie co roku 50% do funduszu rezerwowego, dopóki tenże nie osiągnie wysokości w §. 17. oznaczonej. Ogólnemu zebraniu wolno dla specyalnych gałęzi przedsiębiorstwa.

utworzyć specyalne rezerwy które jednak nie będą wliczane do kwoty ogólnego funduszu rezerwowego w §. 17. oznaczonej.

§. 23. Resztę czystego dochodu rozdzieli się tytułem dywidendy pomiędzy członków w stosunku do wysokości rzeczywiście wpłaconych udziałów. Przy obliczaniu dywidendy będą uwzględniane udziały tylko w tej wysokości, jaką osiągnęłyby z końcem roku administracyjnego, za który dywidenda ma być wypłacona i tylko tyle o ile się z całych koron składają.

Ogólnemu zgromadzeniu służy prawo przeznaczenia pewnych kwot z czystego zysku także na inne cele, wszakże tylko na wniosek Rady nadzorczej.

§. 24. Jeżeli na pokrycie strat nie wystarczy fundusz rezerwowy, strata zostanie rozłożona na udziały i od nich odpisana według postanowień co do rozdziału czystego zysku (§. 23).

Zaległości na wpłatę udziałów należy do wpłaconego udziału doliczyć i całą w tym stosunku obliczoną stratę od kwoty rzeczywiście wpłaconej potrącić.

7. Zarząd Stowarzyszenia.

§. 25. Stowarzyszenie zarządza swemi sprawami samoistnie przez:

a) Dyrekcyę;
b) Radę nadzorczą i
c) Ogólne zebranie.

A) Dyrekcya.

§. 26. Dyrekcya składa się z 4 członków mianowanych przez ogólne Zgromadzenie na przedstawienie Rady nadzorczej na przeciąg 3 lat.

Dyrektor ustępujący po skończeniu okresu wyborczego może być powtórnie wybrany.

§. 27. Za legitymacyę dla członków Dyrekcyi służy protokół spisany na ogólnem zgromadzeniu na którym wyboru dokonano.

§. 28. Dyrekcya zastępuje stowarzyszenie sądownie i pozasądownie z wszystkiemi prawami, służącemi jej na podstawie §. 15. i nast. ustawy z 9. kwietnia 1873 dz. p. p. Nr. 70 i podpisuje za stowarzyszenie w ten sposób, że pod brzmieniem firmy członkowie Dyrekcyi kładą swe podpisy.

Do ważności zobowiązań wobec osób trzecich potrzeba podpisu najmniej dwóch członków Dyrekcyi.

§. 29. Dyrekcya zarządza sprawami stowarzyszenia samoistnie w granicach niniejszym statutem lub uchwałami ogólnego zgromadzenia zakreślonych.

Czynności swe załatwia Dyrekcya na posiedzeniach pod przewodnictwem tego członka Dyrekcyi, któremu Rada nadzorcza stałe przewodnictwo w Dyrekcyi poruczy. Uchwały zapadają absolutną większością głosów. W razie równości głosów, rozstrzyga przewodniczący. Poszczególny zakres działania każdego z członków określi regulamin.

§. 30. Dyrekcya zarządza wydawnictwami i innemi przedsiębiorstwami stowarzyszenia, załatwia wszelkie z tem połączone sprawy bieżące; opracowuje wnioski i przedłożenia do rady nadzorczej i ogólnego zgromadzenia, zawiera umowy służbowe z wszystkimi funkcyonaryuszami stowarzyszenia, stara się o korzystne umieszczenie zbędnej gotówki, sporządza po ukończeniu każdego roku bilanse według przepisów ustawy handlowej i ustawy z 9. kwietnia 1873, dz. p. p. Nr. 70.

§. 31. Na wypadek trwałej przeszkody, ustąpienia, usunięcia z posady lub śmierci którego z członków Dyrekcyi, Rada nadzorcza zarządzi wybór uzupełniający do końca okresu wyborczego.

§. 32. Rada nadzorcza ma prawo zawiesić w urzędowaniu członka Dyrekcyi, winna jednak w takim razie najdalej do 4 tygodni zwołać ogólne zgromadzenie i przedłożyć mu sprawę do ostatecznego rozstrzygnięcia.

§. 33. Członkowie Dyrekcyi pobierają za sprawowanie swych czynności wynagrodzenie, o którego wysokości stanowi kontrakt przez Radę nadzorczą z nimi zawarty.

B) Rada nadzorcza.

§. 34. Rada nadzorcza składa się z 6 członków, których wybiera z grona członków stowarzyszenia ogólne zgromadzenie absolutną większością głosów na przeciąg lat 3. Członek Dyrekcyi nie może być wybrany do Rady nadzorczej.

§. 35. Jeżeli w ciągu roku który z członków Rady nadzorczej ustąpi lub umrze, najbliższe ogólne zgromadzenie wybierze w jego miejsce innego.

§. 36. Rada nadzorcza wybierze ze swego grona przewodniczącego i sekretarza tudzież ich zastępców.

Do ważności uchwał rady nadzorczej potrzeba obecności przewodniczącego (zastępcy) i najmniej 3. członków Rady. Skoro na posiedzeniu obecni są 4 członkowie Rady nadzorczej, mogą oni pomiędzy sobą wybrać przewodniczącego na wypadek, gdy prezes lub zastępca Rady nadzorczej nie przybył na posiedzenie. W razie równości głosów rozstrzyga przewodniczący.

§. 37. Przewodniczący zwołuje posiedzenie Rady nadzorczej, przewodniczy i przestrzega przepisów niniejszego statu i regulaminu Rady. W razie przeszkody pełni tę czynności jego zastępca.

Na żądanie Dyrekcyi albo 3 członków Rady, wniesione na piśmie z podaniem przedmiotu obrad, zwoła przewodniczący posiedzenie Rady nadzorczej najdalej w przeciągu 8 dni od wniesienia podania.

Protokoły posiedzeń podpisuje po przyjęciu przez Radę nadzorczą przewodniczący i sekretarz.

§. 38 Członkowie Dyrekcyi będą obecni na posiedzeniach Rady nadzorczej, mają jednakowoż tylko głos doradczy.

§. 39. Członek Rady nadzorczej może być na umotywowany wniosek Rady, Dyrekcyi lub przynajmniej 15 członków stowarzyszenia z Rady nadzorczej przez ogólne zgromadzenie usunięty.

§. 40. Rada nadzorcza czuwa nad czynnościami Dyrekcyi i kontroluje cały zarząd spraw stowarzyszenia. Do wykonywania kontroli pieniężnej i rachunkowej, wydeleguje Rada nadzorcza ze swego grona 2 członków, celem skontrolowania najmniej raz na kwartał jakoteż z końcem roku administracyjnego kasy, ksiąg i stanu majątkowego stowarzyszenia.

§. 41. Rada nadzorcza:

a) przedkłada ogólnemu zgromadzeniu do zatwierdzenia wybór członków dyrekcyi;
b) zawiera kontrakty z członkami Dyrekcyi;
c) przyjmuje i oddala urzędników i innych funkcyonaryuszów Stowarzyszenia, oznacza wysokość ich płac i wynagrodzeń;
d) wydaje regulamin dla siebie i Dyrekcyi, tudzież wszelkie instrukcye urzędowe;
e) orzeka o rozpoczęciu nowych lub nabyciu już rozpoczętych wydawnictw peryodycznych, tudzież o drukowaniu dzieł i broszur nakładem stowarzyszenia z wyjątkiem odbitek z wydawanych przez stowarzyszenie czasopism, które Dyrekcya sama zarządzić może;
f) czuwa nad kierunkiem wydawnictw stowarzyszenia;
g) uchwala zaciąganie pożyczek na rzecz stowarzyszenia;
h) zawiera umowy, mające stowarzyszenie na dłuższy czas obowiązywać;

i) uchwała wykluczenia członków i rozstrzyga ostatecznie odwołanie się przeciw odmowie przyjęcia członka do stowarzyszenia;

k) zdaje ogólnemu zgromadzeniu sprawę ze swych czynności i przygotowuje wnioski we wszelkich sprawach, niniejszym statutem ogólnemu zgromadzeniu zastrzeżonych.

Rada nadzorcza ma prawo do spraw wymagających fachowej znajomości rzeczy, powoływać także i z poza swego grona rzeczoznawców, tudzież specyalne komisye.

§. 42. Członkowie Rady nadzorczej odpowiadają Stowarzyszeniu za straty, jakieby powstały wskutek niedopełnienia nałożonych na nich obowiązków.

C) Ogólne zgromadzenie.

§. 43. Prawo do udziału w ogólnem Zgromadzeniu ma każdy członek stowarzyszenia, który złożył przynajmniej jeden całkowity udział.

Liczba głosów, do których każdy członek na ogólnem zgromadzeniu jest uprawniony, stosuje się do ilości wpłaconych udziałów, a mianowicie:

1 udział uprawnia do jednego głosu;

5 udziałów uprawnia do dwóch głosów;

10 udziałów uprawnia do trzech głosów;

następnie zaś każdych 5 udziałów uprawnia do jednego dalszego głosu. Członek stowarzyszenia, który na ogólnem zgromadzeniu obecnym być nie może, może się dać zastąpić przez pełnomocnika. Pełnomocnictwo winno być wystawione na piśmie i przez 1 świadka stwierdzone, wszakże legitymacya urzędowa do ważności pełnomocnictwa potrzebna nie jest.

§. 44. Nadzwyczajne ogólne zgromadzenie może być w razie potrzeby każdego czasu zwołanem, jeżeli dyrekcya lub 15. członków stowarzyszenia tego zażąda z pisemnem podaniem przedmiotu obrad. Rada nadzorcza jest obowiązaną najpóźniej w przeciągu 15 dni od wniesienia podania, zgromadzenie zwołać. Ogólne zgromadzenie zwołuje Rada nadzorcza przynajmniej na 10 dni przed terminem zgromadzenia z podaniem porządku dziennego zgromadzenia. Zwołanie powinno być przynajmniej jednorazowo ogłoszone w jednem z czasopism lwowskich i podpisane przez przewodniczącego Rady nadzorczej.

§. 45. Porządek dzienny ogólnego zgromadzenia ustanawia Rada nadzorcza.

Dyrekcya lub przynajmniej 15 członków stowarzyszenia mogą samoistne wnioski na ogólne zgromadzenie wnieść, muszą je atoli 8 dni przed zwołaniem walnego zgromadzenia przedstawić Radzie nadzorczej. Żaden wniosek samoistny na porządku dziennym nie zamieszczony, nie może być na tem samem ogólnem zgromadzeniu uchwalony, chyba że Rada nadzorcza na to się zgodzi.

§. 46. Ogólnemu zgromadzeniu przewodniczy przewodniczący Rady nadzorczej lub jego zastępcy. W razie przeszkody ze strony przewodniczącego Rady nadzorczej lub jego zastępcy, ogólne zgromadzenie może samo sobie wybrać innego przewodniczącego. Sekretarzy powołuje przewodniczący zgromadzenia.

§. 47. Uchwałom ogólnego zgromadzenia podlega:

1. zmiana statutu;
2. rozwiązanie i likwidacya stowarzyszenia;
3. wybór Rady nadzorczej;
4. wybór dyrektorów;
5. podjęcie kroków prawnych z powodu pretensyi do członków Rady nadzorczej, dyrektorów albo urzędników stowarzyszenia, i wybór do prowadzenia tych procesów pełnomocników, którym za legitymacyę służy wyciąg z protokołu ogólnego zgromadzenia, odnoszący się do uchwalenia procesu i do wyboru pełnomocników;
6. Usunięcie z urzędowania dyrektorów (§. 32) i członków Rady nadzorczej (§. 39);
7. rozstrzygnienie w sporach, oznaczenie postanowień statutu i uchwal stowarzyszenia;
8. ostateczne orzekanie w zażaleniach przeciw czynnościom Dyrekcyi i rady nadzorczej;
9. rozdział zysków i udzielenie Dyrekcyi absolutoryum;
10. odpisanie strat z udziałów członków bez likwidacyi.

Do zbadania wszelkich wniosków może ogólne zgromadzenie wybrać w każdym wypadku komisyę i wstrzymać uchwałę aż do wysłuchania sprawozdania komisyi.

§. 48. W obradach ogólnego zgromadzenia obowiązują powszechnie przyjęte zwyczaje parlamentarne. Zgromadzenie może jednak sobie uchwalić regulamin obrad.

Głosowanie przy wyborach następuje absolutną większością głosów. Jeżeli przy pierwszem głosowaniu nie otrzymają wszyscy absolutnej większości głosów, następuje wybór ściślejszy z pomiędzy tych, którzy po

wybranych otrzymali największą liczbę głosów, przyczem głos oddany na kogo innego taksamo jak kartka próżna nie wchodzi w obliczenie większości.

Do prawomocności uchwał ogólnego zgromadzenia potrzebną jest obecność najmniej $^1/_4$ członków. Jeżeli zgromadzenie dla braku takiego kompletu nie przyjdzie do skutku, przewodniczący zwoła najdalej w przeciągu 3 tygodni drugie ogólne zgromadzenie z niezmienionym porządkiem dziennym, które bezwzględnie na ilość obecnych będzie mogło prawomocnie uchwalać.

Protokoły ogólnego zgromadzenia podpisuje przewodniczący i sekretarz.

9. Zmiana statutu i rozwiązanie stowarzyszenia.

§. 49. Rozwiązanie stowarzyszenia może nastąpić:
a) wskutek uchwały ogólnego zgromadzenia.
b) wskutek otwarcia konkursu do majątku stowarzyszenia,
c) wskutek rozporządzenia władz na mocy prawomocnego wyroku Sądu karnego (§§. 37 i 88 ust. z 9. kwietnia 1873, Dz. p. p. Nr. 70).

§. 50. Do prawomocności uchwały zmieniającej lub rozwiązującej statut stowarzyszenia, potrzeba obecności najmniej $^2/_3$ członków i zgody $^2/_3$ głosów obecnych. Jeżeli na zgromadzeniu nie ma potrzebnej ilości obecnych, będzie najdalej do 3 tygodni zwołane drugie ogólne zgromadzenie z tym samym porządkiem dziennym, które bez względu na liczbę obecnych w większości $^2/_3$ głosów rozstrzyga.

§. 51. W przypadkach §. 49. wskazanych, przeprowadzoną będzie likwidacya według przepisów §. 41. i nast. ustawy z 9. kwietnia 1873 Dz. p. p. Nr. 70.

Nadwyżka, jaka po przeprowadzonej likwidacyi pozostanie, rozdzieloną zostanie między członków w stosunku do rzeczywiście wpłaconych kwot na udziały.

§ 52. W razie otwarcia konkursu zastosowane będą postanowienia §§. 84 i nast. ustawy z 9. kwietnia 1873, Dz. p. p. Nr. 70.

10. Ogłoszenie.

§. 53. Wszelkie ogłoszenia i zawiadomienia, jak również dokument stowarzyszenie obowiązujące, wychodzić będą pod firmą stowarzyszenia z podpisem przynajmniej dwóch członków Dyrekcyi. Do publicznych ogłoszeń używa stowarzyszenie jednego z pism lwowskich.

KRYTYKA

miesięcznik poświęcony sprawom społecznym, nauce i sztuce, rok VI, w Krakowie pod redakcyą WILHELMA FELDMANA.

„Krytyka“ jest jedynym postępowym miesięcznikiem literacko-społecznym, jaki wychodzi w Galicyi. Stojąc na gruncie narodowym, nie traci z oczu ideałów ogólno-ludzkich; wzniesiony nad więzy partyjne — nawołuje do radykalnych reform ekonomiczno-spolecznych; z szczególną uwagą śledząc życie polityczne i socyalne w zaborze rosyjskim i austryackim — równocześnie zaznajamia z bieżącym ruchem artystyczno-literackim i naukowym we wszystkich jego objawach; bez ciasnoty pojęć sekciarstwa estetycznego — w pierwszym rzędzie zwraca uwagę na twórczość artystyczną t. zw. „Młodej Polski“ i drukuje utwory głównych jej przedstawicieli.

W ostatnich czterech tomach drukowała „Krytyka“ między innemi następujące prace:

Sprawy kultury, polityczne i społeczne. Artykuły progamowe W. Feldmana; L. Kulczycki: Charakterystyka współczesnego ruchu rewolucyjnego w Rosyi; O nacyonalizmie: Prof. Baudonin de Courtenay; Uwagi na czasie i nie na czasie; Kaprysy tłumicieli myśli ludzkiej. O panslawizmie platonicznym; J. Sierpiński: Egoizm narodowy a humanitaryzm; I. Moszczeńska-Rzepecka: Nacyonalizm a wychowanie; St. Łucki: Współczesny stan polityczny i kulturny Rusinów galicyjskich; Dr. T. Aschkenase: Głos w kwestyi żydowskiej; J. Moszczeńskiej: Podwójna moralność; Cnota kobieca etc.

Poezye. Utwory pośmiertne I. Słowackiego; St. Wyspiański: Piast; Noc listopadowa: T. Miciński: Zawierucha, Tak mi ojczyzny żal. Noc św. Jana, Bezaliel; J. Żuławski: Dyktator; Kaz. Przerwa Tetmajer: W górach; Dzwony; Utwory L. Staffa Wł. Orkana, H. Zbierzchowskiego. D-mola. A. Niemojowskiego. Maryi Konopnickiej itd.

Nowelle. Stef. Żeromski: Godzina; Kaz. Tetmajer: Na skalnem Podhalu; G. Daniłowski: Jaskółka: W. Sieroszewski: Wycieczka; Wł. Orkan: Kostka — Napierski.

Literatura. P. Chmielowski: O najnowszej literaturze polskiej (W. Feldmana); Zyg. Mithowski; Ad Neuwert Nowaczyński: Et unum exemplum docet, satyra; L. Belmont; Z nowszej literatury rosyjskiej; J. Sten: Adolf Nowaczyński: Nowe powieści; Młoda Polska w świetle krytyki; St. Wyspiańskiego Akropolis; Ostap Ortwin: O „Wyzwoleniu“; Achileis; „Skarb“ Staffa; Dr. Fr. Krocek: Dwudziestopięciolecie poetyckie J. Kasprowicza; Z. Lipiner: Widzenie ks. Piotra (o znaczeniu 44 w III cz. Dziadów). J. Brandes:

